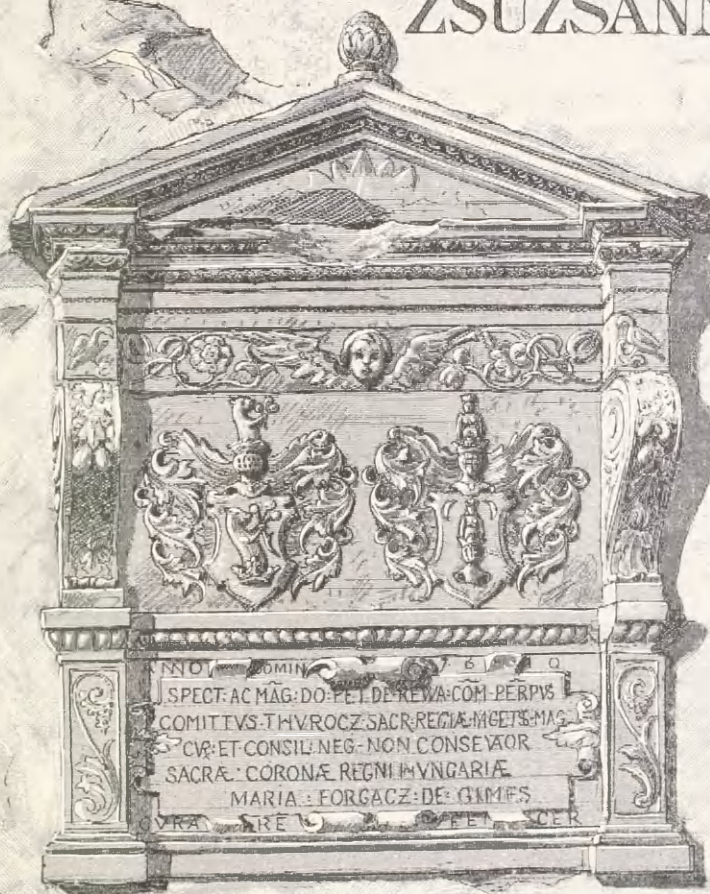

FORGÁCH

ZSUZSÁNNA

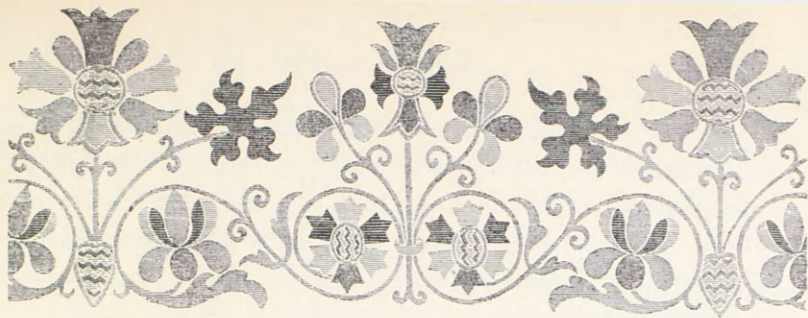

IRTA

DEÁK FARKAS.

A. NYILVÁN.

I. RÉV: PÉTER ÉS FORGÁCH MÁRIA CZIMERES EMLÉKTÁBLÁJA A SZKLABINYAL VÁRBAN.

2. PÁRNAHAJ-VÉG SZINES SELYEMMEL. HIMEZVE.

BEVEZETÉS.

A FENYVES Kárpátok illatos bércei közt, kies halmon emelkednek Szklabinya várának festői romjai, mintegy kiegészítő részét alkotván a kisselmeczi kastély regényes kertjének. A mit a szem itt lát, az mind a báró Révay családé, az erdők, a mezők, a hegyek, a völgyek, az omladozó várak, a viruló kastélyok, a halakkal gazdag tavak, a malmokat hajtó patakok, a cultura magas fokán álló mezei gazdaság s a *boltozott kamrákban álló gazdag levéltár* mind, mind az övék, még a szép Túróc vármegye főispánsága is övék volt hosszú századokon át.

A Bosniából beszármazott család csaknem oly régi, mint a magyar királyság s e hosszú élet folytán sok derék hazafit adott az országnak. Az 1163 körül élt Jakabtól kezdve az 1495 körül szerepelt Lászlóig s a család második megalapítója, a xvi. század első felében élő Révay Ferencz nádori helytartótól kezdve Révay Péter, a híres korona-őr, vagy a másik Révay Péter, az első gróftól kezdve, a napjainkban elhunyt nemes lelkű s felejthetetlen emlékü báró Révay Simonig, egy nemzedéke se volt a családnak, mely a haza és közérdekek szolgálatára ne adott volna tudós püspököket, hős katonákat s derék hivatalnokokat.

Hát asszonyaik?! Kevés család van az országban, melynek múltjából annyi derék nőt ismernénk. És ezt a

család nagy mértékben kifejlett történelmi érzékének köszönhetjük. Mert híven megőrizték családi levéltárukat; és nemcsak amaz iratokat, melyek a jószágokra, a nemesi jogokra s országos ügyekre, szóval a közügyekre vonatkoznak, hanem megőrizték főleg — *és ez kiváló érdemük* — társadalmi életükre vonatkozó irataikat, magánleveleiket is, melyek két szempontból kötik le figyelmünket; *egyik az*, hogy a Révay családnak minden férfi és női tagja tudott írni* már a xv. század végétől kezdve; *másik az*, hogy e leveleken át oly pillantásokat tehetünk a régi magyar családélet milyenségére, a milyent semmi más úton-módon nem tehetnénk.

A szklabinyai várat s az ahhoz tartozó uradalmat, így a kisselmeczit is 1561-ben adományozta I. Ferdinánd király Révay Ferencznek, a nádori helytartónak s még most is fennállanak és használatban vannak ama szobák, melyekben a családi hagyomány szerint az öreg nádori helytartó lakott. A levéltár nem nagy, de fölötte érdekes: míg bőven fordulnak elő benne az Árpád- és Anjoukori okiratok, addig a xv. század végétől kezdve oly közvetlen képeket nyújt és alakokat ismertet meg a család életéből, mintha csak beszélni hallanók e régi urakat és nőket, mintha éreznők testők melegét vagy látnók szemök ragyogását.

Valószínű, hogy a Révay-család levéltárát már Bél Mátyás is használta, de nem mondhatni, hogy kizsákmányolta volna. Azóta a különböző család-ágaknál és tagoknál levő iratok a kisselmeczi levéltárba egyesítették s az újabb időben Wenzel Gusztáv jeles történetírónk volt az első, ki e levéltárba bebocsáttatást nyert s ott huzamosan és nagy sikerrel dolgozott; a néhai Simon báró maga

* Nálunk még a xvii. században is volt akárhány előkelő úrasszony, a ki nem tudott írni. Franciaországban pedig a xvi. század végéről olvastam a királyi testőrség kimutatását, hol az ország leg-

főbb családjainak ifjúsága szolgált s bizony tekintélyes számmal vannak, kiknek neve után van írva: *írástudatlan*. (Lásd: Un Mignon de la cour de Henri III. par Joubert 1884.)

beszélte, hogy ötet magát Wenzel Gusztáv tette figyelmessé levéltára fontosságára, minek következtében az eddigénél még biztosabb helyre tétettek a drága iratok. Később a Történeti Társulatnak egy bizottsága nézte át a levéltárat s Nagy Imre, Nagy Iván és Vég helyi Dezső sok szép okiratját lemásolták. Nevezetes tanulmányokat tett Fraknoi Vilmos s kisebb közleményein kívül, melyek a Századokban láttak napvilágot, közzé is tett egy fölötté érdekes művet: A Révay gyerekek külföldi iskoláztatásáról.

Mikor a Wesselényi-család eredetét kutattam, Nagy Iván figyelmeztetett engemet, hogy a Wesselényi név többször fordul elő a Révay-levéltár régi irataiban. Oda mentem tehát s ott úgy a házi úr, néhai báró Révay Simon, valamint családjának minden tagja által a legszivesebben fogadtattam. Mikor aztán a Wesselényi-féle adatokat kijegyeztem, hozzá fogtam a régi úrasszonyok levelei másolásához,* és mikor esténként a család tagjai összegyűltek, csupa gyönyörűség volt látni, hogy maga a báró és felesége, leánya az ifjú gróf Forgáchné, a vadásatról hazatérő ifjú báró és a kis unokák mily érdeklődéssel hallgatták, ha egy-egy ideig a kétháromszáz év előtt lefolyt családi eseményekről beszéltem.

Amaz idő alatt, melyet ezen évben Kis-Selmeczen töltöttem (15—20 nap), még egy más szerencse is talált. Ugyanazon idő alatt jött oda Ipolyi Arnold püspök is, hogy a levéltárat átvizsgálja.

Ekkor következtek valóban szép napok.

A házi úr mint szenvedélyes haltenyésző, a halastavak körül töltötte a nap jó részét; az asszonyságok saját dolgaik és munkáikkal voltak elfoglalva, mert a báróné egyike a legkitünőbb gazdaasszonyoknak, aztán a kastély telve

* Melyek a *Magyar hölgyek Leveli* című munkában a m. t. Akadémia kiadásában láttak napvilágot 1879-ben.

volt főrangú vendégekkel; az urak vadászni mentek, egy pár öregebbje sakkozott s aztán a szép kertben használták fel a pompás szeptemberi napokat. A püspök s e sorok írója együtt kutatták át a xvi. századi vallási és iskolai ügyekre vonatkozó iratokat és levelezéseket. Esténként aztán a püspök úr adta elő a mit hallgatóságára nézve érdekesnek látott. Volt a ki beszéljen s voltak a kik hallgatták, mondhatom gyönyörködve.

Két év mulva újból szerencsém volt egy kis őszi saisons tölthetni ama szép helyeken s ekkor ismerkedtem meg Forgách Zsuzsánna történetével. Már a «Corpus Juris»-ban olvastam volt e nevet; ott Kis-Selmeczen először a magánlevelekben tűnt fel a név és saját írású szép leveleit egész élvezettel olvastam s tettem közzé; aztán a Forgách urak s a Révayak levelei sejtetni kezdték az érdekes eseményeket, végre az egyik láda fenekén római számmal jegyzett négy csomagot (fasc.) találtam mindenikre rá írva, hogy: Forgách Zsuzsánna pöre. Egész irathalmaz állott előttem, százakra menő oklevelet olvastam át; roppant terjedelmű tanuvallatásokat, relatiókat, deliberatumokat stb. Végre kezdének kidomborúlni az alakok a jellemek, a tisztán körvonalozott egyének; néha úgy tetszik, mintha új látkör nyílnék előttünk s egy újabb levél elzárja a tért, más irányra utal, kérdések támadnak lelkünkben, melyekre soha se nyerünk feleletet, de a mint keressük e feleletet mindig újabb és újabb oldalról pillantjuk meg a főtárgyat, ki-ki fáradunk, újra neki fogunk a kutatásnak, valami kis rész kezd lelkünkhöz tapadni, elménkben kicsiráznak a gondolatok, ápoljuk napokig s néha csaknem bánaosan ki kell tépnünk gyökerestől és eldobnunk: mert csalfa képek után indultunk s hamis volt maga a csira.

Csak lassanként, nyomról-nyomra fejlődik ki a valóság, hónapok alatt aztán megbarátkoztunk velle s miénk lesz

egész lényege, gyakran bár gonosz, szívtelen is hősünk, annyira mienk lesz, oly sok időt töltünk együtt, hogy író és tárgya közt bizonyos rokonszenv fejlődik ki. Hát ha a tárgy szép, kedves ifjú asszony, kinek ezer igénye van a részvételre és rokonszenvre s ki még az erős védelmet is elfogadja s meg is érdemli, valóban hálás dolog históriát írni!

Mondják, hogy Szklabinya várában már a régi szent királyok is mulatoztak s az *alsó*, *közép* és *felső vár* mind nagyon régi lehet; a hagyományok még az Árpádok korán is túl helyezik építtetése idejét; de azt már biztosan tudjuk, hogy Mátyás és János igaz magyar királyaink kedvtelve mulattak falai közt. Bizonynal nagy vadászatokat tartottak a vadakkal ma is bővelkedő vidéken. Azt is tudom, hogy szegény Forgách Zsuzsánna sokat szenvedett falai közt s bár nagy lelki erővel sokáig mély titokba tartotta kínjait s nem akarta, hogy a világon bárki is szemtanúja legyen nyomorának, végre reá is elkövetkezett a megváltás nagy órája.

Míntha látnám a tudós Révay Pétert, a mint feledve az ország nagy gondjait, tanakodik magában szép sógornéja szomorú helyzetén s büszke tartású felesége a keményszívű Forgách Mária megvető pillantással adja kezébe a haragos férj, Révay Ferencz legutóbb érkezett levelét.

Majd Holits várára esik tekintetem, hol fogva tartják hösnőmet, de a hűség s a szerelem hálóiiba bonyolult hű cselédek vagy tán nyμφák és tündérek összetörik a vas zárat és lánczokat s elviszik az úrnőt a boldogság palotájába Detrekő várába; elröpül tekintetem a haragvó fejedelmektől s a zúgó országgyűléstől a pozsonyi székesegyházba, hol százan esküsznek, s a közvélemény megkapja a mit vár... de mit beszéljek tovább, hisz itt az írás forgassátok.

És most, midőn képekkel fölékesített kis könyvemet

nagyvilági útjára bocsátom, nincs egyéb hátra, minthogy báró Révay Gyula ő méltóságának, a kisselmeczi levéltár jelen tulajdonosának is, ki megengedte, hogy a legfontosabb okiratokat utolsó perczig magamnál tarthassam, hálás köszönetet mondjak.

Ó régi Szklabinya vára, és te nemcsak az életben, hanem még a történelemben is sokat üldözött Forgách Zsuzsánna! a ti szellemeiteknek — s néktek jövődő olvasóim ajánlom e kis művemet. Olyan a milyen lehet. Talán néhány elveszett okirat az oka, hogy az esemény nem részletesebb; kerekébb; «tán hosszabb is lehetett volna, hogy tovább mulattasson», de legyetek elnézők, mert a mit a sorok közé gondolhatunk, azt csak fölötte ritkán mondhatjuk el s regényt nem írhattam, mert bármi igénytelen, de történetíró vagyok.

3. KESZKENŐ SAROK HINZÉS.

4. SZKLABINYA.

I.

A GYERMEKKOR.

A TIZENHATODIK század utolsó évében szomorún üldögélt a szklabiniai vár egyik ablakában a várnak híres szép asszonya id. Révay Ferenczné született Forgách Zsuzsanna, selyemszálakkal hímézve egy kis patvolat kendőt, olykor munkájára tekintett, de olykor a zöld erdőkre pillantva. Bár még húsz éves sem volt, oly komoran elgondolkozott, mintha negyven éves matrona lett volna, addig s addig, hogy megere-
dtek szemének könnyei

s keservesen sirdogált is egy verset. De aztán csak győzött az ifjú véralkat s össze is szedte magát, hogy sirását észre ne vegyék. «Istenem, Istenem, mit mondana az én drága jó apám, ha megtudná hogy mikor egyedül vagyok mindig sirok».

Aztán csak eszébe jutott a messzinek tetsző gyermekkor

a gymeszi szép kertek, a brunóczi patakok, a bitsei s a komjáti szép napok: hisz ez utóbbi várban töltöttek legtöbb időt. Zsuzsánna és kisebb testvérei édes anyjokat, a gyöngéd érzésű Zrínyi Katalint¹ alig ismerhették, oly korán elhalt s atyjok második nejét herczeg Lauenburg Szidoniát talán egyszer látták életükben.² Nevelésükre édesatyjuk ügyelt s távoli rokonuk özvegy Zay Péterné szül. Poltári Soós Kalára asszony, kit aztán úgy megszerettek, hogy 1609-ben bekövetkezett haláláig szóval és levélben mindig édes anyjoknak neveztek.³ Időtöltésük az volt, hogy lesetáltak a kertbe, vagy ki a várból a városkába, le a víz partjára, az egerfák árnyába a mindig élénk malmok mellé s aztán vissza; tisztelkedni is mentek néha a vár másik részébe, hol Forgách Mihály s neje Kerecsényi Kata asszony laktak. S aztán ha jöttek a hideg esték, behúzódtak a sötétes kis szobákba. Bizony nem volt valami zajos élet, mert atyjok bár nagyon szerette, sokszor magára hagyta őket; menni kellett más jószágokba, országgyűlésre, vármegyére, pörölni, vagy még katonáskodni is.

Azok a régi várak éppen a xvi. században korántsem voltak oly nagy kényelemmel berendezve mint azt a regényírók képzelik s mint aztán száz-, százötven évvel később. Kis lakószobák voltak azokban legtöbbször s a nagy lovagteremben háborús időkben a katonaság hált, béke idején sokszor meg gabonát tartottak; bizony leánygyermekekre nem volt valami különös tekintet. Az ajtók, ablakok rosszasága ellen még a Thurzók váraiban is hallottunk panaszokat, hát a ki mint Forgách Imre bús özvegy ember volt s három négy várban volt része, de egé-

¹ Lásd leveleit a *Magyar hölgyek levelei* (66—69. lapokon.) 1879.

² Forgách Imrének első neje Zrínyi Katalin, a szigetvári hős leánya, meghalt 1585-ben. Forgách aztán 1587 elején kézfogót tartott herczeg Lauenburg Szido-

niával, de már 1588 júl. 25-én azt írja Forgách Ferencz Forgách Simonnak, hogy Imre öcsénk vigasztalhatatlan, nejének Sziléziában történt halála miatt.

³ Lásd a levelezést szintén a *Magyar hölgyek levelei* közt.

szen egyedüli úr seholy s épen ez időtájt készült hogy Trencsén várát magának megszerezze. Ezért ült sokszor az egész család a tűz körül, mert a szoba vagy ház más-helyt hideg volt.

Megesett olykor-olykor az is, hogy Apponyiné, Pál-fyné, vagy Vízkeletiné asszonyom azt izente, hogy menjenek oda egykét napra az ottvaló gyermekekkel játszani: de nem lehetett. Igaz, hogy Poltári Soós Kalára jó rendtartó, tisztaságot szerető asszony volt, jól megmosdatta, megfésülte őket, és tiszta fehér ruhát adott rájuk, ám de nem volt visitába (meglátásra) menni való illendő ruhájok. Ilyenkor aztán a jó apa, mintha álomból ébredt volna, vászon, posztó, rása, tabita sőt selyem kelméket, szalagot, csipkét, csattot, kapcsot, gombot rendelt Nagyszombatból, Pozsonyból, sőt Prágából. A vándor kereskedők áruit mind össze vásárolta, ránczba szedték a varró leányokat, egy pár csavargó szabót Semptéről vagy épen Szomolyánból beparancsoltak s volt olyan sietős munka melyet a híres Komjáti is csak ritkán látott s az öt Forgách kisasszonyka — Mária Helena, Zsuzsánna, Judith és Juliánna — olyan szépen kiöltözködött mint megannyi kis herczegné.*

Ilyenkor aztán gyönyörködött bennük az édes apa s megkérte a jó Zaynét, hogy vigye a gyermekeket valamelyik szomszédságba látogatásra. Máskor, ha szelídebb idők jártak, jó nagy részét a napnak a kertekben töltötték s a szőlő vagy délig-látó lugasban leülve tanulták a varrás, a csipkeverés különböző módjait, a hímzést piros, kék és zöld fonallal, vagy sárga, kék, zöld és piros selyemszalakkal és a mindenféle üveggyöngyökkel való ékítést; és Mária meg Ilona, kik már nagyobbak voltak, még arany és ezüst szalakkal is tudtak varrni. Sőt a két nagyobb leány már

* Volt egy hatodik is, Dorottya, de csak egy évet élt: sz. 1584, † 1585.

azáltal is kivált, hogy a főzés, a cipó, a pogácsa és kalács sütés titkaiból is jó részt megtanultak.

Zaynénak kedvencz foglalkozása volt a kertészet: úgy a virág mint a vetemény és gyümölcsstenyésztés, melyekben ő beható oktatást adott; főként Zsuzsánnát valóságos növénykedvelővé tette, úgy, hogy ez egész életében ápolta a virágokat s szerette kertekben, ligetekben tölteni az időt.

Minden másod napon jött a városi predikátor vagy a tanító és néha mások is efféle síma képű, beretvált arczu predikátorok, kik a leánykák előtt olvasták Dávid zsoltárait, Mózes könyveit, az evangeliumot, meg a kátékat s aztán beszéltek sokat e rossz világ végéről s az új világ születéséről. De megesett az is, hogy nagyszakállú catholikus papok, szerzetesek is jöttek az udvarba, ájtatosan beszélgettek, imádságokat, kis képeket osztogattak s mind ezeket a leánykák örömezt hallgatták, de aztán ha sokáig tartottak, nagyon unalmasnak találták. Az idősebbek elszunyókáltak; a gyermekek s a varró és más szolgáló leányok szerettek volna elszaladni s a tudós urakat kinevetni, de nem merték mert atyjok ha jelen volt, komolyan hallgatta a papokat, óráig elvitatkozott velök s néha megis ajándékozta őket.*

Sokkal mulattatóbb volt az a félszemű Gyurka nevű valami túlادunai származású katona, ki esténként az úr vagy a Zayné engedelmeiből hol a leveles szín alatt, hol az ebédlő házban, hol a leányok házában a lobogó tűz körül megjelent s vergináját ügyesen vervén, szép nótákat énekelt mellette annyira, hogy hallgatói néha tánczra is kerekedtek. Mikor aztán névnapja volt az úrnak vagy valami más innep volt, szóval ha a háznál jó kedv uralkodott, hegedőst is keritettek sőt megesett, hogy a katonák közt néha sípos is, trombitás pedig mindig találko-

* Egy kis irodalmi munkája is maradt s végrendelete 1586-ból; ezekből látszik hogy maga Forgách Imre protestáns volt.

zott.¹ Ez a mulatság tetszett mindenkinek de igen különösen a kis Zsuzsánnának, ki különben minnyájoknak kedvence vala. És gyermeki eszével nem sokat ügyelve a mama kissé feszes egyenességére s Mária és egykét idősebb leány formás magatartására, lassanként mind közelebb húzódott az őszbe borult katonához s szemével majd elnyelte kezejárását, ujjai tánczát a húrokon s megtartott emlékében minden fogást, minden hangot s minden fordulatot. Néha a katona kezébe is adta azt a csodálatos szerzőszámot s a kicsi kezeket addig illesztette, míg szabályos fogásokat tettek s a hangszer szépen szólott s mikor Forgách uramék észre vették, a gyermek alig múlt tíz éves s a verginát² kellemesen tudta verni. A nevelő mama pedig fűnek fának dicsérte, hogy ha egy nótát egyszer meghall úgy utánna mondja mint a jó kántor.

Mikor Zsuzsánna tizedik évét elhagyta, Mária már akkor nagy leány lett;³ egyszerre csak más ruhákat kezdett viselni mint Ilona és Zsuzska, nem is szólva a két kisebbről. Egy napon, mikor Brunóczon voltak, meg is látogatta a gyermekeket és Zayné asszonyomat Révay Mihályné született Bakits Anna asszony, mintha véletlenül történnék, mintha csak úgy elkésett volna a vár alatt. Ajándékot adott a leánykáknak, komolyan s hosszasan beszélgetett Zaynéval a nevelő mamával s aztán sokat foglalkozott Máriával. És harmadnap mulva nagy meglepéssel távozott, de csak azért, hogy ősszel egész társasággal térjen vissza. Ez idő alatt az édes apa Máriának sok szép drágaságot adott kezébe, melyek a régen elhalt édes anyáról néhai Zrínyi Katalintól maradtak, drága kövekkel ékített aranyos ezüst pártát, aranylánczot, násfát, fülön füg-

¹ Gyakran fordult elő, nem csak Komjátiban, hogy a várbeli őrségek tagjai közül került ki 4—5 muzsikos.

² A vergina valami guitar- vagy czimbalomféle hangszer volt.

³ Forgách Mária született 1577. márcz. 31-én; Ilona 1578 február 25-én; Simon sz. 1580. + 1585. Zsuzsánna született 1582 január 1-én. (Lásd a Tört. Tár 1884-ik évi folyam 779-ik lapját.)

gőt, gyűrűket, pigvéttel bélelt selyem subát s más szép ruhákat. Azonban otthon készült az asztalra, ágyakra, mosdásra és konyhára való sok szép fehér ruha. Az apa nagy munkában volt, szüntelen tanácskozott Zayné asszonyommal, udvarbiráival, de a mellett jó kedvű volt. Valószínű hogy a gyermekek nem igen tudták mi fog történni; maga Mária is csak sejtelemmel látszott bírni a bekövetkezendőkről s a nevelő anyja és más az udvarban forgó nőszemélyek mind csak azt hajtották, hogy Mária kisasszony már nem gyermek, ő már nagy leány.

Abban az időben senkinek se jutott eszébe hogy a nőt is épen oly jogosult egyénnek tartsa a férjválasztásban, mint a férfit a nőválasztásban. Sőt még azt is, hogy: akarod-e, szereted-e? a legtöbb esetben csakis formalitásból kérdezték a leánytól. Hanem több kevesebb bőbeszédűséggel így szóltak a szülék, gyámok: Ime ez az ifjú úr megtisztelte házunkat, feleségül kért téged, mi alkalmasnak találjuk, ez lesz a te férjed. A szegény leányka valami szemérmes válaszfélét mondott s aztán azontul úgy nézte a kérőt mint férjét — urát. Csak akkor használták a szülék a leány ellenmondását, mikor magok restelték a kérőnek tagadó választ adni. Egyébaránt igyekeztek is, hogy a leányt jókor adják férjhez a mikor természetesen még esze ágában sem lehetett az önálló vélemény s mikor a cseperedő kis leány minden férfit szívesen elfogad ki őt úgy szólva a gyerekszobából a nagy emberek közé vezeti. És Forgách Imrének, kinek öt apró leánykája volt, annyi-val kevesbé juthatott eszébe a válogatás, mert Révay Péter, az illető kérő, szeretetre méltó kedves ifjú volt és már akkor nagy reményekre jogosította ismerőseit. Végre eljött az ősz s eljött a jó Anna néni két fiával Péterrel, s a még ifjabb Ferenczzel, rokonaival köztük Bakits Péterrel, ki unokaöccse és egyszersmind nevelt fia volt. Eljöttek természetesen a Forgách rokonok is: Zsigmondék,

Simonék. Mikor aztán mind együtt voltak behívták Máriát s elmondták neki, hogy Révay Péter uram megkérte kezét. Mária pedig «hozzá menni semmit ellene nem tartott». Nem is igen tarthatott, mert Révay Péter uram ha nem is épen szép ember de csinos legény volt, érdekes karcsu alak jó kedvű, nyílt szívű, gyöngéd vőlegény s olyan volt mint férj is egész életében. Mária kissé gőgös leánya lévén, örvendett hogy viszik, nem is igen nézte hogy ki, volt benne egy kis önzés, sok önérzet s némi hajlam a könnyörtelenségre. Az élet további folyamán úgy látszik kissé féltékeny is volt Zsuzsánnára, kit igaz testvérileg soha sem szeretett. Tán azért hogy szebb lett mint ő, vagy azért hogy mások annyira kitüntették, szerették, ki tudná megmondani? Annyi bizonyos, hogy a nőknek későbbi levelezéseiben míg Ilona a testvéri szeretet igaz bensőségével irogat Zsuzskának s szint úgy ír az 1609-ben is még élő nevelő anyja is Poltári Soós Kalára: addig a Mária levelein mindig bizonyos hideg fuvallat érezhető és feltűnő az is hogy a férjjel, ki sógora is volt gyakrabban levelez mint testvérével; habár általában szívtelenséggel nem leheté vádolni, hisz gyermekeit végtele-nül szerető gondos édes anya lett belőle. A vőlegény öcsce Révay Ferencz kevésbé tetszetős ifjú, betegesnek látszott,* sokkal kisebb mint bátyja, hallgató de szenvedélyes ember volt; rendesen senkihez se szólt, de ha ebéd vagy vacsora vége felé eleget ivott, kész mindenkiel «össze lármázni». Sokkal érdekesebb alak Bakits Péter: daliás termetű szép ifjú, arczán az ifjúság derűje, süvegében mindig virágbokréta. Valószínű, hogy ily nagy családi ünnepen a kis lányok is szem elé kerültek, de ki foglalkozott volna velek —? szóval: megtörtént a jegyváltás s pár hónap múlva a hazavitel is,

* *Magyar hölgyek levelei* 43-dik lap

mindkét alkalommal lévén számos vendég és víg lakodalom. Az ifjú pár aztán Szklabinya várába repült. Mária után csakhamar ment Ilona is, kit a derék Osztrosits András vitt Illavába. Nehány évig megint csendes volt Forgách Imre háztája. Ő maga általában komoly sőt kedvetlen ember volt, jó hogy a lakadalmakon kis ideig legalább fenntarthatta jó kedvét. Első neje öt apró gyermekkel hagyta el; második neje Szidonia Katalina szász hercegné is hamar elhalálozván,* azontúl csak mezei gazdasága vezetésének s leányai neveltetésének élt.

Harmadik leánya, a feltűnően széppé fejlődött Zsuzsanna, nem ment oly korán férjhez, mint azon időben szokás volt s mint két nénje s e hosszabb leánykodása alatt nem csak atyjának, nevelő anyjának, de másoknak is különös kedvenczvévé lett. Ha azt a folytonos részvétet s úgy szólva pártolást tekintjük, melyet Révay Péterné Forgách Mária Révay Ferencz személye és ügye iránt a következő esztendőkből mutatott, arra a gondolatra kell jönnünk, hogy a házasság öcsce Zsuzsanna és sógora között az ő műve, valamint az is világos hogy ez összekelés nem ment oly könnyen mint például az övé. Zsuzsanna tizenhetedik évében járt midőn Révay Ferencz számára ötlet megkérték. A kézfogás napjának meghatározása a leány részére bízott, mert az apa Forgách Imre Brunóczról 1597 ápril 17-ről így ír Révay Ferencznek: «Az leányom kézfogását minden bizonynyal, ha az Úristen engedi 18-die Maii szolgáltatni akarom. Kd is jőjjön el, kérem Kdet, Péter uram fiammal, bátyjával és leányommal együtt. Az Kd bátyja Gábor uram és Kata asszony is ő keme Osztrosits uramhoz megyen, maga (noha) én leányom volna,

* Forgách Imre egy 1586-ban kelt végintézkedésében még csak jegyesének (sponsa) nevezi sz. 1588 júl. 25-én Forgách Ferencz (a történetíró) már írja Forgách Simonnak Bichéről, hogy Forgách Imre nejének Sziléziában történt elhalálózása miatt vigasztalhatatlan. (A nemzeti Múzeumban levő Forgách levéltárban.)

szívben örömet látom ő keméket is mikor ide hozza az Úristen Keteket. Isten sokáig éltesse Kdet. Az Kd apja Forgách Imre».*

A levélke szavaiból úgy tetszik, mintha még más terminus is lett volna azelőtt és mint ha azt elhalasztották volna. Annyi bizonyos, hogy a kézfogás ekkor történt, de hogy az egész házassággal nem nagyon siettek, bizonyítja a körülmény, hogy a hazavitel csak egy év múlva 1598. április 25-én történt meg.

Révay Ferencz a kevés eszű emberek vak szenvedélyével szerette szép nejét. Féltékeny volt még a szellőre is, féltékeny minden férfira, cselédre, rokonra, vendégre: de mint a legtöbb szenvedélyes emberrel történik, az igazi személyt, kire csakugyan féltékeny lehetett volna, legutoljára vette gyanuba.

Forgách Zsuzsánna azonban úgy látszik sohasem szerette férjét s balsejtelmekkel volt jövője iránt. Halogatta is, a míg lehetett, a kézfogó és lakodalom megtartását, de végre is mint jó leány atyja akaratanak, nénjei unszolásának és sógorai tanácsának engedelmeskedett. Elég az hozzá a szép fiatal hölgyet férje Szklabinya várába repítette, hol akkor Révay Péterék is laktak, mert a vár a Révay rokonok közt területileg több részre volt osztva. És Zsuzsánna saját szavai szerint úgy lépett férje hajlékába, hogy elméjében és szívében semmi más gondolat és érzés nem volt, mint az, hogy hű társ, hű feleség és jó gazdasszony legyen.

Mikor Komjátiból a hintók kirobogtak s már az utolsó lovas is eltűnt a Forgách Imre szemei elől, komolyság fogta el a jó apát, mintha valami azt susogta volna körülötte, hogy: ez a pár nem lesz boldog!

«Előkelő családból való, ifjú ember, vagyonos és minden tekintetben ajánlatos vő — de nem talál az én felette

* Ivért, egészen sajátkezű, a Forgách czimerrel ellátott pecsét a b. Révay cs. kis-selmeczi levéltárából.

szép, jó kedvű, de mély érzésű leányomhoz». Ily aggodalmak és gondolatok foglalkoztatták az öreget, mert a lakodalom után pár nappal egyebek után, így ír Révay Ferencz nek: «Te Kdnek kedég immár, kit az úr Isten fiammá tön irnom, mint jó akaró apád, akarék két dologról. Egyik hogy te Kd az én szerelmes Zsuzsánnámban ha mit lát, ki az Kd természetéhez nem hasonló azt atyai szeretettel javítsa et leviter ferat. Principia enim matrimonii, olyan ifjában solent esse gravia. Tudom kedég, hogy oly nevelése, erkölce vagyon leányomnak, csak először ismerhesse meg az Kd erkölcsét tud engedni szolgálni Kdnek. Másik hogy mind magatok Péter uramval bátyáddal mind felesétek nagy egyességbe, szeretetbe éljeteek egymáshoz, mert Deus quoque ipse charitas est. Concordia vestra res vobis una crescunt; discordia si irrupserit res vestrae vel maxime cito dilabentur. Ezeket ha Kd megtartja eris bene et beate juvenis perpetuo, Deo, hominibusque amabilis, sin minus mortalium afflictissimus in hoc, illoque altero mundo. Én kedég jót hallván Kd felől orabo Deum pro vobis és mindenestől tiétek leszek bátyádval egyetembe és feleségetekvel mint szerelmes fiaimé és leányaimé.»*

Csodálatos előre látással és alapos jövődőléssel telt levél. Forgách mint ha maga is ingadozott volna, hogy kedvencz leányát oda adja-e vagy ne s mintha e benső küzdelemben csak a külső okok jutottak volna győzelemre, hogy t. i. Révay Ferencz jó családbeli, Révay Péternek az akkori időben ritka miveltségű derék embernek testvére, ifjú legény, csendes természetűnek látszik s hogy kedves gyermeke együtt fog lakni Máriával néniével. Pedig úgy látszik azt is tudta hogy e két leánya közt sem teljes az egyetértés, mert mint fentebbi leveléből látjuk,

* Kelt Komjáti 1598 máj 7-én. Ívrét egy ív saját kezüleg. A b. Révay cs. kiselmeczi levéltárában.

nagyon korán inti őket az egyességre, szeretetre. És igaza is volt: látjuk hogy mielőtt kenyér törésre került volna is a dolog, Mária levelei Zsuzsánnához a külső formák megtartása mellett is ridegek s minden szeretet nélkül valók. Csak egy példát. Minthogy a Révay testvérek Holic várának felét is bírták s a tájon — Nyitra és Pozsony vármegyében — több birtokuk is volt, Révay Péter nejével oda utazott és Zsuzsanna Szklabinjáról vajat, sajtot, túró, boroncsát (?) küldött néniének s kérte, hogy mint a nagy világhoz — Pozsonyhoz, Nagyszombathoz — közelebb eső helyen válasszon ki neki egy koronkát, majd megfizeti az árát. Mária azt felelte, hogy a küldeményeket ugyan köszöni, de koronkát nem küldhet mert neki nincs készpénze.* Általában inkább kegyelt sógorával váltott leveleket, mintsem öcscsével. Mind ezt az apa jól látta s tudta, valamint előre tudta azt is, hogy leánya nagyon érzékeny és a mellett önérzetes sőt nagyon makacs természetű nő, ki csak annak fog engedelmeskedni, a kit szeret, s törhetlen daczczal fog szembe szállani azzal, kit nem szeret.

„Ha egyetértés kölcsönös engedelkenység lesz közte-tek — mondja Révay Ferencznek a latinisáló levél — jól lesz dolgod, Isten és emberek előtt kedves leszel, boldog állapotnak fogsz örvideni; ha nem, te leszel a legszerencsétlenebb halandó ezen a földön s túl a más világon.”

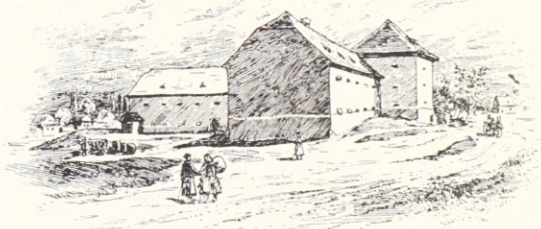
A lakodalom után tizenkét nappal, az édes apai aggodalmak szomorú jóslata, melynek rosszabb fele a következő évek során zordon részletességgel az utolsó szóig teljesezésbe ment.

* * *

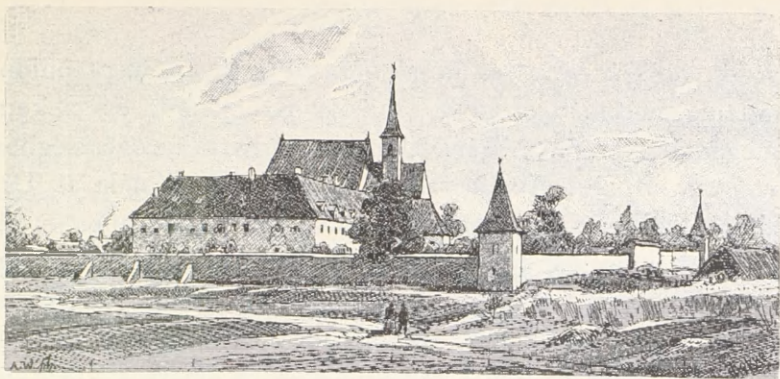
Szklabinya várának ifjú szép asszonya borús gondolatok közt varrogatott az ölében fekvő kis keszkenyőn, néha

* E levél kelt Holicson 1599 nov. 11-én.

kitekintett a szép erdőségekre, melyeknek lombjai közt már egy-egy sárga levél mutatkozott, aztán egyet sóhajtván ismét munkáját folytatta. Férjhez menetelének még csak harmadik évében volt s már is oda jutott, hogy mindig csak gyermekkorára s első ifjúságára pillantott vissza ha enyhülni akart. A jelen oly sivár, pusztá, mely semmi vigasztalót sem nyújthatott, szíve még eddig hallgató, néma volt s mégis a kötelesség érzete férje iránt már már kihalóban és a jövőendő semmi bátorítással semmi reménnyel sem kecsegtette. Igyekezett eltölteni a napokat varrással, kertészkedéssel, zenével, lovaglással, leányai-val mulatozott, verseket csináltak a nótákhoz s dalokat a versekhez, ó hiszen ő mindent megkísértett hogy szórakozhassék, de élete nehéz teher volt, melyet alig alig tudott már hordani.

5. KOMJÁTHI.

6. MALÁCZKA. FERENCZIEK ZÁRDÁJA

II.

AZ IFJÚ ASSZONYSÁG.

M IKOR évek előtt a kis-selmeczi vén kastély legrégibb lakosztályában először olvastam Forgách Zsuzsánnának három százados leveleit, mikor láttam mily derült gondolatok közt ír férjének, anyjának, rokonainak, — mikor esténként az egykor fényes vár romjai alatt, a mezei virágok közt az ő régi kertjében keresgéltem a tarka cserepeket, melyek míg épek voltak az ő szobáit is díszítették: azt hittem, hogy kedvenczem boldog is volt Szklabinya várában; pár évi kutatás azonban egészen más gondolatokra térített és most leginkább azt a lelki erőt bámulom, melylyel rettenetes sorsát a világ előtt s különösen szerető édes atyja és jó nevelő anyja előtt titkolni tudta. Nézzük csak végig leveleit s hallgassuk meg a tanukat, hogy mint folytak napjai s látni fogjuk, hogy ártatlanabb életet senki sem folytatott, mint ő, mind addig míg csak hordozni tudta szenvedéseit. 1599-ben így ír férjének: «Eltig való szolgálatomat ajánlom Kdnek mint szerelmes uramnak, az hatalmas úr Istentől kívánok Kdnek jó egész-

séget, hosszú életet és minden kívánta javait nagy boldogul megadatni. Szerelmes uram az Kd levelét én nekem megadták, kiből megértettem, hogy Kd jó egészségben vagyon, kit nagy szívem szerint akarom, én es hála az Úristennek egészségben vagyok. Én édes szerelmes uram egyebet nem írhatok Kdnek, hanem az nap, mely nap megadák az Kd levelét, érkezett uram atyám levele is, kiben tudakozik az mi egészségünk felől. Én megírtam, hogy Kd nincsen itten, valami kevés cseresznyét küldtem neki és valami kevés szarvasgombát. Azt is írja, hogy beteg, azért kérem Kdet, mint szerelmes uramat Kd visszajövet térjen be hozzá és látogassa meg, Komjátin vagyon. Én édes szerelmes uram Kdet igen kérem semmit el ne felejtse az vásárlás dolgába és Kd írjon énnekem minden képen az Kd állapotját. Asszonyom néném is szolgálatját ajánlja Kdnek és azon kér Kdet, hogy Kd kalapos-süveget vegyen, feketét ő magának, az kis úrnak és az Klazsonkának valami szebb színűt, nem feketét. Ezzel a hatalmas Úristen tartsa Kdet jó egészségben és adja, hogy hamar időben láthassuk egymást jó egészségben. Költ Szerenyiczén 3. julii anno 1599». Egy évvel utóbb nevelő anyja Soos Kalárának írja: «Az Kd küldte rózsabokrokat elhozák, kiket ha Isten éltet megszolgálom, bizony mindjárt az mint elhozták én is magam és az én leányasszonyim elültettük és ha az Isten adja érnünk, hogy virágozni fog az én szerelmes uram az Kd egészségére meg akarja az virágát viselni.»

Hozzá pedig leveleket intéz édes atyja, testvérnénje Osztrosits Borbála, nevelő anyja özv. Zay Péterné, Soos Kalára stb. melyek mind atyai, testvéri, rokon gyöngédséggel, szeretettel vannak írva, de senkinek még csak sejtelve sincs az ő sorsáról.

Ő pedig folytatja életét türelmesen s látszólag néha vígan is a mint az emberek mondják. Kertészkedik nagy szorgalommal, saját kezeivel ülteti a káposztát, a rózsá-

bokrokat, puszpánkát, birsalmát, barackot, veresfái mogyorót. Úgy látszik nagy gondot fejt ki, hogy a későre tavaszodó s korán fagyos Szekelbányán szép kertet tartson; öszenként néha annyi veteménye van, hogy másoknak is bővön adhat s valamelyik verőfényes déli oldalon még a szőlőtermesztéssel is kísérletet tett. Varrogatott, emellett s nagy tökélyre vitte hímzési ügyességét, mert a patyolatra selyemszálakkal képet tudott írni. Néha elment a szomszédos kisebb jószágokba is gazdasszonykodni. Aztán megtörtént hogy a félóránnyira fekvő Szucsánna a Vág vizén szálakra ült (tutaj) s elvitette magát Illaváig nénjéhez Osztróitsnéhez s onnan pár napi pihenés után Zay-Ugróczra nevelő anyjához a jó Poltári Soos Kalárához ment, hová mindig nagyon vágyott s hol egy pár boldog napot szokott tölteni. Vajjon neki sem tárta fel szívét s nem mondta-e el állapotját?

Máskor elővette vergináját s ha nem volt más, maga verte, valamelyik asszonynyal énekelt hozzá s az ifjú leányok járták a tánczot. Elment a várnagynéhoz vagy az udvarbírónéhez, magával vitte leányait, kerítettek valami hegedüst, néha sípost is s éjfélig is eltánczoltak. Általában a zenét, éneket, tánczot igen szerette, különben ha volt kivel, örömet kártyázott is.

Ez idő tájban történt hogy Révay Gáborné született Thurzó Katalin, Forgách Zsuzsánnának anyjáról testvére, 1600 nov. 28-án elhalálozott és a végtisztesség tételére nagy temetést rendeztek, meghívták a közeli s távoli rokonságokat, barátokat ismerősöket ország szerte. Határozott czélzásokat találunk az okiratokban, hogy Bakics Péter, kivel Révay Ferencz első unokatestvér volt,* e temetés alkalmá-

* A rokonság, mely Lehoczky, Nagy Iván, Kerékgyártó előtt ismeretlen vala, így áll
Bakics I. Péter

<u>Anna (Révay Mihályné)</u>	<u>Mihály (Frangepán Klára)</u>
Révay Péter (Forgách Zsuzsánná)	Margit (Balassa Menyhértne)
Révay Ferencz (Forgách Zsuzsánná)	Bakics II. Péter.

val jött először mint felnőtt ember Szklabinyára, és volt szálláson Révay Ferenczéknél; valószínűleg Péteréknél öregebb urak voltak s különben is ott már néhány gyermek is lévén, nem volt annyi tér, hogy mindenki elférhetett volna. Forgách Zsuzsánna férjének közeli rokonát az érdekes ifjú Bakics Pétert nagyon szívesen látta. Bensőségteljes modora, igaz őszinte szavai, közvetlenséget mutató megjegyzései, elpalástolhatlan rokonszenve a szép asszony iránt teljesen megnyerték számára Forgách Zsuzsánnát. Annnyival inkább mert ez ifjú nő mind ez ideig soha senkit sem szeretett s még igaz bizodalmat, vonzódást sem érzett soha senki iránt. E férfi volt az első ki egész lényét elfoglalta, keblét betöltötte, képzelődését teljesen lebilincselte még pedig úgy, hogy az a tisztelet és becsülés, melylyel iránta az első naptól fogva viseltetett, megtartott az élet utolsó órájáig, mikor a sír választotta el őket.

Hát még Révay Ferencz milyen boldog volt, hogy Bakics a temetés után is ott maradt egy pár napig. Az asztalra sokkal több és jobb ételek kerültek, társaságban sokkal többet lehetett inni s még feleségének is igazán derült arcát láthatta. Aztán Bakics világot látott, tapasztalt ember volt, ki tudott jól társalogni azaz beszélni is, hallgatni is; érdekesen szólt utazásairól, csatáiról s jó kedvvel hallgatta Révay vadászkalandjait, gazdasági bajait s mikor aztán leitta magát akkor sem nevette ki, hanem csendesen lefektette a gyenge magyart, hogy se ne érzékenykedjék, se ne házsártoskodjék. Évek mulva is az udvari tisztek és a cselédek azt beszélték a szklabinyai életről, hogy az asszonynak csak akkor volt igazán jó kedve, ha Bakics uram jött Szklabinyára.

Ekkor jött ment minden felé, nevetett, dalolt. Ha más vendége jött Révay uramnak az asszony számba se vette, de ha Bakics uram jött mindjárt utánna nézett mindennek, ment a kamarába, konyhába, a boros pinczébe — de

Révay uram is épen úgy örvendett, muzsikásokat hozatott s vigan laktanak.

Bakics egyik látogatásáról szemtanú¹ beszéli: alig hogy Révay uram szolgálatába mentem, három vagy négy hét múlva az asszony leányi közül egy szűzet választottam és a lakodalmat sürgettem. Az ngs asszony azt mondta, hogy az lakodalmat szeretné Bakics uram megjöveteleig elhalasztani, de sokáig haladván a dolog az ünneplés megtörtént nélküle. Bakics uram későbbre csak ugyan eljött s néhány napig vigan mulatozva ott maradt. Egy este a vár ablakait kivilágították, asszonyom meghagyta nekém, hogy uramot és Somogyi Gábor uramot² ki akkor szintén vendégük volt, hívnám le a kertbe hogy nézzék meg a világitást. Maga az asszony Bakics urammal a házban maradt s együtt kártyáztak. Néki alant a csarnokba kellett volna állani és Zsuska nevű leánynak, ki az asszony ajtaja előtt ült jelt adni, hogy az úr vissza tért, de hideg lévén bementek az asszony házába, akkor is kártyáztak... Mikor Bakics elutazott az asszonyt megölelte, megcsókolta. Az asszony keservesen sírt, sokáig igen szomorú volt és azt mondta leányainak, hogy vagy leugrik a vár ablakából, vagy elbujdosik világúl, hogy többé hírét se hallják.

Bakics az 1601-től 1604 végéig terjedő időben többször megfordult Szeklabinyán: Révay Ferencz későbbi vádjai szerint minden ünnepen, névnapon. Bakics felelete szerint pedig négyszer-ötször, legelőször néhai Révay Gáborné temetésén, melyre hivatalos volt s azután is csak akkor, ha Révay Ferencz személyesen meghívta.

Ez idő alatt azonban Forgách Zsuzsánna és Bakics Péter között a legmélyebb s legtisztább szerelem fejlő-

¹ Szlünszky alias Laják György. 1607-ben Rostál János murányi kapitány szolgája; az előtt Ferencznél Révay szolgált.

² Később Bakicsnak hű embere és társa.

dött ki, mely valaha az emberek rokonszenvére méltó volt. Évről évre pontosan lehet követni Forgách Zs. lelki állapotát a mint azt későbbi időkben környezetének nagy része a tanúvallomásokban elbeszéli. Ő maga elég közlékeny természetű volt ugyan, de nem lévén bizodalma másokhoz, csak vén asszonyai, leányai s néha még férfi cselédei előtt is tett egy-egy igazmondó felkiáltást, egy-egy bizalmas nyilatkozatot.

Bakics mint okos ember hamar észre vette, hogy a nő szerencsétlen s lassanként minden körülményről értesült. Másfelől Révay is mind fesztelenebbül kezdte magát viselni előtte; nejével az ő jelenlétében is gorombán bánt s ha leitta magát rá is rontott az asszonyra, úgy hogy Bakics erővel tartotta vissza a tettlegességektől. És így a mit addig csak a cselédek láttak, hallottak és tudtak, a mit Révay Péter és neje s a legközelebb lakó rokonok csak a cselédek sugdosásaiból sejtettek — vagy tán tudtak is — s a mit a család tekintélye és a jó hírnév érdekében titokban kívántak tartani és tagadtak, annak Bakics gyakran szemtanúja volt s a házas feleket kibékítette, Révay Ferenczet keményen megdorgálta, megfenyegette. De úgy látszik mind ez nem sokat használt, habár Révay maga is szerette Bakicsot s a szó teljes értelmében félt tekintélyétől hatalmas erejétől: mert az is történt immár, hogy a legvérlázítóbb czivakodásban találta őket mikor megérkezett s maga is felindulván, Révay Ferenczet mint valami játékszert dobta a szoba másik szögletébe.

Természetes, hogy Forgách Zsuzsánna lénye, világnézlete ez évek alatt merőben átalakult: míg azelőtt a külvilág oly pusztának, ridegnek tűnt fel és életének sem célja, gondolatának érzésinek semmi biztos iránya nem volt, most lassanként minden átváltozott. Házaséleti reményeiben teljesen csalódván, a szenvedő türelmességet, és közönyösséget, mely csalódását követte, a szerelem

•

tevékenysége, édes vágyai s boldogító reményei váltották fel. Most már volt igaz jó kedve is elégszer s bánatába mindig vegyült valami enyhítő reménysugár.

Vajjon igaz szerelem-e ez? Kérdezte magától s meg is felelt magának, hogy: az. Valjon eléri-e valaha célját? Legalább volt reménye. Valjon nem bűnös-e e reménység? Nem, mindaddig míg ártatlan vagyok. Hát ha férjem hirtelen meghalna? A vénasszonyok s más udvari bejárók ajánlkoztak, hogy olyan italt készítenek, melytől férje örökre elalszik. Határozottan vissza utasította mind annyiszor, pedig az ajánlás éveken át több felől megújult. De abba bele egyezett, hogy a babonás eszközök mondását megkérdezzék. Egyik sütőnéje, minden jelenlévő személy nevével *bizonyos növényyszálakat* akasztott egy fogason végig. Egyik inas meglátván kérdezte, hogy: hát ez mire való? S egyik csacska leány elárulta, hogy azok a fűszálak mindenkinek az életét jelentik s a melyik legelőbb elszárad az fog közülök leghamarább meghalni és megállapították, hogy az úr fűszála leggyorsabban hervadt el: a rendező innepélyesen kijelentette, hogy az úr egy év alatt meg fog halni. És a leányok, asszonyok és cselédség között volt általános öröm, mely némi világot vet ama körülményre, hogy mennyire szerették urokat s mennyire asszonyukat. Egy más asszony *borsószemek eregetéséből* tudta olvasni a jövőndőt: ezt is megkérdezték, ez is persze csak jót jövőndölt. Máskor a gyertyaöntéskor maradott forró *viasszat* és többször bizonyos napokon az olvasztott *ólmot* is hideg vízbe loccsantották s az előállott alakokból szintén a férj halálát jósolták.

Történt az is, hogy valami *nézőasszony* hírét hallotta egyik távoli (Trencsén vármegyében fekvő) helységben s hű legényét küldte oda, hogy az asszony *nézze meg* (jövendölje meg), hogy férje még meddig él, mikor lesz halála? Egy másik ilyen híres asszony azt izente, hogy küldje

el néki férjének inge- s alsó nadrág-kötőjét: ő megcsinálja, hogy férje félév alatt meghal. A tanú, ki ezt felemlíti, azt mondja, meg se mondtam asszonyomnak. Egyébiránt egy másik tanú vallomása szerint az ilyen étetési, elvesztési ajánlásokat mindig elutasította s undorodva mondá, hogy ilyen bűnt a lelkére nem veszen.* Mikor beszéltek, hogy Bakics Margit, kedves barátnéja, férjét Balassa Menyhértet megétette, semmiképen sem hitte el s lehetetlennek tartotta, hogy feleség ilyent tehessen. A minthogy ez említett eset nem is volt igaz.

Leányai közül a bizalmasabbaknak mondá, hogy «ő mindig Bakics uramot látja, akár merre tekint, akárhová néz, mindig csak előtte áll s éjjel mikor alszik is mindig vele álmodik».

Többé nem volt oly állandóan szomorú, mint az előtt, de sokszor volt kitörő jó kedve és ellentétül sokszor valami kimagyarázhatlan bánatos hangulatba esett.

«Valjon elvehetne engem feleségül Bakics Péter, ha uram elhalna?» kérdé vénasszonyától. Épen egy év múlva pedig azt beszélte: «Bakics uram elment Rómába, majd megcsinálja, hogy feleségül vehessen».

«Vettük eszünkbe már Szklabinán, — beszéli egyik belső cselédje — hogy ha urunk hozzája jött, melléje ült s kezét vállára tette vagy meg akarta ölelni, mondogatván: «édes Zsuzskám! édes leányom!» nem akart vele játszani, elfordult, elhúzódott: hagyj békét nekem mondá; nem kezdé szeretni az urát.» Benső harczokat is vívott magával, hosszas gondolkozás után és egész váratlanul, karon ragadta egyik asszonyát: mondd csak, lehet-e két személy közt igaz szerelem parázñaság nélkül?» Az asszony megütődve felelt: Én nem tudom. «Isten úgy

* Egyik tanú a 100-as esketésben, mikor az étetésről kérdezték, így felelt: «Mindenkor mondotta az asszony, hogy inkább ő maga bármily halállal meghalna, hogysen az urát megétetné!»

segéljen, lehet», tevé utánna Révayné. S e kérdést több változatban másokhoz is intézte.

Az 1604-ik év végén nagy változás állott be Szklabinya várában. A Révayak ugyan is odahagyták az ősi fészket s Péter nejével és gyermekeivel Holics várába költözött. Révay Ferencz és Forgách Zsuzsánna pedig a pozsonyvármegyei Szent-Jánosra húzódtak s Forgách Zsuzsánna aztán soha többé vissza sem tért a Révayak e nagy részben még most is fennálló ősi fészkébe. E családi vándorlást az előtérbe nyomult politikai okok tették szükségessé, s minthogy már Bocskay dolgai napvilágra kerültek volt s közte és Belgiojoso osztrák tábornok közt október hó folyamában nyílt csatákra került a dolog s a hajdúk mind messzibb és messzibb terjedő kirándulásokat tettek: az események a protestáns ugyan de aulikus hajlamu Révayakat biztosabb helyek keresésére utalták. Annyi bizonyos, hogy ez átköltözés semmi okozati összefüggésben sem állott az általunk léirt eseményekkel. Forgách Zsuzsánna azonban csak örvendhetett, hogy megvált gyermek s ifjúkori illúzióinak sírjától s ama zord falaktól, melyek annyi titkos könnyének voltak tanúi. Habár a szorongattatások későbbi éveiben lehetett az emlékezetnek egy-egy szárnya lebbenése, mely gyönyörrel repítette Szklabinya várába, hol életét ártatlanságban töltötte. Most hogy az elutazás hírért meghallotta, öröme határt nem ismert s nem is lehete csodálkozni, hisz arra mentek, hol Bakics Péter lakott, ki előtte a férfiak leg-tökéletesebbje volt.

E Bakics Péterről történetíróink is megemlékeznek. Istvánfy, Bél Mátyás, Lehoczky, Nagy Iván stb. összezarják nagyatyjával i. Bakics Péterrel, ki épen egy egész századdal élt unokája előtt. Egyébiránt Bakics Péter uram egyénisége sem áll oly gondosan körvonalozva előttünk mint például a Forgách Zsuzsánnáé. Harczias

természetű, katonás erőszakos ember volt ép mint a többi Bakics. A győri káptalan már az 1590-es években bepanaszolja, hogy úgy a káptalan- mint a káptalan jobbágyinak marháit, lovait, juhait erőszakkal elhajtotta s a maga majorjában tartja. Miért a nádor meg is idézi;* mire egyelőre is azt felelte, hogy azok a marhák az ő birtokaikat pusztították. Azután olvassuk, hogy több csatában volt, és ő felsége végbeli kapitányjá nevezte ki Palánkra. Jó kedvű, jó mulató czimbora volt s kalapjában vagy süvegében mindig virágot hordozott. Később a római pápa szentelt-vitézzé nevezte ki s e czímet egész életén át hordozta.

Ügylátszik csak lassanként kezdett vonzódni Zsuzsánához, eleintén csak rokoni érzettel s némi rokonszenvel volt hozzája, azután megtudva állapotát, megszánta; később jobban megismerve a szép ifjú hölgyet s látva, hogy a szerencsétlen nőnek csak ő az egyetlen pártfogója, ragaszkodott hozzá, míg végre az indulat erős szerelemmé izmosodott. Midőn őt a későbbi időkben Révay, ki egész 1605 végéig szintén ragaszkodott hozzá, gyalázatos perrel támadta meg, roppant erőfeszítéssel s nagy áldozatokkal védte magát és a szintén vád alatt álló nőt, s oly lovagias kitartást, bátor küzdelmet fejtett ki, mely ritkítja párját történetünkben.

Szent-Jánoson Forgách Zsuzsánna korábbi életét folytatta; szép keszkenőket vagy szép ingeket varrogatott, a leányokkal énekelt, muzsikált, tánczolt. Megismerkedett Balassa Menyhértnevel, született Bakics Margittal, ki tán még jobb kedvű természettel birt, együtt sétáltak, halásztak, lovagoltak, csináltattak magoknak férfi ruhát, Zsuzsánna gránát színűt, Balassané pedig pirosat. Farsangi idő levén (1605.) bohó tarka ruhákba öltöztek, megláto-

* A pannonthalmi apátság levéltárának országos részében.

gatták a falusi ismerőseket, a tisztnét, a harminczadosnét az udvarbirónét s falusi módon mulattak.

Urával gyakran összeveszett s ha ura részeg volt, tán verekedtek is, de ezt nem leheté tudni, mert rettenetesen titkolta és ha sütőnéje, mosonéja vagy más ismerőse lármát hallva, rájok nyitott, ő maga azonnal kiküldte, elutasította, hogy senki se lássa mint szemtanú az ő nyomorúságát s részeg állapotjában férjét mindig maga fektette le. Ez időről beszéli el egy szemtanú egy ily falusi bohóság történetét, hogy t. i. leányaival farsangi ruhába Ondránéhoz az udvarbirónéhoz ment, velök volt egy ifjú hegedűs és ott két órahosszáig tánczoltak, azután haza mentek és más nap egy kocsis, kit Czigánykónak is hívtak azzal kérkedett, hogy ő az éjjel az asszonnyal tánczolt.

Erről a szentjánosi életről sok tanú beszéli, hogy Bakics uram télen (1604—1605.) által háromszor, négyszer is volt ott; mindig vígan laktanak. Révay Ferencz uram maga behozta a frauenczimmerbe, és mondotta Bakics uramnak: «beszélgessen ketek, én meglátom mit főznek». «Mi — vallja Német Andrásné, Czobor Imre vén asszonya — mind renddel ott állottunk és hon magyarul hon németül beszélgettenek ketten az asszonnyal, hogy németül beszélgettenek én nem szerettem, elfordultam onnét». Másik mondja: «a leányok mint ifjak, eleget tánczoltak, gyakran az asszony is velök; ha a férje volt nála, mindig haragos volt, ha csak a leányokkal volt, vígan volt». Vétetett két háti lovat, egyiket magának másikat Rajkovicsnének. «Sokszor láttam — mondja egy harmadik tanú — hogy Révayné asszonyom lovat nyergeltete s leányaival elment egy felé lovagolni, az ura a legényeivel más felé. De ugyan ő mind jobban ingadozott. Egy év előtt Szklabinán a tiszta szerelemre esküdt s itt már azt mondogatta: *«Bár Isten ne adta volna, hogy Bakicsot megismerjem, lám nem élhetek nála nélkül.»* Egy

öregebb asszony férjére emlékeztette, ő pedig férjét tuskónak, bolondnak nevezte, később mindig ő is, meg a lányok is máskép soha se emlegették.

«Elmegyek, itt hagyom, világul megyek a meddig a szememmel látok!» kiáltott fel kétségbeesetten; mire az asszony fájdalmasan felelte: «Nám Ngs asszonyom milyen alázatos voltál, mikor ifjú leány valál!» «Bizony úgy vagyok, de nem tudom mi bolondította most meg engemet!»

Szent-Jánoson azonban oly események fordultak elő, melyeknek Forgách Zsuzsánnára nézve nagy fontosságú következményei voltak. Mennél jobb kedvű lett ő annál szélséesebb és mérgeesebb lett férje, a házi egyenetlenkedések s a férj kitörései mind sűrűbben fordultak elő. Egyebek közt egyszer ápril hó 24-én jött oda Bakics s a mint megérkezett, a cselédséget rémületben találta s a szobákból láрма, szitkozódás és sikoltozás hallatszott, — Bakics berohant s Forgách Zsuzsánnát letiporva találta: részegen ordítózó férje meg akarta fojtani.

Bakics szétválasztotta a dühöngőket s kijelentette, hogy ez tovább nem tűrhető s ő az asszonyt viszi a nagyszombati vagy a pozsonyi zárdába és az asszony megkezdí a válópert. Révay e szavakra kijózanult s megrémült. Egész hatalmával támadt fel örült szerelme és az az iszonyú gondolat hogy nejét örökre elvesztheti. Kérte is Bakicsot, hogy ne tegye, mert ő megőrül ha ezt teszik s különben is esküszik a mennyre, földre, hogy megjavítja magát. Bakics nem tágitott s az asszony készülődött. Révay ismét csak könyörgésre, esküvésekre, erős ígéretekre fogta. Elégyszer ígérted, mondá Bakics, soha se tartottad meg. De ha ígéreted megtartása komoly szándékod, add írásba, hogy viselted magadat eddig elő miket tettél, tégy fogadást, esküt, hogy többé nem teszed és tégy bele erős feltételt, hogy ha ismét elfelejtkeznél magadról, felesegédnek joga van itt hagyni téged s oda menni, a hová

neki tetszik. Ez az írás pedig nálam lesz eltéve, különben nincs biztosítva az asszony élete. Révay elkészítette a megalázó iratot s másnap Bakics kezébe adta, elvetvén ezzel a kockát mind hármuk jövődjé sorsa felett.

Ahogy ez okiratot Révay kiadta s Bakics ládjába zárta, a viszonyok egészben átalakultak. Ő maga elég eszes, elég alattomos és ravasz volt annak meggondolására, hogy hibát követett el, de a szerencsétlen úgy akarta ezt ellensúlyozni, hogy még gyanakodóbb, féltékenyebb s még szenvedélyesebb volt mint azelőtt. «Egyszer Révay uram — mondja Szeles Andrásné Ifjú Anna asszony — sétálni ment, az asszony otthon leányival tánczoltanak, az asszony az verginát verte, azután a trombitás legényt hívatta fel és az trombitásnak bokáltyával tánczot fűvartott, ő maga is tánczolt osztán, de férfi senki egyéb nem volt az trombitásnál és Danielt is nem tudom bizonyosan ha ott volt-e? Megjőve Révay Ferencz uram és izene a kis inaskájától, hogy az asszony kimenne az utcára és ott tánczoljon; kétszer vagy háromszor izené ugyanazont az inaskától. Monda az asszony: jaj bizony nem leszén jól dolgunk! Azután negyedszer hívatta, monda az asszony: elmegyek de nem leszén jól dolgom, de bizony nem hagyom magamot.* Bemene az asszony; jöszte időbb onnan, oda ment és Ferencz uram kezéből a korbácsot kitekerte. Futva ment vissza házába az asszony és a korbácsot elkezdte metélni. Azon közben az úr is utánna jőve, kezdé a korbácsot kérni mondván: Add meg az korbácsot. Az asszony felelé: Nem versz ezzel senkit, ha kell keresd meg az ablak alatt (összemetélve). Monda ismét: de bizon megadd, mert sok embert verék még azzal; de az asszony nem adá meg s haragjában az úr az könyvet az ki kezében volt hajtá az asszonyhoz és az

* Hogy Révay az írást kiadta, többé az asszony nem tűrt s ha férje rátámadt maga is vissza adott a mit lehetett.

könyvnek az kapcsával megnyúzta az asszonynak orcáját, az asszony ragadá az kést és ha hamar el nem ugrik az gradacson mindjárt bele veri az urába. Hogy az ura elszalada, magába kezdi verni és az mint lehetett egy kezemmel erősen fogtam a késes kezét az asszonynak, mert az egyik karomon az magam gyermeke volt. Hamar futamodám az úrhoz, mondtam az úrnak, hamar mert megöli magát. Az úr ugyan elhala. Oda jöve ölelte őtet, mondván: mit művelsz édes Zsuzskám? Nagy nehezen megcsendesítők az asszonyt és ezután nem járt enni az úrhoz; sokáig betegeskedett utánna.»

Így csapongott Révay egyik szélsőségből a másikba. Mig más felől Bakics és Forgách Zsuzsánna, kiket eddig az ártatlan szerelem vonzódásán kívül semmi sem kötött össze, az írás által mintegy jogot nyertek, hogy egymással mennél bizalmasabban társaloghassanak. Ez írás a hölgynek férje mellé egy felügyelő s ellenőrködő pártfogót adott, a társas élet legkényesebb viszonyaiban. Bakicsnak pedig egy védenczet adott, s mintegy kötelességévé tette a reávigyázást. Mind ez a gyakorlati életben tényleg semmivé tette Révay tekintélyét, befolyását nejlére, ki ezután nem is igen engedett semmiben s mikor legdühösebb volt is, szembe szállott vele.

Az oktan lépés következménye nem maradt el, bekövetkezett a maga rideg prózaiságában. Minthogy a hajdúk az ország nyugati vidékein is eleget kalandoztak s a Révayak különben mint jó protestansok sehol ellene nem álltak Bocskay nevének, Révay Ferencz menedéklevelet nyert s pár meghitt asszony és férfi cselédjével visszatért Túrócz vármegyébe Szklabinya várába, hogy széttekintsen az odavaló jószágokban is és hogy magával vigye az ott hagyott de jól elrejtett «ezüst szerszámokat».

Útja egypár hétnyi időbe került.

Ez alatt Forgách Zsuzsánna Szent-Jánoson egyedül

maradott. És minden valószínűség szerint Bakicsnak levelet írt, mert férje távolléte alatt Bakics három napig mulatott Szent-Jánoson. E szentjánosi harmadnapos látogatásról sok tanú vallomása maradt fenn, melyből egy pár, előadásánál fogva is sajátságos. E dologról Klimkovics másként Kutsera János¹ Thúrócz-Szent-Mártonban lakó, 1611 febr. 25-én így beszél:

«Ennek előtte még én ebben az dologban nem voltam. Német Gergely volt inasa, ő utánna én voltam. Elsőbben ilyenképen jutottam az hűségbe, hogy ment volt Broczkíra, hogy halásszon. Oda jutván, parancsolá énnekem, hogy egy levelet írjak. Lám úgy mond a te írásod hasonló húgom írásához és írd azt, hogy húgom asszony igen beteg és mennél hamarébb lehet oda menjek. Én azont cselekedtem, megírván kezében adtam, mondám neki, hogy Malaczkáról hozták. Azon órában két paripát hagyott készíteni egyiket maga alá, másikat én alá. Hogy útban voltunk monda nékem, hogy ha tudom-e hová megyünk? azt feleltem, hogy nem tudom és kére, hogy hű legyek és senkinek se mondjam és el ne áruljam. Hűségemet nekie ajánlottam, úgy mondja, hogy Szent-Jánosra megyünk. Idein érkezünk volna alá, nem mert mennie; az szentjánosi fenyősbén megállottunk és ott voltunk egész setét estig úgy indultunk el. Oda érkezvén, vetett egy követ az zszindelyre, mert az volt a jele jövetelének;² mindjárt alá jötte nek érette, de ki volt, nem

¹ Ez a Kutsera leghívebb s legbizodalmasabb szolgálja volt Bakicsnak, minden vádnál minden személy csak Kutserára hivatkozik, de később összezándorodván gazdájával e fennt írt időben 5—6 évvel az események után ő is valamást tett ellene. Ezek a tanúk sok részben feltűnők, gyakran a leghívebbnek mutakozó cselédek (fiúk, leányok) lesznek a legádázabb tanúkká. Megtanulják

a pert, betanulják a legsúlyosbító s a leginkább minősítő nyilatkozatokat. Né mely apró részletekben épen nem megbízhatók, mindig a kérdezető szája ízére beszélnek s a mily tökéletlenek és ravaszok a míg hívek, aztán ha külső okok miatt megfordúlnak ép úgy átcsapnak a szélsőségek bizonyításába.

² Ez a vallomás főként az eleje kissé mesterkelt. Az az ál-levél csupa mese,

tudom, mert engem a paripával elküldött, hogy szállást szerezzek magamnak, és hogy azt mondjam, ha kérdik ki szolgálja vagyok, hogy a Nyáriaké; és hogy ő magok is utánam jönek. Hajnalban az paripát az szentegyház megé vigyem, ha el nem jöhet, hogy megizeni. Azon éjjel ott háltam, másnap oda vittem az paripát parancsolatja szerint, megizöni Katuskától hogy nem jöhet. Katuska pedig parasztasszony ruhába jött hozzám, betakarván orcáját asszony ember módjára. Magam, hogy Szent-Jánosra be ne menjek, hanem Kuklóra, ott napestig voltam. Éjlebe mentem Szent-Jánosra és más szállást kerestem magamnak. Azhogy ott volt az asszonynyal harmadnapig, az szolgálai Broczkin vártak; hogy idein oda érkeztünk kérdik: honnét ma? mondók: Malaczkáról. Rövid idő múlván engem oda küldött levéllel, én sem mertem nappal oda menni, éjjel oda érkezvén az felül megírt jelt megcselekedtem. Mindjárt hozzám szóla ő maga és kérdi ki vagyok, megjelentettem magamot neki és kérdé: Bakics ha ott van, de nem volt. Értem küldötte Katuskát, ott az magaházában jól tartott, míg az levelet elvégezte.»

A süitőné, vénasszonyok, szakács, inasok, leányok vallo-másaiból a következő tényeket állithatjuk egybe a híres szentjánosi látogatásról. Révay Ferencz uram elmenvén Szklabinyára, egyszer csak az asszony házából ki nem jöve, betegnek mondta magát. A tiszték, férfi cselédek kik máskor szabadon járhattak az asszony szobáiba, most egyszerre eltiltattak a bejárástól. Egyik inas véletlenül (vagy tán pajkosságból) benyitott az asszony ajtaján s ott látta Bakicsot az asztal mellett; a másik látta, hogy az ágyon ült az asszony mellett. «A kész ételt — mert jó

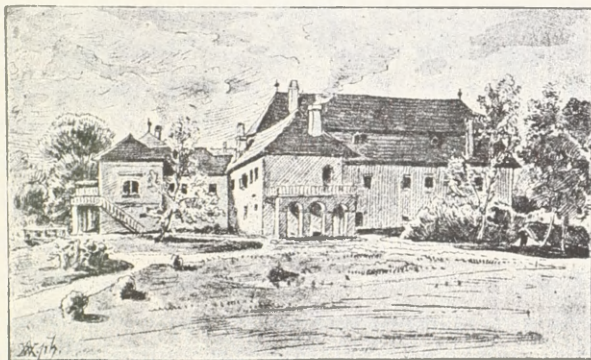
semmivel sincs indokolva. Én azt hiszem hogy F Zs. valósággal írt, hogy ez volt első együtt létök, hogy a kődobást a zsin-

delyre e levélből kellett tudni, mert erre ez előtt nem volt szükség stb. stb.

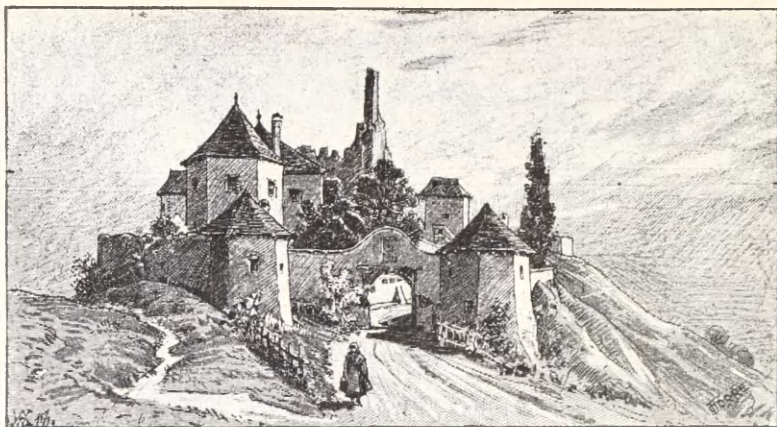
étvágyuk volt — az ajtónál elvették tőlem a leányok, mondja az étekfogó, holott máskor magam tettem ő nga elibe, de az ajtónyíláson láttam egy férfi embert, Bakics volt-e nem-e, nem tudom.»

Este jött, másnap is ott maradt s a következő hajnalban ment el. Tehát harmad napig ült ott. Ez alatt a leányok a legényekkel együtt ettek s a leányok más házban háltak. Bakics az asszonynyal ugyanazon szobában hált.

Ez a két éjszaka s a közte levő nap volt tehát az időpont 1605 őszén, midőn a vallomások szerint a csábító édes bűnt elkövették.

7. KIS-SELMECZ.

5. SZKLABINYA.

III.

A FOGSÁG.

SZKLABINYÁRÓL visszatérven Révay Ferencz háza táján a levegőt megváltozva találta. Forgách Zsuzsánna hangulata merőben megváltozott. Úgy vagyok meggyőződve s úgy gondolom be is bizonyítottam, hogy ő férjét soha sem szerette, de Istenem, hány jó asszony, sőt még jó feleség is van a világon, ki férjét soha se szerette? s miért ne lehetett volna ilyen Forgách Zsuzsánna is? Miért? mert férje kevés eszű, alattomos, kétszínű, míveletlen, paraszti magaviseletű s kegyetlen természetű ember volt. Hányszor kihívta nejét a visszatorlásra, hogy úgy mondjuk a szabad életre, bűnre; hányszor vált felesége előtt tehetetlen baromná, mikor a vendégségekről eszméletlen állapotban hozták haza a cselédek. S még jó volt e teljes elbutulás, mert ha ilyenkor eszméletéből valami megmaradt, kegyetlen verekedésben szokott nyilatkozni. És mégis mind ez adott-e jogot a nőnek, hogy bünt kövessen el? Nem. De ő tettének elkövetéséhez, melyet a tanúk és

körülmények rábizonyítanak, annyi jogosultságot érzett, hogy ha csakugyan elkövette is, bűnnek egy pillanatig sem tartotta. Annyi bizonyos, hogy az idő haladtával mind kevesebb ragaszkodást és kötelezettséget érzett férje irányában s úgy látszik hogy a Szklabinyából hazajövő férjének a házastárs köteleességét határozottan felmondta. Az újabb időben már eddig is nehezen és hosszas vonakodások után teljesítette, de 1605 végén kezdve semmi módon sem volt hajlandó a férjével való együtt élésre. Révay Ferencz kezdett kutatni, hogy mi lehet ennek oka s valószínű, hogy a nagyszámú cselédség közt hamar találkozott, ki a Bakics látogatásáról és annak körülményeiről korán értesítette, sőt a mi igen valószínű, nagyítva, kiszínezve adta elő a történeteket. Tudjuk Kutsera vallomásából a dolgot: de más tanú sokkal több időről (4 napról) s ismételt látogatásról is tud, holott ki tudjuk mutatni, hogy ez nem igaz, mert az elébb hallgató tanúk később midőn megvesztegettetés miatt vagy boszúból, haragból vallani kezdtek, semmit se feledtek el bejelenteni s bizony ez ismétlő látogatásokat sem hallgatták volna el.

Révay Ferencz tehetetlenségének érzetében, az igaz és nem igaz történetek meséivel fegyverkezve Holicsba szalad Révay Péterhez, hogy bátyja és ennek neje Forgách Mária adnának tanácsot a teendőkre nézve. Sőt még Thúrzó Györgyöt is meghívták a tanácskozásra. Ez ugyan nem jöhetett el, de Révay Ferencznek megírta, hogy mindenben kövesse Péter uram tanácsát. Össze ülven a legközelebbi rokonok, elhatározták, hogy Zsuzsánna aszszonyt őrizet alá kell tenni, még pedig úgy, hogy a szabadon fekvő szentjánosi kastélyból el kell szállítani a kőfallal, vízárokkal zárt Holicsba: mert igaz ugyan, hogy Bakics Péternek is van lakása a várban, de legalább állandóan szemmel tartható s a Révay Ferencz része teljesen elzárható külön álló rész.

Mert Holics vára és uradalma a Révay és Bakics család között már majd egy század óta volt közös birtok.* Ez alkalommal a nagyobb részt bírta a két Révay, Péter és Ferencz, a kisebb részt Bakics Péter, de mindenik rész külön álló, külön elzárható terület volt. Ezért a külön álló birtokok az akkori közbeszédben: Révay Péter része, Ferencz uramék része, Bakics uram szere név alatt fordúlnak elő. Meg aztán ily kifejezések olvashatók: felment a Péter uramék részére, lement Bakics uram szérére, általment, visszatért, stb. Mai napság csak a felületet vizsgálva teljes lehetetlen kimutatni, hogy tulajdonképpen hol feküdt az a nagy terjedelmű vár, melynek külön álló épületeiben három úri család lakott, sok cseléddel, nagy személyzettel s azonkívül éveken át 30—40 királyi német őrség is tanyázott, mind külön egymástól. Az iratokban szó van felső részekről, felmenetelről, leszállásról de bizony most nem igen van nyoma hegynek, halomnak, magosságnak. Pár év előtt, hogy ott jártam, el se akarták hinni nekem, hogy Holics valaha vár volt, hogy valaha magán ember birtoka volt, s egyáltalában, hogy valaha másé lett volna mint ő felségeé. Én is aztán megtudva, hogy régi írások nincsenek az udvarban, megelégedtem a szép park megtekintésével s megnyugodtam a Morava partján a zöld fűben, hol egyszer Bakics Péter a német hadnagy vizslájával játszadozott, kihozatván a vízbe dobált tárgyakat, míg a vár egy magas ablakából egy süveges asszony gyönyörködött az egész jelenetben. «Ki lehet az a süveges asszony ott fenn a vár ablakában?» kérde egy halász a kertészlegénytől. «Bizony ki nem vehetem, messze van, ha csak nem a Révay Ferencz felesége».

A bölcs határozat következtében Révay az 1605-ik év végén vagy a következő év elején feleségét Szent-Já-

* Lásd. Nagy Iván Magy. orsz. Család. 9. kötet 710. lapján,

nosról felpakolva a mint a legközelebbi rokonok végezték, bevitte Holics várába és ott lakásába helyezvén, tudtára adatott, hogy felügyelet alá van helyezve, hogy Bakics társaságát kerülnie kell s csak vén asszonya és leányai társaságában mehet ki szobáiból. Forgách Zsuzsanna valószínűleg nem sokat törődött férje porkolábos rendelkezéseivel, inkább azon gondolkozott, hogy valjon férje a történetek után nyugton fogja-e hagyni. Azt tudta, hogy egy két külön megbizott, vagy külön megfizetett cselédet kivéve férfi, asszony, leánycselédei mind mellette vannak, sokra készek érette s így csak lesz módja, hogy kedves Péterével valami úton találkozassék. Nem is csalódott, találkozott annyiszor, a mennyiszer akart. Hisz arra a gondolatra, hogy a «szerelem-verseket mondó», a szépen éneklő, verginázó ifjú asszony fogoly és hogy a gyáva férj őrzi győzedelmes kedvesétől az egész vár népe pártját fogta, még a Révay Péterné puritán asszonyai és leányi is. A hol annyi fiatal leány és asszony van, a hol oly sok a fiatal férfi cseléd — az inasok legtöbbsnyire jó családból való, írástudó, nemes legények, — a hol jó kedvű, örömmre kész szívek oly nagy tömegben együtt élnek valjon van-e ott ellensége ifjak szerelmének, szerelmesek boldogulásának? Hátha még a felszarvazott férj szenvedélyes vadsága, buta tehetetlensége, tompa részegsége járul hozzá, a mint késő este a vacsorákról öntudatlan állapotban viszik haza, valaki lefekteti, de aztán rögtön rá ugyanazon ösvényen más alakok surrannak el, kik közt a járó-kelők mulatva ismerik meg a nevető szerelmeseket.

Bizton lehet állítani, hogy még Révay Péter uram is pártját fogta szép sógorasszonyának. Oka volt-e ez Forgách Mária ellenszenvének vagy tán okozata, eldönteni nem akarom, talán nem is tudnám, de annyi bizonyos, hogy az egész várban csak két lény volt az egyik párton t. i.: Révay Ferencz a szomorú férj és Forgách

Mária a szigorú néne. De nehéz is lett volna akár az akkori akár a mostani kor felfogása szerint Révay Ferenczet pártolni s őt a becsület törvényei szerint szennytelen lovagnak tartani. Mert ő habár meg volt győződve neje bukásáról s tudta a csábító nevét, kit minden nap látott, attól soha elégtételt nem kért, csak háta mögött szidalmazta, mondván: «kurva az anyád, bestelopo kurva fia, *mind urastól* beste-lélek kurvafiak vagytok!» Mindig csak az asszonyt bántotta, üldözte, gyötörte s ha ezt csupán kegyetlen bosszúból teszi vala még hagyján, de egyszersmind szerelmével is kínozza feleségét, ki ha enged minden bűnét eltörli a törvény.

A következő 1606. év, melyet Forgách Zsuzsánna Holicsban töltött, teljes vegyülete volt a meseszerűnek és a rideg valóságnak. Éjjeli kalandok a várban, átsurranások egyik lakosztályból a másba, férfi ruhába öltözött hölgyek, álarczosok, levélhordó apródok, leskelődő, irigykedő asszonyok, szerelmeskedő leánykák mulattak a szép nyári éjeken. Csak addig volt rideg a holicsi élet, míg Révay leitta magát s ágyba került, mihelyt a mérges satyr elaludt, kezdődött a nymphák és pásztorok boldog élete. Megtörtént hogy Révay mint királyi fő strázsamester pár hétre táborba száll, véletlenül ép akkor tesz látogatást Bakics Margit is Forgách Zsuzsánnánál; még ekkor van gyöngy élet, egyik piros magyar férfiruhába a másik granát férfiruhába, van kilovaglás, zene, táncz mint volt Szent-Jánoson és Szklabinynán, — de haza jön Révay ismét és ismét követeli férji jogait, de ismét és ismét ellentállásra talál, ismét kutat, keres, ismét híreket hall éji vándorlásokról, egész éjen át tartó látogatásokról.

Az irigyek és szenteskedők mind hangosabban suttog-nak s kezdenek árulók mutatkozni. Nehéz lenne a módokat kimutatni, hogy a szerencsétlen Révay miként szerezte az árulókat s miként jutott tudására az egyes rész-

leteknek, de az iratokban ilyeseknek is van némi nyoma. Kámpónai Manda, Révay Péter uram gyermekeinek a dajkája, volt az első levélhordó a szerelmesek közt; maga vallja hogy 10—12 forintot adtak egy levélért, később 100 ftot is ígértek, de lelki ismerete feltámadván, a kezére jövő legközelebbi levelet saját asszonyának Révay Péternének adta. Továbbá Hegedűs András a nyilvános tanúvallatásnál azt mondta: hallani, hallott beszédben eleget, de tudni, nem tud semmit. Egy más tanú azonban megelőző időkből így beszél róla: Hegedűs András már ekkor jelentette vala meg, hogy Révay Ferenczné éjjel által jár Bakics uram szerire.

Természetes az is, hogy a hol ennyi ifjú leány és legény volt, a várbeli élet sem volt valami szigorú puritán jellemű. Ehhez járult az is, hogy Révay Péterné, ki szigorú erkölcsöket követelt a leányoktól, áldott állapotba jutott s aztán elgyengült elbetegesedett s három hónapig őrizte betegágyát. Egyebek közt három vagy négy ifjú párról névszerint* tétetik említés, hogy még leány és legény korukban találkozókat adtak egymásnak. Mind ez általános jó kedvben, csak Révay Ferencz dúlt-fúlt, mert nejéről mind újabb híreket hallott s mert neje nem akart az egyetértésre visszatérni, miért is aztán mind inkább súlyosította fogsága feltételeit. Így például neje lovait más jószágba küldte, hírét hallván elmenő szándékának; a maga lovain való lovaglást pedig eltiltotta, úgy hogy az a szegény asszony valóban fogságban sínlődött.

Egy alkalommal egyik molnár Kaszón (vagy Karsón = halastó) nagy halászatot rendezett — a mint Nádas

* Slezak Vavra, 1604-ben Szent-Jánoson kályhafűtő, Plati Katuskát Mártonnal az inassal éjjel együtt találta a kamrában. Lábenszky Gáspár szakács 1605 Anicskát Rajkovits Tamás inassal éjjel

egy szobában találta stb. Többen magok emlegetik viszonyaikat. De némi igazolásokra legyen mondva mind ezek egy, két év alatt nő és férj lettek s nem voltak elfogulatlanok.

Máténé sz. Káldi Kata, nemes személy beszél — s meghívta Révay Pétert feleségestől, Révay Ferencznét, Bakics Pétert s minden valószínűség szerint Révay Ferenczet is: de ő nem ment, sőt feleségét sem akarta bocsátani. Első rendű és idejű tanúk minthogy ez eseményeket sokan elbeszélnek, nem adják semmi okát, pedig elég oka volt, hogy nem akarta nejét és Bakicsot együtt látni s tán még mulatozni is velök; későbbi tanúk azt adják okul, hogy Révay Ferencznek magának is vendégei voltak. Ez azonban nem állhat, mert akkor Révay Péter nem hívta volna maga is Forgách Zsuzsát, mintha mondta volna: jere te is velünk a szabadba hisz eleget ülsz a falak közt. Révay Ferenczné el is ment s egész estig oda maradtak a halászaton. «Onnét hogy megjöttek — mondja Káldi Kata — nem jött mindjárt haza Zsuzsánna asszony Ferencz uramhoz, hanem ott fenn vacsorállott. Ferencz uram pedig itt alant boszankodott és levetkőzvé, várja alá bátyjától asszonyomat. Hogy bejőve a házba, Ferencz uram mondta:

— Miért mentél el akaratom nélkül?

— Mert nem féltem tőled, felelé az asszony!

— Hajókáztatok hiszem, eleget a szeretőddel együtt?

— Mit gondolsz véle, nem félek tőled; gonosz helyen nem voltam, bátyáddal voltam és nénémme és ha ezután is hívnak, elmegyek vélek. Az úr felkele és hozzá ment, elkezdte verni, az asztalra hányta, dőngette és arczúl ököllel ütötte. Én mondtam az úrnak: mit csinál Ngd? immár megéri vele. Azon közben a leányka Ujhelyi Frusina megvitte Révay Péternek, hogy verekednek, mert az asszony sem hagyta magát, Ferencz uramról még az inget is mind leszakgatta vala. Péter uram is, hogy bejött feddett igen Ferencz uramra, hogy csendességgel nem lagnék és az asszonyt osztán oda felvitték.»

Forgách Zsuzsánna többé semmiképen sem akart fér-

jéhez vissza menni. Ez állapot azonban nem igen tetszett nénjének Máriának, még kevésbé a férjnek, Révay Ferencznek. Maga Révay Péter is nehéz helyzetben volt, mert a házi békét is féltette s másfelől a szerencsétlen asszonyt sem akarta védtelenül, úgyszólván minden biztosíték nélkül vissza dobni örült férje karjai közé. Tehát Thurzó Györgyhöz ízentek, hogy annyszor emlegetett rokon szeretetét* s ismeretes hatalmát, tekintélyét bizonyítsa be s jöjjen Holicsba, békéltesse ki a feleket, s vezesse vissza az asszonyt férjéhez. Thurzó el is jött és Holicsba érkezvén, a Bakics szerére szállott; és úgy látszik szépen megkérte Bakicsot, hogy egy pár napra utazzék el akár merre. Bakics persze megis tette, de Thurzónak megmondotta: «Tudom jól miért jött kigyelmed, de semmi sem lesz belőle, olyan személynek ismerem én Forgách Zsuzsánát a ki ha felveszi meg is tudja oltalmazni a maga becsületit». Aztán felment Thurzó Révay Péterékhez és Zsuzsánnának, kit gyerek kora óta kiválóan szeretett, szívére beszélt: «Édes húgom — monda Thurzó — menj alá csak egy hétig és ha csak egy kicsiny dolgot cselekszik is rajtad, írd meg, én magam, szekerem érted jövők és elviszlek tőle magamhoz». Valamint persze a nénje is biztatta a visszatérésre s biztatták a leányok is. Eleinte határozottan megtagadta mindenkinek, aztán végre: *majd meglátja, majd meggondolja* szavakat mondott, az esze pedig Pozsony felé járt, mert hisz már aláírta volt folyamodványát, melyben kérte a szent széket, hogy férjétől ágytól és asztaltól elválasszák. Mikor a leányokhoz fordulva sírva mondá: «Majd meglátom édes gyermekim mi leszen jobb, majd meggondolom!» Thurzó kiosont a szo-

* Thurzó György ugyanis anyáról testvére volt a Forgách Imre leányainak, mert Zrínyi Katalin mielőtt Forgách Imréhez ment volna, előbb Thurzó Ferenczné volt és e házasságból született Th. György (két fiú s három leány. Lásd az 1834-ik évi Tört. Tár 779.)

bából, hogy Ferencz urammal is okosan beszéljen s aztán felküldtek Zsuzsánnához, hogy a mint nénje, bátyja Thurzó s minden jó embere óhajtja, szépen jőjön alá. De csak halogatta: «mintsem a bolondhoz vissza menjek, inkább addig megyek, míg a két szememmel látok». Erre nénje mondja: «az kapun sem mehetsz ki». «Találok én afféle szerszámot, hogy kieresztenek.» Ekkor Borbályka elkialtotta magát: «ímhol jön az bolond, talán Ngdat akarja alá vinni!» Forgách Zsuzsánna csak úgy, suba nélkül le rohant a Bakics szerére a Thurzó szállására s előtte térdre esve összetett kezekkel kérte, hogy ne adja őt a hóhér kezébe, vigye el magával, ő hű cselédje, rabszolgája lesz egész életében, csak ne adják vissza.

«*Annak meg kell lenni!*» mond Thurzó ridegen, mire az asszony egy közellévő kést felkapva magába akarta ütni. Thurzó alig tudta kezéből kicsavarni. Mire aztán mint igazi asszony-véralkat lecsendesedett. De Thurzónak is elég volt. Testvéri szeretete sem volt képes tovább marasztani, az ő türelmes természete is végéhez jutott volt s rendelést adott, hogy fogjanak be. Oda gyűlt az egész személyzet, mindenki csak a visszamenést tanácsolta. Nem megyek, nem megyek! mind csak azt felelte. Aztán végre addig biztatták a nemes asszonyok, hogy eljött és a nemes asszonyok előtte jövének; én is — mondja Magarovits Szabó János, — Bottka Jánossal hopmester módjára jövének előtte és mind azt kiáltotta: «Nem uralak, nem urallak soha, jaj íme elvisznek, jaj íme elvisznek, hol vagyon az én lelkem, hol vagyon az én szerelmem!» Ferencz uram pedig szépen szólott hozzá, kéré, hogy inkább az Istent emlegesse. Ne szólj hozzám, ne szólj hozzám! Mikor Thurzó uram szekérével a kapun ki haladt, ismét felkiáltott: «Nem hittem volna, hogy az én néném s az én nemzetségem vérárulóm legyen nekem; jaj átkozott nemzetség volt az a Révay nemzetség».

Minden efféle zajos izgalmas jelenet után bizonyos csendes napok következtek, de ezek nem voltak a nyugalom és béke napjai, hanem inkább a kimerültség eredménye. Forgách Zsuzsánnának eszébe se jutott hogy férjével kibéküljön, inkább jutott az, hogy Bakicscsal újból megkezdje a levelezést, hogy róla s a beadott perről híreket halljon. Úgy látszik azonban, hogy még az örökké jó kedvű Bakics Péter is elkomolyodott s ismét és ismét átgondolta a teendőket. Tisztán látta hogy az asszony nem képes elhordozni az üldöztetést, férjével soha ki nem békül s ki tudja, hogy a dühös férj mit tesz egy bolond órájában? Szokása ellen sokat hallgatván és sóhajtozván, egyik bizalmas embere megszólította: mi dolog ngs uram hogy egy darab idő óta olyan szomorú vagy, annyit sóhajtozol? «Egy szép asszony szeretőm van s nem ölélhetem, még csak nem is láthatom, pedig nincs messze tőlem!» felelé búsan. De hát találékony a szerelem, s buzgó ifjú közbe járók mit mindent ki tudnak találni.

Megkezdődött a levelezés. Az asszony leánykái elhelyezék a levelet a padláson, vagy a zöld fűbe s Bakics legénye, a hű Kutsera, elvette s választ is tett helyébe. Az asszony ilyen módon értesült peréről, Bakics terveiről, közölte saját észrevételeit s úgy látszik megállapították a teendőket. Ekkor mondta Dániel, az asszonynak mind végig hű legénye: oly dolgokról foly a levelezés, hogy ha Révay Ferencz tudná, vagy ha Katuska kibeszélné, minyájunkat megölhetne törvény nélkül. Pár nap múlva el is tűnt szem elől. Azonban Forgách Zsuzsanna és Bakics saját embereik előtt is igyekeztek gondtalanságot, jó kedvet mutatni; a cselédek közt járta az ivás, a zene, a táncz s mintha mindenki elfeledte volna Thurzó tanácsit s Révay Ferencz kegyetlenkedését: forralták tervöket s látszólag az örömöknök éltek. Révay azonban értesülvén, hogy neje pert indított ellene, még pedig, hogy *kegyetlen és elhor-*

dozhatatlan bánás miatt ágy és asztaltól való elválasztást kér s a körülte folyó üzemlekről is híreket hallván: mint a villám lecsapott. Az asszony szobáiba rohant, ládait szekrényeit feltörte, a sok férfiruhát megtalálta, dühösen ordítván: ezt kerestem én régóta, ez kell nekem! Viktorin Dániel az asszony hű szolgálja megszökött. István diákot Révay vasba verette, tömlöcz fenekére dobatta, a vén asszonyt s egy csomó leányt kik ijedtökben még meg nem szöttek elkergette. Feleségét egyetlen szobára s két leányka közvetlen szolgálatára szorítván, szigorú fogságba zárta, a hol még enni sem adott néki. Úgy látszik Bakics valami dolgában Bécsben volt s onnan is írt. Rácz István hű legénye elhozta a levelet, választ is vitt s mikor onnan megtért, akkor tört ki ez utolsó vihar. István, diák elbeszélése valóságos kis korrajz: «Mikor az ruhákat Ferencz uram megtalálta az asszony ládájában, engem mindjára Holicsban az vasba veretett Ferencz uram és legelsőbben az tömlöczbe vettetett az rabok közibe, onnét az uraim házába bevitetett azután ismég vettetett ő nga az honnét az kemenczét fűtik az uraim házai,¹ kit kamarának hittak, ott egy hétig tartott uram vasba. Legelsőbben küldötte hozzám Bakics uram Kutserát az gradits ablakára, az honnan én velem beszéllett, azután Rácz Istvánt kérdezték azt, mint vagy? Én azt feleltem, mint szegény rab. Kérdezték, kimehetsz-e, kiszabadulhatsz-e? Azt feleltem, nem tudom, mert vas vagyon a lábamon. Ijesztettének, hogy bizon hohárt is hoztanak immár, de ne félj semmit, mert mi megszabadítunk. Én mondtam, lehetetlen dolog, mert vas vagyon a lábamon, és az ablak igen kicsiny. Harmad napig jártanak utánam, de semmiképen reá nem vehettek, hogy kijőjjek, hanem ő maga Bakics uram jött hozzám és felig bebújt az ablakon s kérdé: mint vagy István diák?

¹ Épen megfordítva a honnan a kemence fűti az uraim házait.

Rosszúl vagyok uram, mert már lánczokkal is voltam megkötözve, de akkor csak vasba voltam. Hitt erősen, hogy kijöjek az ablakon: Jőj ki édes fiam, látod-e, hogy immár lánczokkal is megkötöztenek, azután vagy megveretnek, vagy megöletnek, ha megveretnek sem magadnak, sem embereknek nem lesz jó, jőj ki édes fiam ne légy oly kemény szívű. Látván uramnak haragját rajtam és izenetit Mátétól, hogy holnap más kaptára ütlek, én is ehez képest megijedvén és Bakics uramnak hozzám való jó akaratját vévén eszembe úgy hajlottam hozzája és mondtam még is, hogy magas a hely és az a vas is rajtam vagyon. Ő nga tanított hogy az vasat keszkenyővel megtekerjem és mondta nékem, hogy onnét belől mint egy gradicsot találok, mert ő még gyermek korában is azon járt ki; próbáltam és szintén úgy találtam, a mint ő mondotta. Azt is mondtam, hogy az ablakon nem térek ki, ő monda jövel csak immár két téglát kiütöttünk, de ő maga ütötte-e ki, nem tudom. Engem mindjára tárházába vitt be, ott találtam Dánielt és Gombkötőt, hát ott feküdtek, azt tudtam, hogy már azok Lengyelország felé vannak, mert immár egy heti volt, hogy az úrtól elszöktének volt. Az vasat mingyarást ugyan ott Bakics előtt egyik lábomról kivonták, az másikat Rátz István verte le s Bakics uram oda vissza küldte a vasat, a honnét engemet elhoztak. Két hétig voltunk a Bakics uram tárházában; aztán kiszöktete Holicsból s mindeniknek húsz forintot, ruhát, kardot s egy paripát adva, elkülde Frangepán Miklóshoz, kinek lakása vagyon Burgundiában vagy Karinthiában(?). Hogy a pénzem elfogyott, úgy jöttem vissza édes apámhoz.» Egyszersmind előmutatta az útlevelet, melyet Bakics Holicsban 1606 aug. 5-én állított ki Mosoczy István diák, Viktorin Dániel és László számára.

De nem csak férfi cselédeit üldözte Révay Ferencz, hanem királyi parancslevél nélkül is valóságos tanúvalla-

tást vitt véghez házánál, melyet 1606 folytán háromszor, négyszer újból kezdve a cseléd s köznépét teljesen elrémitette. Az volt célja, hogy az asszony vádlevele ellen gyengítő adatokat szolgáltatasson s oly vádakát állapítson meg Bakics ellen, melyek által a valóper az illetékes szent-szék előtt leszállíttassék s áttétessék a curiához, hol Révay Ferencz felperes mint neje ellen hűtlenségi pert kezdett. És hatalma s befolyásával keresztül is vitte, hogy Rudolf 1606 október 19-én egyenes királyi rendeletet intézett Jársolits Lukács pozsonyi kanonok és vicariushoz, mint a szentszék elnökéhez, melyben megtiltá, hogy a Forgách Zsuzsánna által férje id. Révay Ferencz ellen kezdett ügyben tovább procedáljon, hanem az egész ügyet tegye át a királyi curiához.

Ily körülmények közt midőn Forgách Zsuzsánna szigorú fogságban tartatott, midőn étel és ital megvonatott tőle s Bakics cselédei loptak be neki kenyeret, bort, pogácsát, pecsenyét, tentát, pennát, papirost, midőn leányait s más hozzá tartozóit a holicsi porkoláb s egy pár jelentéktelen nemes ember mind untalan zaklatta, kikérdezte, hogy miként viseli magát, milyen erkölcsű, mit mivel; midőn őt magát úgyszólván alárendeltjei (1606 okt. 12-én) magok elibe idézik s kikérdezik hogy minő viszonyban áll Bakicscsal, mire nézve ő nagy hittel esküszik «őtet az atya, fiú, Szentlélek egy bizony igaz Isten úgy segítse, hogy egyéb köztünk nem volt, az egy igaz atyafiúi szeretetnél és semmi parázñaság,» midőn azonban Révay Ferencz ezt nemcsak nem hitte, de minden jó ismerősüket, rokonukat neje ellen izgatta, sőt már élete sem volt bátor-ságos; midőn maga Révay Péterné látva a rendkívüli helyzetet, megrémülvén, férjével s gyermekeivel együtt úgyszólván búcsú nélkül megszalad Holicsból, hogy a közelgő katastrophán jelen ne legyen, mely szaladást a cselédek magok felemlegették: ily körülmények közt nem lehe-

tett mást tenni, mint oly lépést, mely az asszonyt férje hatalmából örökre megszabadítsa s a dolgok összes menetének más fordulatot adjon. Gyakorlati tervben állapodtak meg, mely részletesen kidolgoztatván. szigorúan végre is hajtattott, Forgách Zsuzsánna 1607 január hó 27-én szombaton éjjel felé Holics várából kiszabadult s Bakics Péter társaságában Detrekő várába menekült.

9. DETREKŐ ÉSZAKNYUGOTI OLDALRÓL.

IV.

A MENEKÜLÉS.

KÖZELLÉVŐK és rokonok jól tudták, hogy Révay Ferencz és Forgách Zsuzsánna közt a viszonyoknak változni kell, s abban a helyzetben hová őket mások hibái, rövid látása és saját gyengeségeik sodorták, többé nem maradhatnak. Egyedül a férj nem mondott le a reményről s midőn reggel a várban észrevette a faltörést és hogy az asszony elment, rémület és kétségbeesés foglalta el szívét, előtte volt a soha többé meg nem változtatható való, előtte lebegtek a néhai Forgách Imre jós szavai, hogy: ha meg nem szoktathatod Zsuzsánát, te leszel a földön a legszerencsétlenebb ember.

De ne előzzük az eseményeket: lássuk a menekülés részleteit. Kutsera János, Bakics leghívebb inasa, ki jelen volt, így beszéli eseményr. «Az az asszony kihozása előtt behívata Bakics bennünket: Dezső Lőrinczet, Rátz Istvánt

és engemet, meg kellett eskünnünk teljes Szentháromság Istenre, hogy soha senkinek meg nem jelentjük, hanem bennünk haljon meg és ő maga azon esküvéssel esküdt meg, hogy nekünk jó urunk leszen és ha két pénze leszen, egyike mienk, házat és hozzá szabadságot ad. De ezekben hamison cselekedett, úgy hogy közülünk egy sem maradhatott nála.* Hogy ki akarta hoznia annak előtte harmad nappal Dezsőnek, nekem tudunkra adatott, minémű készüllettel legyünk. Én, Dezső az várban voltunk. Dezső nyitotta meg az alsó kapunak lakatját és mi ketten csináltuk az árkon által a padokat, az kívül való árkon pedig Sütő Jakab, Lovász Farkas. Bakics hogy megérkezett, által hajtott egy követ az jégre, mert az volt az jele megjövésinek. Elsőbben Lovász Farkast küldötte által az töltésen, meglátnia, várjuk-e? Aztán ő maga Ráczy Istvánnal bejött az maga konyhájára. Ott volt két óráig, ott az tűznél várván, hogy Ferencz uram letelepedjék és vendége volt a németek zászlótartója.»

Ez estéről Kőszegi Ambrus nemes személy, Révay Péter kulcsára, így beszél: Szombaton este hivatott vala vacsorára Ferencz uram, és Révay Péter uram hegedüse is ott volt (és a zászlótartó is) vígan lakánk. Hogy a vacsora felkele, mondá Révay Ferencz uram: Legyetek itt, hogy lássam az asszonyt, bemenvén oda, kötődött vele az asszony és onnét kijöven mondá, ha valamit nem néznék, bizon embertelen szaváért igen megveröm vala. *Az boltot pedig meg nem kerülte vala ő nga.* Reggel aztán hallottuk, hogy az asszony elszökött. — «Hogy Ferencz ő nga lefeküdt — folytatja Kutsera — mindjára első álmkor oda mentenek Bakics, Dezső, Ráczy István magokkal vittének fúrókat, viaszgyertyát lámpásban, hogy az gyertyavilág ki ne lássék, befedték lasnakokkal. Én strázsát állottam, hogy ha zerdis lett volna, hogy megjelentsem nekik. Az

* Ezzel mintegy védi valószínűleg jól megfizetett vallomását.

Bakics kőfalán én vontam őket; ugyan azon éjjel kivitték az várból, mert az szekér az majornál várta.» Erről a szekérről pedig részletes felvilágosítást ad Vitkovics Gyura, császári születésű, huszonnyolcz éves, Strázsa (Sztrasznicz?) városi lakos, mondván (1608 márczius végén): «Emlékezem róla, hogy én mikoron az elmúlt esztendőben Petron János uramnál Malaczkán szolgáltam volna, fogtuk volt az én gazdám Petron János lovait négyet és Nagy János ottvaló ispán két lovát össze. Az lovaknak rudasmestere volt egy Uzepa (Répa nevű) Balassáné asszonyom, Bakics Margit asszony kocsisa és engem fellaitárrá tettek. És így elindulván vezettek bennünket egy pajtához, mely pajta Holicstól nem messze volt Czunimba, azon kocsira akármi aprólékot raktak volt és Moré András együtt ment velünk. Azon pajtában lovakat étettünk, magunk is ettünk, elég bort és kenyeret adtak. Láttam azután, hogy nagy, hosszú sarukat vontak lábokra, de mind néven nem tudom nevezni, Rácz Istvánt jól ismértem és láttam. Azonban Bakics Péter uram is elérkezék, egynehányad magával, de ezek mind sötétes éjszakai időben törtétenek. Azonban Bakics Péter uram meghagyá, hogy készüljünk és el is induljunk, mondván: «no fiaim im elindulunk és ha az dolgot véghez viszszük, meghigyjétek, hogy fáradságtok hiába nem lészen.» Ott felülvén, az kocsival az várhoz közel és a kert mellé járultunk. Engem Bakics Péter uram szólítván, Rácz Istvánnal hárman együtt ment velem egy majorházhoz, ők ott várakoztak, engem beküldtek és azt hagyták mondani, hogy bemenvén, kérdjem az gazdát, itthon vagyon-e? És ha kérdeznék, ki vagyok, mondjam, hogy atyjafia vagyok és Németországból jöttem. De az én kérdésekre azt felelték, hogy nincsen otthon, hanem a várban vagyon, kínáltak hogy leüljek, hanem én azt mondtam, hogy nem mulathatok, mert több társaim vannak és tovább kell mennem. Jó éjt vévén tőlük, az

házból kijöttem és ezeket Bakics uramnak megbeszéltem. Ez korban mindketten Bakics Péter uram és Rác István hosszú sarokban felöltözködve voltak és Bakics Péter uramnak akkor is egy puská volt a vállán. Engemet ismég az lovakhoz küldtenek, ő magok az várfelé mentenek. Onnét én az lovakhoz jövet az földre ültem és ott reájok nagy sokáig várakoztam, el is szunnyadtam volt. Azonban éjjélkorban dobverést hallottam, csudálkozván mi legyen, de ők még az dobverés alatt is oda voltak. Azonban egy kevés idő vártatva az én rudas mesterem Uzepa (Répa) Péter megszólított és azt mondta, hogy ébren legyek; hát ihon jönnek, nézem kicsodák legyenek, hát látom, hogy három asszonyember német palástban, középben Bakics Péter uram és Rác István közt jön. Ezen személyeket fel is ültették a kocsira. Engem is még egy öreg gömbölyű lámpással küldtek ahoz a házhoz, a hol az embert kerestem, hogy gyertyát gyűjtsak, nagy sietséggel bemenvén, mert féltem, az gyertyát meggyújtottam. És így az kocsihoz mentem és mindjárt elindultunk. Az lámpást a kocsiban betakarták, az gyertya benne égett, mindenütt az kocs elött Rác István ment lovon. Bakics Péter uram is lovon ment, de változtatták magokat: mikor Bakics Péter lovon ült, Moréh András az kocsin ült. Ha penig Bakics Péter uram az kocsin, az asszonyemberek között ült, Moréh András lovon volt. Azután hogy az vártól messze voltunk Rác István a lámpást mind az szekér elött vitte és én utánna nagy harasztos helyeken. Maga is Bakics Péter uram az gonosz útnak miatta az csatlón állva az kocsit tartotta. Együtt (egy helyütt) el is maradt volt Bakics Péter uram és egyik asszonyember meg is szólalt, mondván: «lassan járjatok, az Istenért hol vagyon Bakics Péter!» Jutván Bobáldáni (Bobaldánhoz), Bakics Péter molnához semmit sem késtünk; egy malomra mentünk, ki feljül vagyon Bakics Péter malmának. Rác Ist-

ván bement és gyertyát gyújtott, a molnárt kihozta és lóra ültette, hogy útát mutasson, az molnár előttünk ment és útát mutatott iszonyú gonosz helyeken által, de az asszony felette igen csihegetett, mondván: «menjete, menjete az Istenért, mert majd ránk virrad». Az égen való tikfiakat mutatta, hogy jele és hogy hamar megvirrad. Egy kis idő vártatva jutottunk Szent-Péterre és onnét is egy embert hoztak, ki útát mutatott. Azonban lövést is hallottunk és az lövésre hol löttek tartottunk. Egy pajtához jutottunk, szentmiklósi határon. Ott találtuk Német Gergelyt, Jánoska drabantot négy szolgával és Balassáné Bakics Margit hat szekeres lovát. Rajtok ült Tomesél Uzepa Péternek az veje és Janicsko felejtár kunja is. Osztán hogy azon hat lovat befogták azon kocsiba, kin az asszonyt hoztuk, engem az fáradt lovakkal, Tomeslivel hátrahagytak és ők elmentek. Mi utánuk az mint lehetett ballagtunk. Találtak bennünket elő malaczkai, szentmiklósi jobbágyok, kik látták őket, hogy mentek. Kérdeztek bennünket mit viszünk, papokat-e avagy kalmárokat? Mi arra azt feleltük, hogy mi nem tudjuk kik légyenek. Továbbá azt is kérdezték tőlünk, hol voltunk volna mi, de mi utánok az nyomon detrekői vár alá igen siettünk, oda jutván az lovakat bekötöttük az istállóba. Egy kevés idő vártatva jöve hozzánk Petron János az uram és azt kérdezte, hogy ha kell-e ennünk avagy innunk? De én arra azt feleltem, hogy elfáradtam, mert az éjszaka semmit se nyughattam, alhatnám inkább semmint ehethném, még is meghagytam, hogy húst és bort adjanak. Azért bizonyosan tudom, hogy azt az három asszonyembert Detrekő várába vitték.»

Ama téli éjszaka úgy látszik eleinte tiszta volt, mert látszottak a csillagok. Később köd ereszkedett s ez lehetett oka, hogy útmutatókat is kelle fogadni, meg az, hogy bizonyára nem mentek a rendes országúton. Miként rohan-

ták át a téli hideg éjszakát, hallgassunk meg egy pár útmutatót is, kik az éjjeli képet mintegy kiszínezik s részleteit kiegészítik. Relovics Juró, Czobor Pálné asszonyom molnára a hátulso malomban, beszél:

«Vasárnapra virradóra jövének ide éjfél tájban két lovas, kiáltanak, molnár kelj fel, én kimenék és mondának mutass utat; én mondtam, imhol az út. Mondának, vond fel a cipellőt és az Miaván vigy által bennünket, én előttük futottam, hogy az vizet értük, engem az lóra felvontanak és lófarán vittének által, ismét a vízen túl leszállottanak és kényszerítettenek, hogy mind az szentpéteri faluig vinném őket, de itt semmi világ nem volt velek, hanem az víznél hozának aztán egy égő szövétneket valahonnan, de nem tudom. Igen setét volt és nem vehettem eszemben hány lovon voltak és micsodások voltak. Kényszerítettenek, hogy tovább vigyem őket, de én menttettem magamat, hogy nem tudom tovább az utat.» A Szent-Péteren lakó Kovárik Pawel, Czobor Mihály jobbágya, így beszél: «egy vasárnapra virradóra mintegy három órakor jöttek az ablakra két lovas, szólítottanak, gazda jöjj ki, mi megijedünk és nem mertünk kimenni mindjárt, hanem az ablakra mentünk mind hárman és mondának, mutassatok utat Szent-Miklósrá. Az öcsém csak egy ingben kezdett előttük futni, azt gondolván, hogy *Fenyősi Szent-Miklósrá* kell utat mutatni. Amazok mondának neki: öcsém öltözzék fel, mert *Hegyalávaló Szent-Miklósrá* kell utat mutatnod. Osztan fel kezdett öltözni az öcsém és hogy késett, más lovas is jött oda az kocsitól szövétnekekkel és monda: talán nincsen világatok és mi mondók, nincsen, mert még fel nem keltünk és leszálla lováról és a szövétneket az házba hozta, annál öltözött fel az öcsém. Igen kényszerítette az öcsémet, hogy hamar öltözzék; hogy kiment az öcsém ugyan ott a ház előtt egy lóra ültették fel és az szövétneket az kezébe adták, úgy ment az kocsi

eleibe az egyik lovassal, az kocsiba pedig hat ló volt, az kocsiban négy ember ült, azmint a setétben eszembe vehettem, de kik voltak, nem tudom». «Hogy aztán elindultunk — mondja tovább Kovrik Márton az öcs — és jutottunk Versi Bertó háza mellé, monda az ki mellettem ment, szépen viseld az szövétneket, hogy az házat meg ne gyújtsd. Hogy innen Szent-Miklós faluból kijutottunk, ott vagy Mitterháznak egy kerte és ott monda ugyanazon ember: meglásd, hogy a szentmiklósi kertre vigy bennünket, én azt mondtam, jól vezetlek. Az kocsin a kik voltak két vagy három puskát lőttek ki; ismég az Malinovsky pajtájánál lőtenek egynehány puskát ki. Tudod-e hon legyen az lövés mondának. Én mondám, Ujfalú felé. Mondának ismét, hagyjuk el ezt az utat, hanem minket vigy arra, az hol az lövés lőtt az pajta felé. Ha az faluban mondottátok volna, egyenesen reá vihettelek volna, mert itt mezők és rétek megárkolva vannak. Amaz monda, ki mellettem a lovon ült, semmit ne félj, csak nagy sárba ne vigy bennünket. Az szövétnekben immár csak kevés vala, társam a kocsinhoz ment és egy egész szövétneket hozza, monda, hogy meggyújtsam és az szövétneknek végét megtörjem, az szélben meg nem gyújthattam, hanem az másik darab is elalvék, monda ismét, legyezz a szövétnekkel, én eleget legyezék vele, de meg nem gyújthatám. Mind az két szövétneket elvéve tőlem és adya egy villát, ki mint egy arasznyi volt, annak az hegyi világosságot adott, hogy láthatott az ember nála mint öt ember lépésnyire. A főlajtár monda nekem, ez éjjel eleget búdostunk alá s fel, te úgy hordozz bennünket, hogy ne búdossunk immár. Mikor közel voltunk a pajtához kérdék, ha az volna-e a pajta az kiben az tűz volt, mondám, igazán az. Monda az ki mellettem járt: Fiam immár te nem jössz tovább ennél, szállj le az lóról és menj a szekérhez, ott megfizetnek fáradságodért. Én oda menék, adának a ko-

csiról tizenhat pénzt, mondván, édes fiam ezzel semmit ne végy a pénzzel, hanem megigyd, azt is mondták, te jobban hordoztál, hogy sem az malombeli kalauz.»

Ennek a pajtának a tulajdonosa, Malinovszky János, Keglevich János uram jobbágya, pedig azt beszélte, hogy az ökörhajtó út felé vagyon neki egy pajtája s vitt volt neki egy szekér póznát oda, kit mind elégettenek, de kik voltanak nem tudja, az út felől mentenek az pajtába, ott megösmerszett az lovaknak a nyomok. Szent-Péteren lakó Stephanovics Miklós, Czobor Mihály uram jobbágya, azt vallja, hogy «egy vasárnapra virradóra három óra tájban az én kertemen által jött az két lovas és egy szekér, hogy az ablakhoz közel jöttek az égő szövétnekekkel, még gazdámasszonnyal együtt feküdtem. Monda feleségem: Miklós kelj fel, ég! Én meg felkeltem és az ablakra mentem, addig Butás házát elérték az szövétnekek és az kocsival. Reggel, hogy feleségem fáért ment az rétre, az kerékvágásban talált egy veres szövétneket, kit az udvar birák előtt letettem az asztalra.»

Ez említett Butás János, szintén Czobor Mihály Szent-Péteren lakó jobbágya is észrevette a menekülőket. A menekülők által csinált zajra fölébredt. «Én hamar aztán — vallá — az ágyamból felugram és kezdék utánok nézni, láték két lovas az kocsi előtt, egyiknél szövétnek volt. Az kocsiba emberek ültek, de kik voltak nem tudom.» Butás tehát utánuk nézett. Verbowszky János, Révay Péter Szent-Miklóson lakó jobbágya jobbkor észrevette és szembe nézett velök, elmondván, hogy vasárnapra virradóra hajnalkor Hegyalatt-való Szent-Miklós felől a kis utcán, Misitskovics háza mellett jöve be egy lovas és az kezében egy égő szövétnek, alitom vala, hogy az pap megyen az szentegyházba először, osztán hogy az szentegyházhoz nem ment, ismég vélem hogy az mezőre barom után megyen; de én szintén addig néztem, míg Szent-Péterre bement. Szent-

péteri lakos Trop Gyuri már világos hajnalon látta, beszélvén, hogy Szent-Miklós felől jöve két lovas; az Bartos háza mellett bejövénék Szent-Péterre, én akkor az szomszédokat behirdettem az biró hagyásából és Süket András háza előtt egyben találkozván velök, kérdék tőlem micsoda falu ez? én azt mondtam, hogy Szent-Péter. Kérdezték tőlem ha által mehetnek-e az vizen, én azt mondtam, hogy által mehetnek, mert nem nagy az víz.

E rövid elbeszélések lerajzolják az egész éjszakát. Először is Holics várát, a mint a hatlovas kocsi este megközelítette, hol aggódva várt Forgách Zsuzsánna, kit férje még az utolsó félóránban is megzaklat, de tunya, álmos s *a bástyát nem kerüli meg*, nem vesz észre semmit. A cselekvő személyek várják lefekvését. Ezalatt az asszony két szolgáló leányával reszketve átöltözik. Végre Révay vendégei távoznak, ő maga borosan lefekszik, álmra dül.

A megbontott falakat kiszedik, a foglyokat kiszabadítják. Az alatt — minden bizonynyal a szemhunyásig megfizetett német őrség éjféli lármadobot ver, mint olykor szokott, háborús időben. Azután minden nyugodt, de . . .

Holics falán a rab,
Egy-egy felhő darab
Ereszkedik alá s
Mélyen a vár alatt
Vonul a kis csapat,
Olyan rettegve lép
Most lopja életét . . .

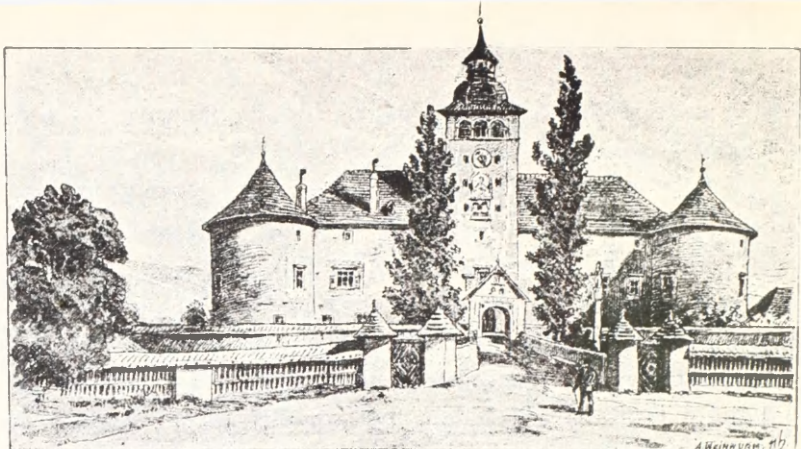
Kocsira ülnek, lóhátra ülnek s elrohannak az éjféli sötétbe. «Az Istenért várjatok, hol maradt Bakics Péter?» riadoz Zsuzsánna. Majd hogy az idő telik s úttalan útkon nagyokat kerülnek, újra megszólal: Siessetek, siessetek, még ránk virrad, nem látjátok mily magasan áll a fiastyúk! Köd száll a vidékre, fáklyákat gyűjtanak, útmutatókat fogadnak, az ébredő nép bámulja őket s a repülő fáklya szokatlan világát, a falukon csak átsuhannak, alig érkeznek, már eltűnnek s az egymást követő képek, a

bámuló falusiak még most is oly élénk benyomást tesznek ránk, mintha beszédöket is hallanók.

A detrekői vár kapuja bezáródott a menekülők mögött. Somogyi Gábor, Moréh András ősi kuriácskájokra vissza húzódtak. István diák, Viktorin Dániel s Gombkötő kirándulást tettek a Szlavon vármegyékbe. Petron János, Nagy Gergely, Rácz István s a többi inasok, cselédek mindenki a maga dolga mellé állott s Forgách Zsuzsánnával nem foglalkozott senki, legfennebb ha az ország és törvény nevében tudakozódtak utánna. Többé nem tett semmit, a mi más embereket érdekelne. Férjétől megszabadulva, élete csendes, zajtalan volt mind haláláig. Senki sem kérdezte, hogy miféle szerelemverseket mondat leányival, miféle dalokat énekelnek, miket muzsikálnak s hajdutánczot vagy haragos tánczot járnak-e?

II. DETREKŐ BELSEJE

12. BITSE VÁRA.

V.

AZ ERŐS ITÉLETEK.

JANUÁR hó 28-dikán 1607-ben vasárnap lévén, valószínűleg jó későre járt az idő, mikor a menekülést észrevették. A váratlan meglepetés, a bámulatba és kétségbe ejtő rémület vett erőt Révayn. Tanúkat hívott össze a várból a városból s a szomszéd helységekből. — Nem szólt, csak némán mutatta az üres szobát («hallgatva mutatott az úr a puszta házra»), a kibontott s kívül hirtelen visszarakott falakat, a biztos nyomokat, melyek az első kapun keresztül az árkok felé s aztán a szabadba vezettek; úgy látszik a behívott tanúk sem voltak valami beszédesekek, sajnálkoztak a boldogtalan emberen, ki az első napokban sem gyalázattal, sem bosszúval nem törődött, csupán a veszteséget s feldúlt szerelme kínjait látszott érzeni.

Aztán végre felpattant a nyelv s az egyedül hagyatott férj sirva rikoltozta szét az országban az ő rettenetes történetét. Írt a mennyi ismerőse volt mindeniknek s mindeniktől bosszút, segítséget kért s kérte vissza mindeniktől

az ő drága Zsuzsikáját. Írt Forgách Ferencz akkor nyitrai püspöknek; * Illésházi Istvánnak, Thurzó Györgynek, Forgách Zsigmondnak (három nádor egymásután), Révay Péternek és nejének Forgách Máriának, az udvarnak, a cancelláriának, a vármegyének s még ki tudja, kiknek és hánynak. És különösen a méltatlankodás, a felháborodás érzését igyekezett fokozni az egész országban. És sikerült is azt annyira felgerjeszteni, hogy a királytól s a főhercegi helytartótól kezdve az utolsó nemes emberig mindenki bosszankodott e hallatlan eseten s az országgyűléstől kezdve az utolsó falugyűlésig mindenütt éveken át foglalkoztak ez ügygyel, mintha az emberek erkölcsi világában valami villámos mennydörgős vihar vonult volna át s mindenkire kellemetlenül hatott e lovag s e hölgy példátlan magaviselete s erkölcstelen vakmerősége.

Vége, vége már neked Forgách Zsuzsánna, régi ártatlan tréfáid, időtöltéseid, virágkedvelésed, énekeid, muzsikálásod, szerelemverseid, fársangi bohóságaid, verginád, játékaid, szépen tánczolásod mind mind eltűntek, a tisztaság, büntelenség tündérfátyola szétfoszlott, senki se beszél, senki se hall már azokról szívesen. Eddig boldog életednek, jó kedvű természetednek, könnyű véralkatodnak s egész kedves lényednek tulajdonították mind ezeket, de íme ez mind csak altató szer volt a környezet számára, hogy szeretőddel megszökhess. Aljas, számító asszony vagy — kiáltja rád a világ — ki jámbor derék férjedet ott hagyta, mert nem oly szép, nem oly daliás, mint Bakics Péter úr!

Ilyen formán gondolkozott a nyilvános közvélemény s készek voltak a szegény jó férjnek a szó teljes értelmében minden elégtételre. Volt egy pár rokon és nagyúr, ki a körülményeket ismerve, kissé mérsékeltebb volt s a

* Kinek édes atyja a híres Forgách Simon testvére volt a Zsuzsánna atyjának Forgách Imrének.

férjet is türelemre intette; ilyen volt Forgách Ferencz nyitrai püspök később esztergami érsek, bibornok, ki már előbb mindenről értesülve volt s kinek Forgách Zsuzsánna már fogságából irt s ki a panaszlevelet is olvasta, melyben Zsuzsánna az elválasztást kérte a szent-széktől. «Igen sajnálja a fenn forgó körülményeket, — írja Révaynak — de ő semmit se tehet s mint papi ember nehezen elegyedhetik efféle dolgokba, hogy via facti szerezzenek elégtételt s vigyék vissza a feleséget; de legyen türelmes, bízzék az Istenbe s várjon az időtől stb...»

Annál buzgóbb pártfogóra talált Révay Ferencz sógor-asszonyában Forgách Máriában, ki az elszörnyülködés hangján s valóságos bosszuérzettel teljes leveleket ír e tárgyban. A menekülés után már egy pár hét múlva (1607 febr. hóban) írja Révay Ferencznek, hogy küldi a jól informált bizonyságokat t. i. saját cselédeit, kik a legczélzatosabb vallomásokat tették Forgách Zsuzsánna ellen. Egyszersmind adja a tanácsokat, hogy a tanúvallatást Detrekőnél kell kezdeni s úgy visszafelé jöni Holics felé,* mert ha Holicsban kezdik, ennek híret megvizsik Malackára s az emberek mind elrejtőznek.

De okossággal kell a káptalant neki bocsátani — írja a buzgó asszony — hogy otthon tapassza a vallókat. A káptalannal Kozmanovicsot küldje Kd, az tudja az utat s embereket ismer, kik bizonyásra valók. Még eskü formát is készít s írja a bús sógornak. «Az hitet pedig igen erősen meg kell szörzeni, úgy kellene esküdtetni őket: esköszöm a Szentháromságra, atya, fiú és szentléleknek és úgy segítsen a Szentháromság engem és úgy adjon boldog kimúlást ez világból és úgy üdvözítse Isten az én lelkemet, a mely igazán mindeneket megmondtam». Más levelében szidja Borkát, hogy nem vallott úgy és annyit,

* Ezt a tanácsát nem követték, mert Holicsban kezdték a tanúvallatást.

a mennyit tőle vártak, s kárörvendve említi, hogy a leány-asszonynak gyermeke lett, az Isten érdeme szerint megverte. Általában mindig izgatólag ír Révay Ferencznek, a híreket színezi, nagyítja, ijeszti a ráczokkal (a Bakics család). Sőt férjét hasonló érzelmekre buzdítja s most Balassané ellen fordulva írja: «Az mint hallom, az ki legnagyobb oka ennek az gonosz cselekedetnek, úgy mint az híres gonosz malaczkai asszonyállatot tisztává akarják tenni, ám lássák, de Kdet édes szerelmes uram az élő Istenért kérem a maga jó lelki ismeretét meg ne terhelje az gonosz híres asszonyi állat miatt, ne adjon Kd semmi levelet néki.» Tíz nap múlva ismét írja férjének «a malaczkai gonosz asszonyi állatnak ne engedjen Kd». — Végre is annyira kitette magát, valószínűleg másoknak is irogatván e tárgyban, hogy férje illendőnek látta megpirogatni, hogy ne buzgólkodjék s ne törődjék ezzel az ügygyel, melynek nagy részét nem is ismeri — czélozván a Révay híres nyilatkozatára — s melyhez semmi köze, hanem bizza a dolgok rendjét a jó Istenre és a bírákra.

Csakugyan Forgách Máriát ezért a semmikép sem indokolható ellenszenvért öcsöcse Zsuzsánna és a Bakicsok iránt s nagy buzgóságaért utól érte egy kis nemesítés, mert pár év múlva valami jószág miatt keservesen összeveszett s mérgesen összeperelt kedves sógorával. Illésházi István sokkal mérséklőbb hatással igyekezett lenni Révay Ferenczre. Megírta neki, hogy ily dologban ha a házasságok nem tudnak egymásközt kiegyezkedni, idegen ember a legjobb akarattal sem tehet semmit értük. És ha az asszony csakugyan olyan rossz fejérszemély örvendjen, hogy ily könnyen megszabadult tőle, jó hogy elvitték, adjon hálát Istennek, hogy nincs házában, ki tudja, még valami nagy bűnbe vitte volna Kdet. Másfelől ajánlja, hogy ne is erőltesse a dolgot, mert — a mint hallja — amazoknak is erős írásaik vannak. «Higyje meg Kd, hogy szívem

szerint bánom az Kden való esetet, de minthogy Kd eféle dologban sem első sem utolsó és minthogy Kdnek semmi vétke is nincsen az dologban, sem az Úr Isten előtt sem ez világ előtt terhét ennek nem viseli, hanem azok, a kik ezt cselekedték, ők vétettek az Isten parancsolatja ellen és Kd ellen is, higgye Kd, hogy ha Kd békét hagy is nekik az úr Isten megveri őket és megszégyeníti. Én nekem úgy tetszik, hogy Kdért jobb, hogy az asszony bűnössé tette magát, hogynem mint Kd megölette volna. Elégge megölte ő maga magát, és meghalna, ha halhatna. Eféle dolgot mennél inkább forgatják annál gonoszabb.» Még sok körülmény ismeretlen volt Illésházy előtt, de azért levelét így folytatja: «Hallom, hogy ők is sok bizonyosságot szedtek Kd ellen, ugyan hihetetlen dolgot is, hogy Kdnek is milyen rossz fajtalan természete van. Sok okokért én nekem úgy tetszenék, hogy Kd ez dologban igen lassan járna és válnék el tőle, ám tartaná dolgát, hadd pironkodnék egész életének idejéig ez világon. Nagyobb az sokkal is az halálnál, de mindezekon fölül az Istennek haragja fejkön leszen és megbünteti őket, úgy hogy más embernek is példák lehetnek. Kd azért csendes és békeséges elmével tűrje ezeket. Várjon Istentől s az időtől, igaz bíró az Úristen s igazat teszen Kdnek.» (Trencsén 1607 ápril 9.) Tizenegy nap múlva ismét így ír Révay Ferencznek: «Az Kd levelét megadák énnekem, jól tudja Kd azt, hogy én Kdnek és az Kd bátyjának Péter uramnak örömet szolgáltam és ezután is örömet szolgálók; szivem szerint bánom az esetet az ki esett Keteken, de ez a casus ez világon sem első sem utolsó és minthogy Kd ehez semmi okot nem adott, annyival inkább könnyebb lelkiismerettel tűrheti Kd. Az én tetszésem szerint mondom Kdnek, ha megölhetném is az asszonyt, meg nem ölném, hanem mindaddig a míg élne az sok jámbor között hadd pironkodnék egész életében, ő maga megveri

elégge magát, rövid időn meglátja Kd mind a kettő oda lesz. Nem ártott, sőt jól esett, hogy Kd bizonyoságot szedetett, de az szent széken én azt soha nem keresném ha Kdnek volnék, *hanem várakoznám az gyűlésig.* (Trencsén 1607. apr. 21.)

Sokkal jobban el tudta ámitani és fel tudta izgatni Révay Mátyás főherczeget, ki 1607 márczius 2-dikán kemény parancsot ad a Fátrán innen fekvő vármegyék rendeinek s várak kapitányainak és tisztartóinak: «alázatosan előadta nekünk, a mi őszintén kedvelt hívünk nagyságos Révay Ferencz, hogy Forgách Zsuzsánna az ő felesége, ki a házassági állapot és a törvény ellen elkövetett bizonyos vétkek miatt nem annyira a Révay akaratjából, hanem épen Forgách Zsuzsánna vérszerint való rokonnainak tetszéséből és parancsából őrizet alatt volt, valami gazemberek tanácsából, átfúratván és áttöretvén Holics vára falait, ugyanazon őrizet alól kimenekült és az éj csendében kiragadtatott vagy kivonatott. Alázatosan kérvén minket, hogy azonnal mindenütt kereshesse s akárhol megtalálja ismét magához vihesse, vitethesse. Mely kérésnek eleget akarván tenni, s minthogy az ily istentelenségek nem tűrhetők és a mások példájára és elrettentésére keményen büntetendők, kegyelmesen intünk és felhívunk titeket s királyi testvérünk nevében meghagyjuk és parancsoljuk, hogy valamikor Révay Ferencz vagy emberei, küldöttjei titeket megkeresnek a nevezett Forgách Zsuzsánna asszonyt, neki azonnal kiadjátok, magatoknál ne tartsátok, ne rejtegetsetek mint szökevényt stb.

Azonban e rendeletnek sem volt semmi sikere, sem a vármegyéknek sem a várkapitányoknak semmi kedve sem volt Detrekő ostromához s az egész rendelet csak olyan szóbeszéd volt, melyet végrehajtani nem lehetett. Révay tehát megfogadta Illésházi tanácsát, hogy ügyét vigye az országgyűlés elibe s igyekezzék ott valami erélyes határo-

13. MÁTYÁS FŐHERCEG.

zatot, vagy épen törvényczikket hozani. Megindították tehát a korteskedést, melynek egy feltűnő emléke egy a vármegyék rendeihez intézett körirat, fekszik előttünk. Tizenkét főúr, Révay Ferencznek pártolói, gróf Thurzó György;¹ gróf Zrínyi Miklós;² Zichy Tamás;³ Enyingi Török István;⁴ gróf Thurzó Kristóf;⁵ Thurzó Szaniszló;⁶ Thurzó Miklós;⁷ Czobor Mihály;⁸ gróf Erdődi Tamás;⁹ gróf Draskovics János;¹⁰ Osztrócsits András;¹¹ Jakusits András;¹² egy okiratot küldöttek szét a vármegyékhez s felhívták, hogy a legközelebbi országgyűlésen előforduló Révay-Bakics féle ügyben tartsanak velök, mert ők az ügyet ismerik. És úgy utasítsák követeket, hogy ártikulust hozzanak Bakics gonoszságai ellen, mert nekik szándékuk a dolgot előhozni és tárgyalatni. (Pozsony 1608 jan. 31.)¹³ Természetes, hogy ily hatalmas korteseknek — az ügy pártkérdéssé is tétetvén — megvolt a maga hatása. Az egész nemesség fel volt izgatva, még az által is, hogy a szentszék a terjesztett hírek szerint a dolgot el akarja simítani s a becsületes jámbor protestans férj ellen a könyelmű asszonynak s a gonosz csábítónak akarja pártját fogni. Ezek szerint oly erős közvéleményt alkottak, hogy

¹ Első neje szintén Forgách Zsuzsánna, második Czobor Erzse.

² Első neje Nádasdy Anna, második Széchy Erzsébet.

³ Neje Polyáni Bán Zsófia.

⁴ Az utolsó enyingi Török † 1618-ban 1-ső neje Pixendorfi Rueber Kata; 2-ik Tapolcsányi Ilona; 3-ik gersei Pethő Margit, egyik nejétől sem maradt gyermeke, harmadik neje sokáig túlélte.

⁵ Neje Erdődy Zsuzsánna.

⁶ A későbbi nádor, neje báró Liszti Anna.

⁷ Neje Zerau Anna-Mária.

⁸ Első neje bribéri Melith Klára, második Thurzó Zsuzsánna.

⁹ Neje Ungnád Mária.

¹⁰ Neje kisasszonyfalvi Istvánfi Éva.

¹¹ Neje Forgách Ilona, a vádolt Forgách Zs. nénye.

¹² Neje Thurzó Judith.

¹³ Ez okirat 12 aláírással és pecséttel ellátva egy eredeti példányban a kis-selmeczi levéltárban van. Az első pecsét alatt az aláírási hely üres, valószínű hogy ide Illésházy aláírását várták, de ez elmaradt. Úgy hiszem, hogy ezek mind protestans színezetű urak s ez ügyből is pártkérdést csináltak. A másik párt feje Forgách Ferencz, előbb nyitrai püspök később esztergami érsek bíbornok volt, kik Forgách Zsuzsánnát védtek. Ide tartozott Illésházy s ide maga Révay Péter is, pedig ezek is protestansok voltak.

az országgyűlés, mondhatni ellenmondás nélkül alkotta meg az 1608-ik évi 26. t. cikket, melynek tartalma következő:

«Nagyságos Révay Ferencz ur a maga és egész nemzetsége nevében sajnosan panaszkodik:

1. §. Miként előbbi években ngs Bakics Péter, bujaságnak esztelelen szerelmétől lángolva Forgách Zsuzsánnát az ő feleségét, enmagának hugát és sógorasszonyát, kétszeres rokonságban és atyafiságban állván véle, megkezdte rontani s aztán isteni és emberi félelmet félretévén, néhány kísérőjét maga mellé vévén sötét éjszakán megmászván Holics vára falait és árkait, s a falakat három helyen áttörvén és átfurván, Zsuzsánnát ugyan azon házból melyben őrizeték, két szolgáló leánykájával együtt kiragadta s többek segítségével Detrekő várába vitte s ott mai napig tetszése szerint letartóztatja és vérfertőztetőleg vele él.

2. §. Hogy tehát mások elől hasonló gonosz tettek elkövetésére az út elzárassék határoztatott, hogy országgyűlés végeztével, előleges törvényes idézés (citatione) mellett, panaszló a mondott Bakics Pétert, Forgách Zsuzsánnát és bűntársaikat a nádorispán úr elibe megjelenésre hívhasa.

3. §. A nádorispán úr pedig mellé vévén ő felsége királyi tanácsosait és az ország rendes bíráit (kiket a rendeletek kijavításakor nagyobb számmal találhat) meghallgatván a felek perbeszédeit és feleleteit, helyt adván bárminemű hitelt érdemlő igazolásoknak is, ezen ügyet rendkívüli törvény útján (jure extraordinario) megvizsgálni, bevégezni és a hozandó ítéletet végrehajtani tartozzék.»

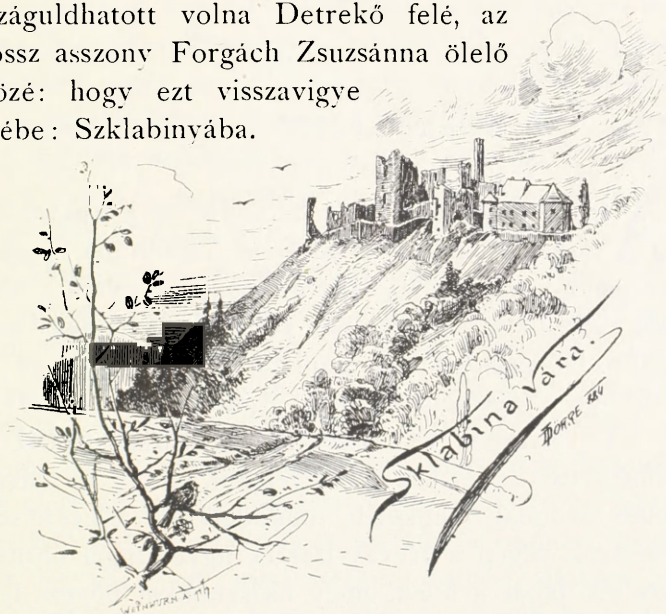
Valóban megdöbbenő e törvénycikknek mind tartalma s mind hangja. Alig képzelhető, hogy minő izgatott lelki állapotban lehettek a rendek, midőn az egyik fél bejelentésére úgy szólván teljesen elítélik a másik felet s a vádló panaszlevelének szavait, az ellenfél kihallgatása nélkül a t. cikkbe igtatják. Párturalkodás bélyegét viseli magán minden szó, szokatlan elhamarkodás példája a magyar «Corpus-Juris»-ban.

Bakics Péter jelen volt ez országgyűlés kezdetén, de látva a komor, sőt földre tekintő arczokat, saját füleivel hallván az erős ítéleteket mind Forgách Zsuzsánnáról, mind magaról; értesülvén, hogy a jelenlévők legnagyobb része mind egyformán gondolkozik s mind ellene van

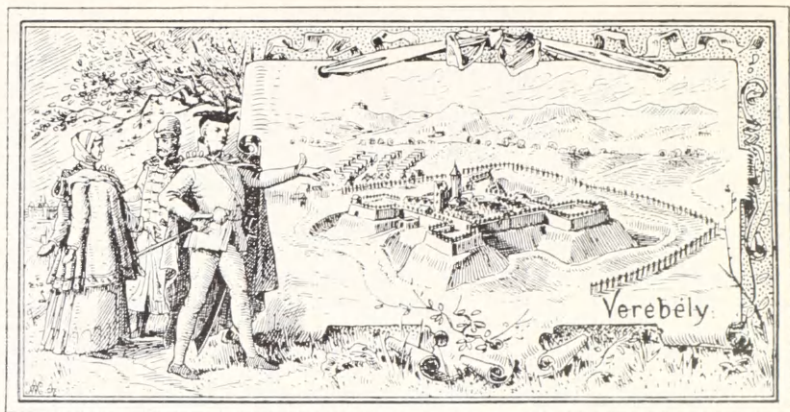
hangolva, meggondolta, hogy jobb lesz e zúgó áramlat elől most félre állani s néhány ifjú barátjától búcsúzva monda: «ki tudja láttok-e még vagy soha sem!» s Pozsonyból hirtelen eltávozott.

Révay Ferencz pedig győzelmi innepet ült, hitte hogy majd elítélik, nótázzák Bakicsot s végre is hajtják az ítéletet, Zsuzsánnát pedig vissza viszik épen Szklabinya várába — s ez nem is lehet másképen, mert hisz mellette nyilatkozott az egész ország.

De valjon szívében nem volt-e egy parányi mozzanat, mely elengedte volna ezt a nagy győzedelmet, dicsőséget, csak ő szárguldnhatott volna Detrekő felé, az elítélt rossz asszony Forgách Zsuzsánna ölelő karjai közé: hogy ezt visszavigye ősi fészkébe: Szklabinyába.

14. SZKLABINYA ÉSZAKKELETI OLDALRÓL

15. VEREBÉLY

VI.

A KÖZVELEMENY FORDULÁSA.

AMINT alkalmunk volt látni, Révay Ferencz társadalmi úton az egész országrészt izgalomba hozta s egyszerűs mind elég ügyes volt irányadó egyéneket megnevelni sőt mondhatni az általános közvéleményt maga melle hangozni. De népszerűsége nem tartott sokáig, mert egy év se telt bele s másként kezdtek gondolkozni az emberek.

Az országos törvényezikk rendelkezése szerint a nádor kihirdette és értesítette a feleket, hogy az országgyűlés után azonnal megkezdji működését a törvényszék s az ülésszak végén a Révay-Bakics ügyet fogja elintézni. Készültek tehát a felek, hogy okirataikkal bőven felszerelve jelenhessenek meg. Révay felesége életmódja folytatásáról 1607 marczius hó 13-án kezdve egy hónapokig tartó nagy tanuvallatást vitetett véghez, melyben 100 tanú kikérdezése van előadva, melyből néhány részlet már idézve is volt. A tanuk legtöbbsnyire a házi, udvari és gazdasági tisztek, és mindkét nemű cseledek, legnagyobb rész a Forgách Zsuzsanna szétugratott s aztán egyenként elő-

kerített cselédei, legtöbbnyire megrettenve vagy megfizetve és betanítva, sok terhelő vallomást tesznek volt asszonyuk ellen. Látszik a cselédi ravaszság akár hány állításból, tudják mi tetszetős Révay Ferencznek s mi terhelő a nőre nézve. Például kérdik a leányoktól: láttál e bokrétát? «Igen» feleli csaknem mindenik. Miből volt készítve vagy, kötve? Virágból, *sárga violából és majoránnából*, mondja az egyik. A másik pedig azt mondja: arannyal, ezüsttel s drága kövekkel volt díszítve, a varró leány csinálta stb. Természetes e bokréták mind Bakicshoz kerültek, de bajos elhinni, hogy a varró leány arannyal, ezüsttel s drága kövekkel ékesített bokrétát készítsen. 1607 jún. 11-én Révay egy más tanuvallatást tétetett Szent-Jánoson annak bebizonyítására, hogy ötöt Bakics meg akarta ölni, halálra kereste. A tanuk ilyesmit nem bizonyítanak s az egész esemény inkább komikus hatást tesz az olvasóra a meny-nyiben egy nyelves tisztartóné is szerepel benne. A kis epizód úgy történt, hogy a királyi harminczados ki Szent-Jánoson Révay ispánjánál lakott, czédulát kap Bakicstól, melyben ez írja, hogy megakarja látogatni, s vele egy pohár bort inni. De alig olvassa végig a levelet s íme Bakics szolgájával belovagol a kapun. A harminczados elibe szalad s mentegetődzik, hogy mennyire örvend a szerencsének de ő el nem fogadhatja, mert más házában lakik. Ez alatt az ispánné bezarta a ház ajtaját s az egyenesen odatartó Bakicsot nem bocsátotta be, mondván: nem eresztelek be, mert itt nincs semmi dolgod. Bakics az ajtóról az ablakra ment s kérte, hogy bocsássák be. A felelet mindig csak: nem, nem; no, ha nem, a padlásra hágok s onnan megyek a házba! Mire ismét az asszony mondá: «bizon ha látom, hogy ott akarsz bejönni, az azsagot a fejedhez verem». Bakics felelé: «tán nem volna oly kegyetlen». Bakics aztán egy pint bort hozatott a korcsmából s a kapu előtt lassan megiddogálta legényé-

vel. Valószínű, hogy Révay Ferencz a házban volt s Bakics ezt megtudva, őt akarta bosszantani. Kérdé a harminczadostól, ha benn van-e Révay a házban? A harminczados mondá: itt ebédelt, de már elment, de ha itt volna is meg kellene békülniök. Bakics felelte: «egyik kezemmel kezét fognám, a másikkal nyakon csapnám». Mi újság? kérdé Bakics, tanú felelé: semmit se hallottunk. «Csodálatos, mondá Bakics, hogy ilyen nagy faluban semmit se hallottatok. Révay Ferencz azt költötte, hogy mi loptuk el a feleségét, de hazud, mert megölte ő maga s megette!» Aztán lovára ült s jó kedvvel ellovagolt. A harminczadoson kívül még 22 tanút kérdeznek ki, kik mind csak ezt mondogatják, terhelőt semmit, legfennebb még annyit tudunk meg, hogy Bakics nagyon hangosan beszélt s folytonosan a ház felé nézett. Történt minden alkalommal, s minden helységben hogy a Bakics Péter s a Ballassáné, Bakics Margit, cselédeit is beidézték, de ezek soha sem esküdtek és feleltek, mondván tisztelik ugyan ő felesége mandatumát, de minthogy a kérdések (kérdő pontok) gazdájuk ellen vannak intézve, ők az ország törvényei szerint nem kötelesek felelni, ha csak személyökre külön parancs nem rendelkezik. Természetesen ezek is be voltak tanítva. Egyes vallókat hallgattak ki még Stubnyán, Turócz-Szent-Mártonban s más falvakban is és végre e vallomásokkal felszerelve elkészült Bakics és Forgách Zsuzsánna ellen Révay vádirata, mely így hangzik:

«A gonoszságok és kegyetlenségek ellen, melyekkel Bakics Péter engemet és családomat elhalmoz kérek Ketektől védelmet, egyszersmind vétkeinek megbüntetését s életemnek oltalmazását. Ő ugyan is több év előtt gonoszúl, előre kigondolva, minthogy bűnös szerelemre gerjedett, az én feleségemet Forgách Zsuzsánnát — ki néki húga és sógorasszonya — megkezdette rontani. És költsönös barátságunk és atyafiságunk ürügye alatt magát

annyira behízelegte s engem annyira gyűlölté tett feleségemnél, hogy már mintegy két évvel a zavarok (1606) előtt, tehát 1604 óta, nem csak családiasan, bizalmasan nem beszél velem, de házassági kötelességét tenni s velem lakni sem akar. Azonközben Bakics Péter mintha legbensőbb barátom lenne, minden lakásomon még a Holicstól az ő lakhelyétől húsz mértföldön is túl fekvő Szklabinyában is minden innepen, névnapon meglátogatott és az asszonytól, rút szemérmetlenségei jutalmául bokrétaikat, arannyal ezüsttel, kövekkel ékesített forgókat, keszkenyőket, varrott szőnyeget, ingeket, alsó nadrágokat, gyűrűket s más ajándékokat fogadott el. És az egyetértés köztük annyira ment, hogy ha én semmit se gyanítva, kísértáltam, ő az asszony szobájába maradvá, részint kártyázással, részint hízelgő beszédekkel, sőt csókolózással és ölelgetésekkel töltötte el az időt. Beszenyeezte szűz ágymat s valahányszor szentjánosi kastélyomból távol voltam, napokat éjeket töltöttek együtt. Szenvedélyök annyira növekedett, hogy a háborús idők alatt mikor én őrségre jártam, ő bement az asszonyok szobájába, vagy pedig Kutsera az asszonyt férfiruhába öltöztetve vezette hozzá s nem rettentek vissza, hogy egész éjszakákat együtt töltsenek. Midőn azt az inast ki a férfiruhákat csináltatta, elzárattam, oda jött Bakics Péter szolgálival inasomat a börtönből tolvaj módon kivette és Tersáczky uramhoz küldötte. Végre is kitörte váram falait, az asszonyt megszabadította s huga özvegy Balassa Menyhértne Bakics Margit várába Detrekőre vitte, hol most is büntetetlenül vérfertőző gonosz egyetértésben élnek.

Ezzel meg nem elégedvén, bűneit azzal tetézi, hogy az én életem ellen gonoszúl leselekedik. Ennélfogva minthogy maga a legnagyobb és legjobb Isten az ily kéjelgéseket a maga igazságtételének szigorúságával szokta büntetni nem csak az egyes embereknel, de egész városokat, tartományo-

kat is eltörölt ily bűnökért s az Istent nem ismerő barbár népek is keresett büntetésekkel illetik az ilyen bujákat; hazai törvényeink pedig örök hűtlenség büntetését szabják a bujalkodókra, a várak megtámadóira, a nőrablókra, Bakics Péter pedig mind ezen bűnökben nyakig fetreng, a mint ez rövid tragediának elbeszéléséből is nyilván látszik: kérem Keteket, hogy ezeket a házasságtörőket — midőn maga az igazságos Isten az asszonynak egyik lábát, midőn együtt mulatoztak, tüzes mennykövével hasította fel — minden segítőikkel, pártfogóikkal, cselédekkel együtt keményen megbüntessék!»*

Ez volt a vádlevél szövege, melyet az országgyűlésen is felolvastak s melyen az ország rendei annyira megbotránkozának vala s mely most a nádori szék előtt, száz s még egy sereg tanú vallomásával támogatva, szintén megtette hatását, annyival inkább mert az országgyűlési végzéstől megrettenve, a rendkívüli törvényszék az első ülésére sem Forgách Zsuzsánna sem Bakics Péter, sem a vádolt segítők közül senki sem jelent meg: tehát makacságban mindannyian el is marasztaltattak.

Ez elmarasztalás ellen azonban könnyen védték magokat. Bakics bebizonyította, hogy fekvő beteg volt, a mi igaz is vala, Forgách Zsuzsánna pedig személyesen meg sem idéztetett, a többiek meg azt mondták, hogy ők cselédi állapotban lévén, személyökkel szabadon nem rendelkezhetnek. Tehát 1609. év február 24-ikére új határidő tűzetett ki s a felek újból s ezuttal pontosabban megidéztettek.

Ekkor sem jelent ugyan meg sem Forgách Zsuzsánna sem Bakics, de megjelentek ügyvédek s egyszersmind ez ülésre a pozsonyi szentszék átküldötte a Rudolf király parancsára az előtte Forgách Zsuzsánna által megkezdett

* Latin nyelven írott eredeti példánya a kis-selmeczi levéltárban

válóper iratait. Az alperesek ügyvédei követelték ez átküldési okirat felolvasását s a felperes ügyvéde nem ellemezhetette. Minthogy az átirat, az akkori perrendtartás szabályai szerint, minden a perben előforduló iratot magába foglal, lássuk egypár érdekes darabját.

«Ötödik Pál pápa Magyarországra, Németországra, Csehországra s a birodalomra kiterjedő hatással gróf Ferreri István János vercellini püspököt *legatus de latere* nunciussá nevezvén ki, ez az úr, ki rendesen Prágában lakott, maga helyett Magyarországra nézve Jársolics Lukácsot, a pozsonyi káptalan kanonokját és vikáriusát bízta meg, ki aztán szentszéki ülnökeivel folytatta az elibe tartozó pereket. E törvényszék előtt panaszolta be Forgách Zsuzsánna férjét s kérte ágy és asztaltól való elválasztását, mire Révay meg is idéztetett de nem jelenvén meg, makacsságban elítéltetett. 1. Forgách Zsuzsánnának azonnal szabadon bocsátására; 2. 1000 arany lefizetésére és 3. kiközösíttetésre. Erre aztán Révay kissé megszeppent s Forgách Ferencztől kérdezte levélben, hogy mit csináljon. Forgách aztán megírta, hogy legjobb lesz megjelenni, mert különben bizonn felhajtják azt a büntetést. Nevezetes azonban, hogy e szent-széket a protestánsok semmiképen sem akarták elismerni, mondván: nem kell nekik se legatus, se nuncius sem általa constituált szent-szék. Van az országnak törvény szerint való szentszéke s magyar ember felett csak az ország törvényei szerint és csak saját törvényes bírója ítélhet. Hogy ez a szent-szek sem volt teljesen biztos a maga illetékességében bizonyítja az ítélet záradéka, mely így szól: hogy pedig ne láttassunk túlszigorúaknak lenni, Révay Ferencz úrnak még 15 napi haladékot engedünk s ha akkor se jelenik meg, az elmarasztaló ítéletet végre fogjuk hajtatni. Révay aztán Forgách püspök tanácsára megjelent ügyvéde Szigligeti Farkas György által, de látva, hogy az egész törvényszék ellene

van hangolva, sietett kieszközölni a királynál, hogy a per, mely tulajdonképen nem is válóper, hanem nőrablási bűntény, tétessék át világi törvényszékhez, hol ő a felperes, és a hol — mint ő hitte — a bírák, legtöbbször az országgyűlés tagjai lévén, a földre vezetett közvélemény nyomása alatt, mind neki fognak igazat adni, mert hiszen az idézett törvénycikkben már mintegy előre elítélték Bakics rettenetes eljárását. Révay utánjárásának volt is sikere. A pert íme át is tette főtisztelendő Jársolics uram s a bíróság jegyzője már Forgách Zsuzsánna panaszlevelét olvassa, mely így hangzik: férjhezmenetelem óta, az az 1598 april 25-ikétől fogva semmire inkább nem igyekeztem, semmi más gondot szívemben nem hordoztam, mint hogy Isten félelmében férjemhez engedelmességet, tiszteletet mutassak s mind ama tulajdonsággal bírnak, melyek egy előkelő, szemérmes, tisztességes asszonysághoz illenek s házassági kötelességemet a legszigorúbb kegyességgel szűziesen és ártatlanul fentartottam.

Mindazonáltal férjem, valami gonosz szellem által vezéreltetve, elfeledve hűségesküjét, megrontotta életemet gonosz erkölcselével, utálatos verekedéseivel, szidalmazásaival, házasságtörésével, börtönöztetéssel és oly kegyetlen bánásmóddal, hogy a kiknek tudtára esett inkább zsarnokomnak, mint férjemnek tartották. És a közelebbi rokonok, derék becsületes férfiak,* gyakran szelíden intettek, magához térítették, házastársi kötelességére figyelmeztették, néha még szigorúbb szavakkal is. Sokszor keresztyénhez illő kegyes érzésekre fakadva magáról szent fogadásokat tett, magát keresztyéni becsületére lekötötte, hogy megjavul s másként cselekszik és ha nem, — saját keze írásával írta meg saját büntetését, hogy ha ismételné bűneit s kegyetlenségeit, azonnal szabad legyen feleségének

* Thurzó György, Révay Péter s mások is.

tőle elszakadni, ágytól és asztaltól elválni, a mint ezt itt bemutatott saját kezével írt nyilatkozata kétségtelenül bizonyítja.»

Ez az átiratban beigtatott s magyar nyelven szerkesztett nyilatkozat, e történet legértékesebb okirata, így szól:

«Én Révay Ferencz vallom ez levelmemnek rendében mind Istenünk —, ez világi emberek előtt és az atyámfia Bakics Péter előtt, (a ki most egyszer lelkünket megmentvén atyánkfiát és magunkat az következő szörnyű gonosz és gyalázattul, kit Isten ő szent felsége eszközül az lelki kárhozat, testünk gyalázatos halálát eltávoztatásáért hozott közinkbe), hogy én az én feleségemet Forgách Zsuzsánnát házasságunktól fogvást, kinek, április havának 25-ik napján hét esztendeje elmúlt, mindjárt elhálásunk után két héttel sok száma nélkül való, sőt vétke s bűne semmire nem lévén mód s ok nélkül való verésimmel, taglásommal, lábrugdosásommal s tiprásommal, idegen s itthon való előtt kegyetlen arczulcsapásokkal, kik miatt néha orczája dagadván megkékült, meg orra vére, nem különben nintha csapon vették volna, szörnyű ütésim miatt ment, korbáccsal azonképen megvervén úgy annyira, hogy sok nap kék helyeket láttak rajta. De az ki legnagyobb mig hitele nállam nem volt fogadtam és esküdttettem maga saját inasát arra, hogy szünetlenül vigyázzván valamit látna és hallana megmondanája ; ígéretemmel s magam ajánlással reávevén inasát, azonképen magam is őrizvén, czirkálván, vigyázzván, semmi gonoszat nem láttam, sem hallottam, sem tapasztaltam soha is. Rút, iszonyú, érdeme ellen való, kiket utálatos voltak miatt nem is merek megírni levelmemben, szitkokkal méltatlanul rutítottam s hamisan szidalmaztam. Száma szerint ellene sok gonoszat cselekedtem, kiket előszámlálnom és megírnom lehetetlen. Ezek így lévén vallom azt, hogy nem magam rendemhez valóval és hű házas társommal, kinek jámbor, tiszta életét, házasságának ismeretségétől fogván mind ez ideig bőven megtapasztaltam, önön magam vagyok s leszek mindenütt holtomig jámbor életének és tökéletes voltának, mint igaz társomnak kész bizonyossága — mondom hogy nem ő neki kellett ezt cselekednem, de ha rabom is ezeket szenvedte volna felettébbnek ítélem magam is lenni. Mely előszámlált kegyetlen rajta tött dolgaimat s hamis rutításimat nagy csendesén és békével felvött tőlem s eltúrte. Most peniglen ezeket az dolgokat ismét újabban Holicsban ezen hónap 22-ik s 23-ik napján, minden ok nélkül nagy büntelenül s méltatlanul, — kiért csak száját sem méltó volt embernek feltátani, — rajta megújítván soknak szemök láttára, az földhez ötet lábommal tiptortam, az én előbbeni szokásom és rossz erkölcsöm szerint, hamis utálatos szitkokkal illettem, mely kegyetlen dologom

miatt addig — s annyi sokat törvén annyira megbusítottam, hogy ha az felül megnevezett atyánkfíat az Isten közünkbe nem adta volna nagy keserűségre és bosszúságra indítván, Istenéről nagy keresztyében inségében elfeledkezvén, káromlással ő szent felségét illetvén, vagy magamat — boszuját akarván immár felettébb sok inségéért rajtam állani — vagy magát, életét immár a sok kín miatt megunván s nem tudván hová lenni, megölte volna. Látván gonosz cselekedetimet, hogy kezére megesküvén a szent háromság Istenre, hitem ellen is megujítottam, nem akart immár szómnak hinni. Nagy nehezen bátyám uram Bakics Péter uram intésére, törekedésére és könyörgésére eleiben adván emlékeztetvén szerelmes nénjére* és az ő szép gyermekire, kiknek több jót, hogysem magának kívánna, sokszor mondotta legyen és hogy most úgy mint anynyokra bízta volna reája, tekintse s azon szerelmes nénjének hazajövetelét várja, intette s nehezen reá vette. Annak okáért megszánván bánván minden eleitől fogvást méltatlanul rajta tött nagy nyomorúságot, de hogy enyhíthessem szívét és hogy bizonyos legyen benne (jöllehet, hogy az köztünk békességet szerző atyánkfia előtt megesküdtem) ezeket az feslett szokásimat, általán fogvást elhagyom, de hogy higgyen hitemnek s az fogadásomnak azoknak nagyobb bizonyoságáért adom ezen leveletem, saját magam kezem írással és pecsétemmel megerősítve s az teljes szenthárom személyben egy igáz Istennek megesküvén, hogy soha az én teljes életemben nem igyekezem semmiből ellene vétetni és azonnak az feslett természeteknek, undok rút cselekedetimet holtom végeig többé nem cselekszem, sőt az ki búsítaná is erős büntetéssel megbüntetni és így minden bánattól s bűtől ennek tulján megigyekezem oltalmazni, kire atya, fiú, szent lélek, három személyben egy bizony Isten segítsen amen.

Ha pediglen (kitől immár az élő Isten az ő szent fiának az érdemeért megoltalmazzon) valamikor legkisebb dologban vétének, tehát kötelezem ezen levelemben hitemet, tisztességemet hogy soha mihelyen egyszer vétek, se könyörgésemre se semmi némű atyámfia mellett való törekedésire megne engedje sőt szabad legyen minden okvetetlenül s késedelem nélkül, az elmúlt dolgokat is s leveletem atyámfiái s atyjafiai előtt, nagy gyalázattal mindeneket szememre téríteni és tőlem minden törvény nélkül elválni.

Utól könyörgök, minthogy erős hittel megesküdtem, hogy semmiből megnem bánom sőt busulástól s ellenem való haragjától megoltalmazom és az mi lehetetlen tőle arra nem kényszerítem, minthogy nem is erőltethetem és mint feljül megírtam jámbor életében bizonyos lévén, előtte róla nem is emlékezem és mindenképen békességben tartom, hogy én nékem mindenekről az kik történetnek Istenért megbocsás-

* Révay Péterné Forgách Mária.

son, ennek ez mostani letett hitemnek s fogadásomnak helyt adjon és hogy többször soha nem cselekszem elhígyje és bizonyos legyen benne.

Engedje ő szent felsége, ötet segítségül híván, fogadásomat kopor-sómgig állhatatosan s tökéletesen beteljesítenem, kiért az ő áldott szent nevét teljes életemben érette dicsérhessem, amen.

Datum Szent-János 25 Aprilis anno domini 1605. Idem qui supra Franciscus de Réva manupropria.»*

Ez okiratnak felolvasása egész életére tönkre tette Révayt. A komor bírák bámulattal hallgatták rút bűnei-nek e nyomorult és gyáva elismerését, melynek egy sorát sem tagadhatta el s melynek eredménye az volt, hogy a mellette fellángoló közvélemény teljesen kihült, az ország-gyűlésen még lármázó nagy párt elcsendesedett és Révay hosszú éveken át, bár a pert mindig folytatta, soha többé egy kedvező ítéletet sem tudott nyerni. A kerék megfordult, a ki fenn volt alá került: a kép egészen átváltozott. A kijátszott és az ország rokonszenvére méltó férjből utálatos zsarnok lett s az előkelő nemes lovagból ocs-mány szokásokat ápoló kéjencz; míg másfelől a nőcsábító, nőrabló szívtelen Bakics helyett, egyszerre csak az ártatlanokat védő szentelt vitéz alakja áll előttök és a ledérséggel vádolt Forgách Zsuzsánnából rokonszenvőket megnyerő vértanú lett, ki ily szörnyeteg mellett kilencz hosszú éven át tudott hallgatva szenvedni.

Midőn Ujlaki Mihály, az alperesek ügyvédje, észre-vette ez okirat mély hatását, nagy ügyességgel hívta fel Révay Ferencz ügyvédjét, hogy tagadja el e dolgokat, ha tudja — s ha nem: már ez okirat alaptalanná teszi felperes összes keresetét. De ő nem él a kínálkozó alkalommal mert ő felperes vádjait egyenként és összesen tagadja.

* Forgách Zsuzsánnának e panaszlevélben a Révay nyilatkozata után még e szavak fordulnak elő: ac præterea impudenter sodomice et contra naturæ leges multis modis contra divinum etiam

jus et humanum peccare non veritus, proinde domina actrix his mariti sui turpissimis vitiis commota, confugit ad justiciæ præsidium, etc. Egyike a súlyosabb vádaknak.

Felperes ügyvédje csak annyit jegyzett meg Révay Ferencz felolvasott nyilatkozatára, hogy az régi irás s hogy még régibb állapotokról szólván, befolyással sem lehet a jelen nőrablási esetre. A bírák egymás közt hangosan beszéltek, hogy e felolvasott nyilatkozat kelte előtt (1605 ápril 25.) történekről többé szó se lehet; végre is többféle véleménycsere után úgy ítélték, hogy Bakics Péter és Forgách Zsuzsánna, ha Révay Ferencz vádjait teljesen invalidálni akarják, tegyenek esküt, hogy a felsorolt vádpontok állításai egyenként s összesen nemvalók, még pedig minthogy Révay három vallató levelet adott be, mindkét alperes ötvened magával tartozik eskünni.*

Alperesek ez ítéletet is elég szigorúnak találták, de mégis sokkal kedvezőbbnek mint a milyent az országgyűlés együtt létében várhattak. Bakics ámbár mind maga nagyon őrizkedett, mind Forgách Zsuzsánnát nagyon őrizte holmi meglepetéstől, már nem gondolt arra, hogy a törvény védelme alatt, mire Thurzó Györgynek némi hajlamai voltak, reájok törjön s életüket vagy szabadságukat megtámadja; hanem inkább arra, hogy a tisztító esküt mimódon tehessék le. E célból annyi készülődést, jövéstmenést tettek s közbe közbe hol Révay hol Bakics annyi elhalasztó parancslevelet eszközöltek ki, hogy eltelt az 1609 és 1610-ik év s végre az utolsó határidő megtartatván, a tisztító eskü letételének czeremoniája 1611 márczius 6-án ment véghez. Révay Ferencz a mint látta, hogy a közvélemény mekkorát fordúlt, nagyon megdöbben, megint elkezdte irogatni a leveleket fűhöz fához, különösen a Forgáchokhoz, hogy őrizzék a familia becsületét s szerezzék vissza az ő feleségét. De erre ugyan senki se volt hajlandó, s leveleire kevésbé biztató válaszokat kapott. Forgách Zsigmond egyenesen azt tanácsolja, hogy

* Verbőczy Hármaskönyv. II. rész. 32. titulus. stb.

hagyjon békét az egész pernek, mert ebből semmi jó sem származik: «a Kegyelmed írása után soha senki meg nem bünteti sem Bakicsot sem az asszonyt». Mások is kikerülöleg s a dolgot egészen elhallgatva válaszolnak. De ő, kinek vad szenvedélyei enyhítésére a veszekedő perlekedés izgalma már csak egyetlen eszköz volt, nem vonult oly könnyen vissza s kapott is egy nyitott ajtót a perlekedésre, ügyét így fogván fel: ha tehát az én nyilatkozatomat 1605 ápril 25-két vagy Forgách Zsuzsánna panaszlevelét 1606 júl. 29-dikét megelőző dolgokról szó se lehet, jól van, az ezután történeteket fogom még tisztábbra deríteni, különösen hogy most mily gyalázatos életet folytatnak Detrekőben. E végett következő új kérdő pontokat fogalmazta:

Először: Mikor s mily időben vitetett Forgách Zsuzsánna Detrekő várába?

Másodszor: Ugyan azon Forgách Zsuzsánna kinek segítségével vonta ki magát Holics várából és hová?

Harmadszor: Kik mentek akkor vele mikor vitték, kik kísérték, kik várták a várba?

Negyedszer: Minő ruhában volt két kísérő leányával együtt? Mikor érkezett Detrekőbe?

Ötödik: Midőn Detrekő várában megállapodott, Bakics Péter jött-e oda gyakran? s volt-e együtt vele? s volt-e valami érintkezés vagy kölcsönös egyetértés köztük? s nyilván vagy titkon folytattak-e valami gonoszságot.

Hatodszor: Valakivel jár-e ki Detrekő várából s mi módon, mily ruhában?

Hetedszer: Detrekő várában ki visel gondot reá, ki látja el élelemmel és ki által, ki öltözteti, honnan valók és kik szolgálai?

Völczadszor: Margit a szentjánosi bodnár leánya, ki tanácsából futott el Holicsból és ki kísérte Malaczkaig?

Kilenczedszer: És ezt a Margitot mióta eljött Holicsból, ki táplálta, tartotta? s azóta hol van? mit tud, mit hallott róla?

Mindjárt elő is vették a tanut: Katarina asszonyt, Krisani udvarbírónak testvérétől való hugát, Horváth alias Szabó György özvegyét, ki 30 éves és Nyitra vármegyében Csejte városában lakik, de jelenleg 1609 júl. 23-án a

Stubnyai fürdőben színről színre megtaláltatván hite után a következőleg vall :

Elsőre : Midőn Malaczkán Detrekő asszonyánál (Bakics Margitnál) lakott, akkor Bakics gyakran jött Detrekőbe és ott maradt egy-két hétig.

Másodikra : Mikor Forgách Zsuzsánnát Holicsból elvitték ott volt Rácz István és Bakics Péternek más szolgálai, kiknek neveit nem tudja.

Harmadikra : Tudja, hogy Forgách Zsuzsánnával két szolgáló leány Kata és Zsuzsa vonatott ki a boltból éjjeli időben.

Negyedikre : Tudja, hogy Forgách Zsuzsánnának Detrekőben érkeztekor csak az a ruhája volt, melylyel a várból kijött s Bakics uram szerzett nénjétől egy subácskát, de csak három nap múlva.

Ötödikre : Nem látott semmi érintkezést.

Hatodikra : Látta, hogy Forgách Zsuzsánna és Bakics Péter ugyan azon fürdőkádban megferedtek, 1608-ban december 26-án. És látta a tájt, hogy hat lóval Szolosnyiczára mentek.

Hetedikre : Látta, hogy az élelmet Bakics Margit és Péter küldötték vagy háton vagy szekéren. Az asszonya Bakics Margit 20 frtot adott Péternek és ő Forgách Zsuzsánnának adta. Tudja, hogy Bakics Péter Forgách Zsuzsánnának Bécsből posztót, damaszkot, selymet aranycsipkét s más ékességeket küldött, melyekből ruhákat csináltatott. Van egy szolgálja Mihály, Körösközi fia, kinek édes anyja és a detrekői alvárnagy Forgách Zsuzsánnával egy asztalhoz ülnek enni. Bakics pedig ennek a fiúnak ruházatot küldött.

Vilenczedikre : Margitot (ki ügylátszik később csatlakozott) Rácz István csalta el.

Tizenzedikre : Tudja, hogy Vonyicsicska asszony legtöbbet tud. Tudja, hogy Bakics Péter Pozsonyban (az országgyűléskor) félt s barátjaitól úgy búcsúzott : tán soha se fogtok többé látni.

Mig Révay a detrekői viszonyokat tanulmányozta, addig a fáradhatatlan Bakics azon futott-fáradott, hogy a tisztító esküt mind ő, mind Forgách Zsuzsánna miként tétethessék le. Természetes, hogy egyikét halasztási parancs kieszközlésével nyújtotta az időt, s igyekezett a módokat megszerezni, hogy az ötven-ötven embert, tehát száz tisztességes, jó hírben élő nemes embert össze szerezhesse, kik a tisztító esküt letegyék. Maguknak nem igen volt bátorságuk a személyes megjelenésre ; mert igaz ugyan, hogy a közvélemény nagy mértékben Révay ellen fordult s

mintegy őket vette pártfogásába, mind az által a biztos Detrekőt vagy legalább közvetlen környezetét nem merték oda hagyni. Tartottak Thurzótól, hogy valami csint követ el Révay érdekében, mert még később is (1611 jan. 28-án) erélyesen sürgette Forgách Zsuzsánnának a tisztító eskü letételére személyes megjelenését, s szóval is mindig izente, hogy kifüstöli Bakicsot Detrekő várából. Bakics pedig, ki hogy a szegény asszonyt ne nyugtalanítsa még az idéző leveleket sem igen adta át Forgách Zsuzsánnának, szintén vissza izent a nádornak, hogy mit háborgatja Forgách Zsuzsánnát, hiszen ő két szolgáló leánykájával négy fal közé zárt tehetetlen rab volt, ő sem várat nem támadott, sem falakat nem bontott, szóval ő semmit sem tett és így nem bűnös. A mi pedig Detrekő várát illeti, — melyet húga özv. Balassa Menyhértne néki egy időre lakásul engedett, — ő mint katona ember oly készülletben és oly regulában tartja, hogy jól kösse fel nadrágját, a ki az ő kipróbált vitéz őrségét és szép ágyúit ki akarná onnan mozdítani. Igen valószínű, hogy magának a nádornak komolyan esze ágába sem jutott valami katonai tény elkövetése s így a Bakics izenete is csak annyit jelentett, hogy a ki már ennyire elment egykönnyen nem mond le céljáról és nem lép vissza fél uton. Mindazáltal minthogy a törvény a tisztító eskünél a személyes jelenléte megkívánja s az érsek és a többi Forgách is megnyugtatták s biztatták, márczius első napjaiban mind ketten megjelentek Pozsonyban.

Híre járt, tudva volt mindenfelé, hogy Bakics verbuálja össze a 100 nemest. Nyitra, Pozsony, Trencsén, Hont, Bars, Árva, Turóc, Liptó és Zólyom vármegyékben, a szélrózsa minden irányában csak arról beszéltek, hogy miként szaporodnak Bakics tanúi; néha gyorsan növekedett a szám, néha meg-megállott hetekig. A hírnek volt módja üzni játékát. A vidéki nemes legé-

nyek csak úgy vergődtek a kétség között ha valjon bele álljanak-e a kompániába vagy tartózkodjanak? Voltak, kik pártját fogták a regény hőseinek s szívesen csatlakoztak, hogy az igaz szerelmet diadalra juttassák; ezekből állott a társaság legjobb része; minden bizonnyal voltak, kik meghatározott összeget kötöttek ki s ez lehetett természetesen a rosszabb osztály. De ép ezentúl jött a baj: mikor már együtt volt 50—60, nem sok vonzó erővel bírt az egész társaság.

De ott volt a jó unokatestvér, a ki okkal-móddal mindig pártját fogta kedves hugának t. i. Forgách Ferencz az ország primása. Az esztergami érseknek ugyan is abban az időben volt egy sajátos kis katonai vármegyéje, Nyitra és Bars vármegyék közé ékelve, melynek minden tagja *nemes volt*, nemesi prærogatívákkal élt és nemes embernek tartatott: ez volt *Verebélyi szék*: Verebély mezőváros központtal és néhány faluból álló kerülettel.* Ezeknek a verebélyi nemeseknek (prædialisták) a magok dolgai igazítására valóságos vármegyei szervezetök volt s főispánjukat *nádornak* czimezték, ez időben gróf Pálffy János volt, de földes urok a primás volt. Biztosan feltehető tehát, hogy miután a Bakics és Forgách Zsuzsanna tanúi közt legalább is 40 verebélyszéki nemes volt, ezek az intést, hogy e meglehetősen középkori perbeli cselekvényben részt vegyenek, okvetetlen az érseki szék köréből kapták.

A határidő közeledtével az egész országrész fel volt izgatva, hát még Pozsony városa, hol az actusnak végbe kellett menni. A királyi helytartó az eskü bevételére külön okirattal nevezte ki: Cziráky Mózes nádori ítélőmestert, Lippai János királyi személynököt és Andreasich Mátyást

* Lásd részletesen leírva Bél Mátyás Notitia Hung. iv. kötet 283-ik s következő lapjain. Pesti Fr. az *Eltűnt vármeg-*

gyék. 1. kötet 13-dik lapján emlékszik meg e minden tekintetben nevezetes katonai vármegyéről.

az országbíró ítélőmesterét. Az eredeti jelentés szerint tehát a kitűzött napon (1611 marc. 7) megjelent BAKICS PÉTER ötven nemes uraimmal.¹ FORGÁCH ZSUZSÁNNA pedig megjelent hasonlólag ötven nemessel.²

E jókora csapat Pozsonyban elhelyezkedvén, gondolni lehet, hogy jól kijárt a bor, a kenyér és a hús. Volt köztük néhány jó nevű, vidéki, birtokos nemes ember mint a Tajnaiak, Olgyayak, de lehetett sok szedett vedett nép, ágról szakadt nemes ember is, kinek életkérdés volt az a néhány napi biztos élelmezés. Száz vidéki nemes ki lovon, ki ötöd-hatod magával kocsin, Bakics Péter tiszttartói, várnagyai és prókatorai által kommandíroztatva nagyon is szemébe tűnhetett a jó pozsonyiaknak. Aztán akár-milyen komoly dolog volt ez az eskü-letétel, a legnagyobb résznek több kedve volt s nagyobb hajlandó-

¹ BAKICS PÉTER ötven nemes: Szőke Tamás Verebély városából, Sikos János, másik Torkos János, Torkos István, Czékus János, Fábíán Balázs, Bayazáth Lukács, Torkos György, Fodor Benedek, Sikos Gergely, Vass Albert, Sikos András, Bencsik Gergely, Deák Gergely, Kéri Pál, György Bálint Lehotka-Gyarmatról, Thainay Demeter ki Tajnán Bars vármegyében, Biró János, Bánó Mihály, Szabó István, Török Péter, Posgay Balázs, Toth István, Nagy Gergely, Bacsikády Ferencz, Baboos István, Lengyel Ferencz, Bartha Mihály, Tornios András, Thornyos Jákob, Szobonya Bálint, Kristóf Pál ki Pánban Nyitra vármegyében; Nyéki János, másik Veseley János, Tajnai Lenárd (in Szent-Mihály-Úr), Tainay János, másik Zalay János, Pazhy Gergely, Tainay Péter, ki Mártonfalván, Turoczy János Alsókőröskényben, Rajcsáni István Ivánkán, Nagy Benedek Czetén Nyitrában, Német János Cseplezen, Petenye Egidius, Baáry Pál, Nagy Antal, másként Kupa (in Alista), Szabó Jakab ki Modban, Bachó Albert ki Baáron, Nagy István Derchikán Pozsony vármegyében lévő birtokon lakozókkal.

² FORGÁCH ZSUZSÁNNA ötven nemes: Laczk Farkas, Laczk István, Bartal György, Bartal Lőrincz, Csenkey Balázs, Csenkey István, Gál Benedek, Csenkey Mihály ki Csenkén, Olgyai Mátyás ki Olgyán, Katkó Gergely, Katkó János (in Csenkesz Eltke), Poda István, Poda András ki Podafalván, Pooth János Csenkeszfalván, Dömjén Gergely (in Lyder-Teyed), Csiba András, Komor Ferencz, Komor János ki Nagy-Abonyban, Zrobár István ki Elő-Teyed, Böke Bálint, Olgyai Benedek ki Dercsikában, Puzni János, Szele Jákob, Kántor János, Gombay Lőrincz ki Doborgásban, Német Tamás ki Nagy-Baáron, Damokos János, Ensel Antal, Beled Mihály, Akác Dömény (Domiano Acatio), Beled Bálint, Tenyér Simon ki Vaykaban, Tárnok Döme, Andy Péter ki Tejfaluban, Magyary Albert ki Nagy-Magyarban, Orbán Simon ki Vathában, Beli Mihály, Dávid Mátyás, Magyarbéli Márton, Diák Nagy Péter, Magyarbéli Bertalan, Szabó János, Csaplár András ki Magyarbélien, Ravasz György, Horvát Lukács, Fagyas Tamás ki Réthén és Tamon Péterrel ki Nagy-Mádon lakik.

sága a rikoltozásra, tánczra mint a köteles bőjtölésre és imádkozásra.

A vármegyei és országos törvényszékek helyiségeiben nem volt annyi tér, hogy ennyi embert egyszerre befogadjon s pedig gondolható, hogy sokan voltak, kik nézni is óhajtották ez, amaz időben sem gyakori ünnepélyességet. Elhatározták tehát az urak, hogy az eskü-letéleti ceremóniát a Szent-Mártonról nevezett székesegyházban fogják megtartani s e határozatnak napokkal előbb híre terjedvén, tömérdek vidéki nép gyűlt össze s még Bécsből is érkeztek csodalátók.

Az ország előkelői közül egyetlen nevet se látunk a 100 nemes között, de tudjuk, hogy volt olyan is köztük kinek valódi nemessége kétségbe hozatott, sőt olyan is ki emberöléssel, ökör-, juh-, ló-, kecske-lopással vádoltatott. Nem lehetett tehát fényes a felvonulás a pompás egyház elibe, de bizonyára érdekes volt a mint rezes, rozsdás kardjaikkal, vaczkor vagy somfa nyelű fokosaikkal, csáknyaikkal, kecske és báránybőr süvegeik alatt, róka, farkas, s még inkább bárány és juhbőrös bundáikban, — hisz még a télnek nem volt vége, — előállottak a nagymise után eskü-letélet végett, hogy Forgách Zsuzsanna és Bakics Péter hét, nyolcz év előtt és óta mit tett, mit nem tett s hogy köztük semmiféle szerelmi historia sem volt.

A tudós Cziráky Mózes nádori ítélőmester illő környezetével, társaival s minden valószínűség szerint a bírák közül is némelyekkel ott valahol a szentély szélén foglalt helyet, a tanúkat, magok eiibe állították, nevöket felolvastván. Cziráky szólt hozzájuk figyelmeztetvén őket az ügy fontosságára. Ez után felolvasták az esküformát s ezek Révay vádpontjai mindenikét egyenként visszatartatva, tagadták az egész vád valóságát. Először Bakics Péter állott elő ötvened magával s esküdtek ilyen formán :

«Én Bakics Péter (a többi is mondta a maga nevét) esküszöm a teljes Szentháromság egy igaz Istenre, hogy :

1. Bakics Péter Isten és emberektől való félelmet megvetve, előre kiszámított gonoszsággal s Forgách Zsuzsánna iránt buja szerelemre gerjedve, ki akkor felperesnek felesége néki pedig huga és sógorasszonya lett volna, tehát kettős atyafisággal hozzá kötve, ötlet megrontani nem ment Szklabinýára és ötlet elveszteni nem kezdette.

2. A felperessel való kölcsönös barátság és atyafiság színe alatt magát nála be nem hizelegte és felperest tőle el nem idegenítette.

3. A húsz mértföldnél távolabb fekvő Holicsból névnapí és innep napí köszöntések végett Szklabinýára gyakran járni és Forgách Zsuzsánnától titkon bokrétaikat, forgókat, keszkenyőket, inget, lábravalót, gyűrűket s más ajándékokat mind a szemérmertlenség jutalmául elfogadni nem szokott.

4. Vendégségek után, melyeket Forgách Zsuzsánna rendezett, midőn felperes kísértalt vagy néha különböző ürügyek alatt elküldetett, nem maradt a F. Zs. szobájába és vele részint kártyázással, részint enyelgéssel, tiltott csokolózással és ölelgetéssel az időt nem töltötte.

5. A vérfertőzés rút és borzasztó szokását vele nem gyakorolta, felperesnek szűzágyát be nem szennyezte.

6. Valahányszor hallotta, hogy felperes szentjánosi kastélyában nincs otthon, ugyanazon Forgách Zsuzsánnához nem szaladott s egész napokat és éjjeleket vele kéjelegve tölteni nem szokott.

7. A legközelebbi zavaros időkben midőn felperes órségre ment, éjjel nem ment az asszonyhoz és nem halt vele, s gonosz szolgálja Kutsera János által az asszonyhoz nem jutott s az asszonyt férfi ruhában saját házából ki nem vezette s vele egész éjszakákat a holicsi várban nem töltött.

8. Sem 1607 jan. 27-én midőn Forgách Zsuzsánna némely kihágásaiért a holicsi vár belső részében férje és rokonai akaratából, míg ügyében a bíróság ítélt, tisztességes fogságban tartaték, Bakics Péter az ő segítőivel nemes társaival Somogyi Gáborral, Dezső Lőrinczczel, Fehérvári Zsigmond alvárnagyával, Kopasz Bálint számtartójával, Ovchasovits Jánossal, továbbá Rácz Istvánnal (agilis), Kutsera Jánossal, Balog Menyhérttel szolgáljaival ; Moré Andrással (nemes) Német Gergelylyel, Répa Péter kocsiával, Kucsinya Janicskó másod kocsiával, másik Janicskóval és Puskás Péterrel özvegy Balassa Menyhértné Bakics Margit és árvái cselédeivel : Holics vára falait nem vette be, sem titkon nem mászta meg, sem három falát titkon át nem fúrta, sem Forgách Zsuzsánnát két nemes származású leány kísérelőivel ki nem szabadította, ki nem vezette s kiszabadítva és gonoszúl elragadva testvére az említett Balassa Menyhértné, Bakics Margit valamint Petron János malaczkaí prefektus, Horváth Péter detrekői várnagy és Nagy János szám-

tartó segítségével, közreműködésével Detrekő várába nem vitte, nem vezérelte sem azon várban vele vérfertőzőleg és gonosz közlekedésben nem élt.

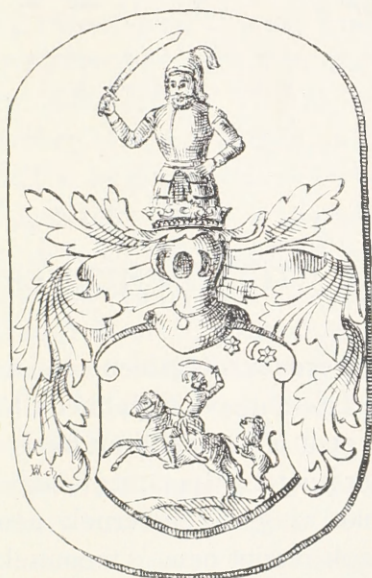
Ezután Forgách Zsuzsánna állott elő ötvened magával s ők is esküt tettek: hogy Forgách Zsuzsánna 1605 april 25-dike óta — az előtt lefolyt élete a felperes által sajátkezűleg irt nyilatkozatban elő van adva — Bakics Péternek bokrétákat, kövekkel kirakott forgót, kendőt, inget, lábravalót s más ajándékokat soha nem adott, sem különböző ürügyek alatt vele szobájában nem maradott, vele az időt tilos csókolódásokkal, ölelkezésekkel nem töltötte, vele vérfertőzést nem követett el s férje ágát be nem fertőztette és meg nem gyalázta stb. Ép úgy végig mint Bakics, mindent ellenkezőleg állítva mint Révay vádjában áll.

Ha az emberek nem ismerték volna Révay híres nyilatkozatát, ha nem lettek volna tisztában a viszonyokkal bizony hajlandók lettek volna a 100 tanút kinevetni. De így, hogy népszerű ügyben léptek a közélet színpadára, mindenki dicsérte bátorította őket. Ott a fényes egyház óriási ívei alatt, a komoly ítélőmesterek, a bámuló nagy közönség, a felizgatott tanúk, az ügy sajátossága, a jövőmenő prókátorok s maga a cselekvény ünnepélyessége, 100 tanú esküje roppant hatást tettek s ez órától kezdve (1611 márcz. 7-ke) Révay bátran visszavonulhatott volna Szklabinya vára falai közé, a mint később meg is tette, mert az ő pere örökre veszve volt.

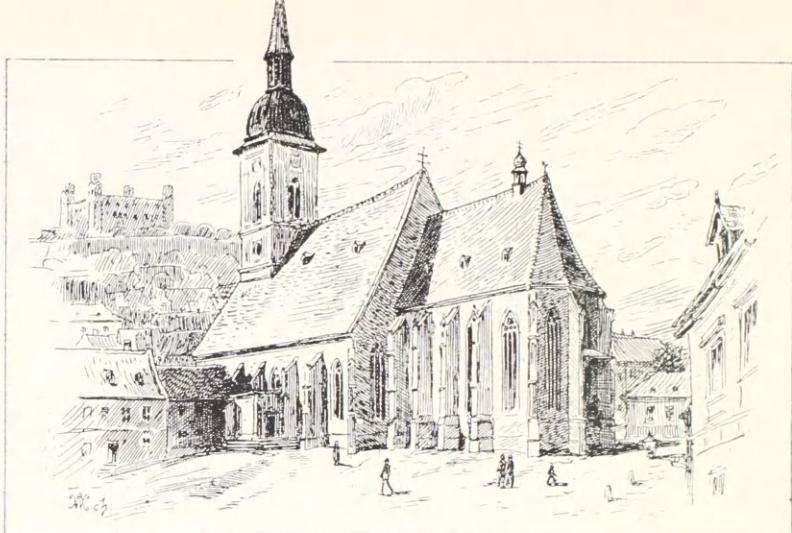
De már ekkor összetört lelkének nem volt más menekvése mint a makacs perlekedés. Most is ügyvédje az ünnepélyes nagy csöndben, mely a félig egyházi félig törvényes szertartást követte, felkiáltott és protestált, mert két jelentéktelen mondat ki volt felejtve.

Később értésére esett, hogy a verebélyiek közt egy párnak csak az anyja volt nemes s egy-kettő olyan is van

köztük, ki bűntény miatt vádolva s elmarasztalva is volt. Oly pert kezdett tehát ezek bizonyosság tételének erőltetésére, mely tisztán mutatta a perlekedési mániát, a fő tárgytól messze terelte az emberek figyelmét, belekerült 5—6 esztendőbe és semmi hatással sem volt, sem ügye javítására sem boszuérzetének kielégítésére.

16. BAKICS CZIMER.

17. POZSONY SZÉKESEGYHÁZA

VII.

AZ UTOLSÓ EMLÉKEK.

HOGY Révay Ferencz hibájába ne essem, ki mellék perlekedéseivel az emberek figyelmét a fő tárgytól eltérítette, nem írom meg a verebélyi székkal éveken át folytatott perének történetét. Megtámadta ugyanis őket, hogy miért adtak annak az 5—6 embernek nemesi bizonyáglevelet, mikor azok részint nem is nemesek, részint lopás, ölés miatt vádolva büntetve voltak. A verebélyiek azt mondták, hogy ők senki családjának igaz nemesi voltáról jót nem állanak és csak arról adtak bizonyágot, hogy ez vagy amaz egyén köztük nemesi szabadságban él. Révay természetesen nem volt megelégedve s nagy tanúvallatásokat tartott kevés eredménnyel s végre irt földesuroknak az esztergami érseknek is, hogy bizonyos egyének nemességének megtagadása végett parancsoljon alattvalóira, s hogy ő maga is egy bizonyos emberről, kiről tudta, hogy

valami csint követett el, adjon bizonyáglevelet: mit az érsek határozottan megtagadott egy 1612 maj. 28-án kelt levelében, melyben elég nyersen meg is mondja Révaynak, hogy hagyjon neki békét mert neki az egész ügy unalmas, Forgách Zsuzsánna neki rokona. Ezzel aztán meg is szakad a levelezés közte s az érsek közt.

De azért Révay irogatott ide is, oda is; kérte a tanúvallató parancsokat még 1615-ben is a verebélyiek ellen. Irogatott különösen Forgách Zsigmondnak s vele is eleintén nagy egyetértésben látszott lenni s midőn Forgách 1618-ban nádorra választatott, azonnal panaszt adott be az országgyűlésre, melyben ügye végelintézését kéri, remélve hogy az új nádor, mint egykor Thurzó, valami erőteljes lépést tesz érdekében. De úgy látszik, az idők változását a közvélemény teljes megfordulását nem vette észre, valamint Forgách Zsigmondra nézve is csalódásban élt, mert a vér vízzé nem válik s az új nádornak sem volt hajlandósága Forgách Zsuzsánnát újabb megaláztatásnak kitenni.

Révaynak ez 1618-ik évi folyamodása az országgyűléshez nagyon érdekes s merőben más hűrokat penget, mint eddigi nyilatkozatai. Rövidre vont tartalma így hangzik: «Nem kételkedem jól tudják Ketek, hogy miben áll az én perem Bakics Péterrel, hogy az a per nékem tizenegy esztendő óta, mennyi méltatlanságot, költséget, kárt és alkalmatlanságot okozott, még is szükségesnek tartottam a karok és rendekhez könyörögni, hogy hozzám segítséggel legyenek. Minthogy ugyanis akkor az én feleségemet Forgách Zsuzsánnát az ő hugát és ángyát (minthogy Bakics második fokú rokonom), — Holics várát csendes éjszaka áttörvén — addigelő ez mi országunkban hallatlan gonosz módon elrabolta: ellene és rablótársai ellen, a már régen lefolyt 1608-ik évi országgyűlés, a néhai nádor gróf Thurzó György indítványára, az én és rokonaim panaszára s az akkori rendek dísze virágából, mintegy negyvenen

támogatván engemet, úgy ítélte, hogy ekkora gonoszság a legrövidebb úton büntetendő.

«De a clerus, mely az effélékben mindig első akar lenni, mind Bakics könyörgéseitől, mind a nuncius által kit a rómaiak (t. i. római katolikusok) apostolinak neveznek, ösztönöztetve, hogy néki mint katolikusnak gonoszságát ellenem, a kit eretnekké tesznek, még lelkiismerete ellen is védelmezné, a Bakics-pártiaknak annyira kedvezett s annyira pártfogolta őket, hogy az én ügyem alig tehet egy lépést előre s végítélethez teljességgel nem juthatok. Bakics pedig bűntársaival együtt bántatlanul él s az elragadott asszonyt mai napig nyugodtan magánál tartja. Kérem tehát Keteket, hogy az új nádorispánt az említett 1608-ik évi törvényczikk erejénél fogva bízzák meg, hogy ügyemet végezze be s a Bakics ellen hozott ítéletet hajtsa végre.»

Amint látható az okirat némi igazolható keserőséggel s második részében erős gúnynyal van írva a nunczius ellen, kinek pedig személy szerint aligha volt tudomása az egész perfolymáról. De hogy ennek a folyamodványnak sem volt semmi eredménye, annak két okát könnyen ki lehet mutatni. Egyik az, hogy a főrendeknek az a negyven tagból álló dísze-virága kik 1608-ban pártolták, azóta hírét hallották Forgách Zsuzsánna szenvedéseinek, azóta megismerték Révay Ferencznek nevével folytatott családi életét s el is olvasták s meg is vitatták famosus nyilatkozatát, tehát 1618-ban mikor a dolgot magát s a viszonyokat megismerték, más színben látták az egészet, mint 1608-ban, mikor még az ügygyel teljesen ismeretlenek valának. A sikertelenség másik oka a clerusnak, az országgyűlés e számos tagból álló s nagy befolyású elemének, ily váratlan s alaptalan megtámadása s úgyszólván az ország színe előtt való bevádolása. Mert igaz ugyan hogy a pozsonyi szentszék, mely előtt Forgách Zsuzsánna 1606-ban

válóperét megkezdte, előtte lévén mindkét fél argumentációja, más szemmel nézett és más hangon beszélt, mint az országgyűlés, s az is igaz, hogy Forgách bíbornok a viszonyokról szintén alaposan lévén értesülve, hugát a menynyire lehetett pártolgatta, — de hogy a clerus, mint ilyen — felekezeti szempontból valamit tett volna, annak semmi nyomát sem lehet felfedezni, és e vádat Révay sem az előtt sem azután többé maga sem említi.

Képzeltető tehát, hogy az 1618-ik évi országgyűlésen, mily bosszantó volt e meggondolatlan kitörés, mely mutatja, hogy Révaynak politikai tapintata sem volt. Mert ha 1608-ban s még inkább a század elején ilyes gúnyolódás a nunczius személyével s vádaskodás a clerus ellen kedvezően is fogadtatott volna az országgyűlésen, de 1618-ban midőn a protestans nádorok után már Forgách Zsigmond ült a nádorispáni székben s az ügynevezett ellenreformáció virágzó napjait élte, valóban csak korlátolt elme nem láthatta, hogy e kérelem már e különben teljesen felesleges frázisok miatt sem fog tekintetbe vétetni. A következő 1619-ik év július és augusztus hónapjáról maradt még fenn két okirat, melyek egyikében Révay a nádor előtt halasztást kér, a másik tartalma szerint pedig az új király II. Ferdinand előtt tesz panaszt, hogy az ő peres ügye se halad előre. Ez az 1619 augusztus 12-én kelt oklevél egyszersmind az utolsó, mely ezen csodálatos perre vonatkozólag ránk maradt; sem a Révay-család levéltárában sem más levéltárakban, hol különben egy s más adta található volt, semmi nyomát sem találtam, hogy Révay Ferencz 1619 után is folytatta volna neje és Bakics Péter nyugtalanítását.

Valaki tán felnyitotta szemeit s észre vétette vele, hogy mióta hírhedt nyilatkozata 1608-ban ismeretessé tétetett, az egész világ ellene fordult s ép az országgyűlés, legkevesbé hajlandó hibáját ismételni. Lehet az is, hogy meg-

unta a sok haszontalan költséget s az idő felette is eljárván, terhesnek találta a sok lőtást, futást, fáradságot. Vagy végre eltompulván fájdalmai s meglankadván érzékenysége, teljes magányából nem akarta magát kizavartatni. S lehet, hogy mind ezek együtt véve működtek. Elég az hozzá, Révay személyével sem a perlekedések terén sem a krónikákban többé nem találkozunk. Többé nem perel, nem sürgeti a hatalmas rokonokat, nem szidalmazza Bakicsot, nem üldözi Zsuzskáját sem féltékenységgel, sem szerelmével. Ha valjon ivott-e, meg nem mondhatom. Bár ezután még hat évig élt, de életének ez utolsó időszakáról semmit se tudunk. Minthogy idősebb volt már, hogysen új rendszer szerint kezdjen élni s lelki állapota sem volt alkalmas valami üdítő reformokra, úgyhiszem ivott azután is s tán többet mint előbb, mi valószínűleg sietteté halálát, mely 1625-ben következett be.

Hogy pedig az országgyűlés az ismételt protestatiók daczára sem volt hajlandó az 1608-ik évi 26. t. czikk szellemében folytatni működését bizonyítja az is, hogy a mint Révay Ferencz halálának híre elterjedt, azonnal a következő törvényczikket hozta Ez érdekes kis törvényczikk (1625: 49. t. cz.) így szól:

«Minthogy néhai idősb nagyságos Révay Ferencz úr, az 1608-ik évi 26. törvényczikk erejével — a nagyságos Laki Bakics Péter úr és nemzetes s nagyságos Forgách Zsuzsánna asszony, különben néhai Révay Ferencz úr felesége ellen, — rendkívüli törvény útján indított és támasztott ügyet több törvényszakok elmúltával is végre nem hajtotta; időközben pedig ama Révay Ferencz úr elhalálozott: a Karok és Rendek Bakics Pétert és Forgách Zsuzsánna asszonyt érintett czikknek kötelezése és tartalma alól feloldják és feloldottaknak nyilvánítják.

E törvényczikk azonban az utókor által nem méltányoltatott eléggé. Ez bár teljesen visszavonja az 1608-ik évi 26-dik azaz a 17 év előtt alkotott törvényczikk vádjait, de azért a történeti munkákban csak az erős vádak maradtak fenn, a felmentő törv. cikkről senki sem em-

lékszik meg, legfennebb csak úgy, mint a per bevégeződéséről. Az *előbbi* törv. cikkben előfordulnak a vérfertőzés, a gonosszság, a bujálkodó szerelem, a nőrablás stb. fogalmai; pedig a *későbbi* az 1625-ik évi törv. cikk záradéka így szól: a rendek Bakics Pétert és Forgách Zsuzsánna asszonyt az érintett cikknek *kötelezése és tartalma alól feloldják és feloldottaknak* nyilvánítják. De természetes, hogy az országgyűlési vélemény ily nagy fordulásának okát későbbi időkben senki sem tudta: sem Bél Mátyás, ki kétszer is felemlíti az eseményt s a modern íróknak úgylátszik első kútforrásul szolgált, sem Kerékgyártó, sem Nagy Iván stb. kik bővebben foglalkoznak ezekkel a személyekkel. Úgy gondolkozott mindenik, hogy a férj halála nem ok arra, hogy a nő és csábítója a multban elkövetett bűntettek súlya alól feloldoztassék s a viszonyoknak tanulmányozása és a valódi okoknak kikutatása nehéznek mutatkozván, csak maradtak az első törv. cikk bélyegző tartalma mellett.

Mi azonban, kik szerencsésebb korban születve, bővebb alkalmat találtunk a levéltárakba juthatásra, adjuk meg Bakics Péternek és Forgách Zsuzsánnának azt az elégtételt, hogy ugyan az a forum, az országgyűlés, mely őket megbélyegezte, 17 év mulva ugyan, de még életökben, a rájuk szórt vádak alól fel is oldotta.

*
* * *

Talán helyén volna, hogy kevésbé bővebben szóljak a Bakics-családról, mely az előtt csak egy századdal vándorolt hazánkba a délkeleti szláv tartományokból. Őt férfi testvér menekült a török elől s itt, mivel jó hazafiakká lettek, legszívesebb fogadtatásra találtak. Már az első bejövők is tudtak magyarul, de gyermekeik csak magyarul tudtak s Bakics Anna az első bejövő Péternek leánya oly szépen ír magyarul, hogy még ma is mintául szolgálhatna sok magyarországi asszonynak. Elmondhatnám, hogy ré-

szint királyi adományok által, részint az által, hogy a legelőkelőbb családokba házasodtak a család megvagyonosodott; el kellene számlálnom a család tagjait, s különösen a jelen történetünkben előforduló Péterről és Margitról kellene többet mondanom. De most csak egy kis végrendeletről emlékszem, melyet Bakics Mihályné Tersaczki Frankapán* Anna tett a miskoczki-i malomban 1584-ben okt. 21-én, melyben két kis gyermekét Pétert és Margitot férje testvérhugának Bakics Annának Révay Mihálynénak gondjaira bizza s így a Bakics testvérpár Révay Ferencznek mintegy gyámtestvéreivé lett. És csakugyan a szegény ifjan elhalt anya bölcs belátását az idő igazolta, mert férje az ő halála után léha, tékozló emberré lett s a gyermekek vagyonát csakis gyámanyjuk ébersége és erőlyes fellépése mentette meg számukra. Bakics Margit aztán férjhez ment Balassa Menyhérthez, ki 1605-ben elhalálozván, nejét ifjan hagyta özvegységre. Ez időből is érdekes eseményeket tudnék elbeszélni Bakics Margit életéből, de most más cél volt kitűzve, s az óra int, hogy ennek utolsó emlékét is bemutassam. De ha *Forgách Zsuzsanna életrajzát* be akarom végezni, be kell tekintenem Detrekő várába, bár ez felette nehéz, mert Bakics Péter nem csak kortársai, de az utókor elől is elzárta sok gonddal fáradtsággal szerzett kincsét. Úgy látszik, hogy Forgách Zsuzsanna a Detrekőben tartózkodás ideje alatt keveset érintkezett a külvilággal. Révay Ferencz ugyan mikor be akarta bizonyítani, hogy Forgách Zsuzsánnát Holicsból csakugyan Detrekőbe vitték, egy pár elfogott levél keltezésére is hivatkozott, melyek Poltári Soos Kalárához voltak intézve, ámde a jó nevelő anya már 1609-ben meghalt, így hát ha fennállott is köztük a levelezés, legfelnebb két évig tarthatott s ebből is egyetlen sor sem ma-

* Frangepan.

radt számunkra. Az atyafiakkal pedig teljesen megszűnt minden érintkezés, mert például a nagyszámú levél közt, mely amaz időkől a Révay-család kis-selmeczi levéltárában őriztetik. 1607 után Forgách Zsuzsánnának egy sora sem fordul elő, valamint a Forgách féle levéltárakban sem, ha csak gymesen nem. Nénjei Révayné, Osztrotsitsné, öcscse Pongráczné úgylátszik nem engesztelődtek ki s a botrányt, melyet a Holicsból menekülés híre ország-szerte okozott, soha sem tudták öcscsöknek megbocsátani. Jó hogy a leányait oly gyöngéden szerető apa, ki 1606 július havában már néhainak iratí, nem érte meg gyermekeinek ez egymás között való nagy gyűlölködését.

Annyit látunk, hogy a detrekői társaság nagyon egyszerű, de mindenesetre megbízható, egymással meglegedő s nem is nagyon bús. A fő társalgó Kőrösköziné asszony ki a várnagygyal együtt az úrasszony asztalánál étkezik. Étekfogó és inas egy személyben a Kőrösköziné fia, kit Bakics Péter lát el szép ruházattal. Aztán ott van Zsuzska, Kata, Borka mind nemes családból való szolgáló leány-asszony. A két első a meneküléskor is kísérte asszonyát, az utolsó később kerülhetett oda s asszonya mellett maradt annak haláláig. Tudjuk, hogy időközben volt nála Margitka is: valószínűleg az, ki mint gyermek már Holicsban is mellette volt.

Természetes, hogy évek hosszú során ez ifjú cselédek mind kicserélődtek, férjhez mentek, a legények megházasodtak s utoljára tán egy sem volt, kivél a régi dolgokról beszélgetni lehetett volna. De hisz ez nem is igen lehetett sem örvendetes, sem vigasztaló: szebb volt a jelen, melylyel Forgách Zsuzsánna meg volt elégedve. Feljáromatott a várba Bakics Margit is és fel a környékbeli lelkészek, szerzetesek. Ők magok is néha elkocsikáztak Malaczkára Balassánéhoz vagy más szomszéd helységbe s

otthon pedig Detrekőben is volt ének és zene s egy-két pohár bort olykor Bakics is felhajtogatott a várnagy és a papok társaságában. Mindezek alapján meg lehetünk győződve, hogy ők nagyon boldogok voltak, mert semmiféle esemény sem zavarta nyugalmas együttlétüket, s mert a hír semmit sem beszél róluk. Hisz maga Révay az 1618-ik évi panaszlevelében mondja: én nem haladhatok elő peremben s ők háborítatlan békében élnek mind e mai napig Detrekőben. Meddig maradtak Detrekő várában, meghatározni nem tudom. 1619-ben még ott voltak, legalább Révay egyik írásából ez látszik, de az is bizonyos hogy Forgách Zsuzsánna nem ott halt meg.

Csodálatos, de igaz, hogy mióta Bakics Péter s Forgách Zsuzsánna 1611. marc. 7-én a tisztító esküt letették, semmi sem történt velök és körülöttük. Csendesen élék napjaikat, zajos multságok nélkül ugyan, de egyszersmind testi gyötrelmek és lelki viharok nélkül is. Egymással megvannak elégedve s egymás boldogságában találják fel saját boldogságukat. Annyi aggodalmuk marad csak, hogy a törvény szavai még mindig üldözik s még mindig fennáli a törvény, mely a nádort rendkívüli törvény útjára is felhatalmazza, hogy őket szétválassza s az asszonyt haza vigye urához: de ép a detrekői csendes nyugalomnak van az a bűvös hatása, hogy a törvény betűit kitörli, a végrehajtók karjait megbénítja, *mert hiszen ők mint hű szerek boldogok a törvény ellen* s ugyan kinek volna kedve a lecsendesült viharokat újra felkelteni s háborgatni azokat, kik zajtalanul, boldogul élnek?

E közben az évek évek után múlnak, 1625-ben elérkezik a hír, hogy a szerencsétlen férj elhalt s elérkezik aggodalmaiknak némi kárpótlása is t. i. az országgyűlés újabb törvényzikke, mely őket a 17 év előtt rájuk halmozott vádak alól feloldozza.

Kérdhetné valaki, hogy hát a férj halála után mért

nem keltek össze, hiszen ezt mindenki természetesnek találta volna?

Úgy gondolom, hogy e lépés mellőzésére alapos okaik voltak. Ők ugyanis Révay Ferencz vádjait, kölcsönös szerelmi viszonyukat illetőleg, mindig tagadták s esküt is tettek — híres tisztító esküt — annak alaptalanságára; tehát akkor sem akarták megváltoztatni a közhiedelem e hivatalos látszatát, midőn a férj meghalt. Talán megis szokták volt a helyzetet; nem volt kedvük s nem érezték szükségét, hogy ezt a kétszínűséggel járó állapotot megváltoztassák. Így tehát Révay halála csak annyi változást tett életökben, hogy szabadon járhattak kelhettek az ország bármely részében s többé nem kellett védállapotban élniök egy az örülségig szeszélyes ember ötletei ellen.

Ha az ember vénül az idő mind gyorsabban telik s a detrekői pár az élet terheitől is szabadulva, úgy hiszem mind könnyebben töltötte napjait s a férj halála után következő hat év még gyorsabban pergett le mint az előbbiek, mert ez idő alatt sem tudunk sem a hős Bakics Péterről sem a szerelmes szívű hűséges Forgách Zsuzsánáról, míg végre a győri káptalan foliánsai közül ránk tekint Forgách Zsuzsánnának megható szép magyar végrendelete, mely Győr vármegye Ásvány helységében 1631-ben október 21-én kelt.

A végrendelezést mint néhai Forgách Imrének magzatja s néhai ngs Révay Ferencznek hátrahagyott özvegye a győri káptalan két tagja Kopcsáni Mihály és Chekonius István előtt teszi s a szokásos bevezetés után minden ellene vétőknek megbocsát, hogy ő neki is a jó Isten az ő vétkei nagy kegyesen megbocsássa. «Szemem előtt viselem — folytatja tovább e komoly okiratot — hogy az én édes mennybéli atyám után itt e földön nem volt egyéb gyámolom az én édes bátyám uramnál, az tekintetes és nagyságos Bakics Péter uramnál, urunk ő felsége palánki

végházának kapitányjánál, szentölt vitézénél, ki minek-utánna ez állhatatlan világnak sok nyomorúsága és csapása engemet megköörnyékezett volna, keserves és nyomorúságos állapotomban feje fönn állva hiremért, nevemért, tisztességemért, sok számtalan költségét, fáradságát nem szánván, minden oltalmam, gyámolóm és ártatlanságomban oltalmazóm lett légyen. Tudván e mellett, hogy e kerek föld nagyobb terhet nem visel az háládatlan embernél, mindenemet egyáltalában ingó és ingatlan javaimat hagyom nagy jó kedvvel és hálaadással az én édes bátyám uramnak az felül megnevezett ngos Bakics Péternek úgy mint a mostani zálogul bíró jószágomat, minden hozzája és benne levő pertinentiája szerint, mely jószágot tízezer forintban bírok Révav Pál uramtól az ő keme nállam levő fassioja és annak continentiája szerint, mely költ az esztergami nemes káptalanban. Ezen kívül minden rendbeli majorságomat, mely a major házaimban és azonkívül is continealtatik. Tudom nyilván jól, hogy mindez a mit az én édes bátyám-uramnak hagyok, csak igen keveset tégyen az ő keme hús szentendeig reám való gondviselése és előszámlált költségéhez képest. De fizesse és elégítse meg ő kemét az én adósságomért az mindeneknek megfizető ura és Istene.....» Ha pedig a jószágot megváltják «a summa pénzt vegye magához bátyámuram, éljen mind hótig vele és ha interesre vagy más jószág vételére fordítja is szabad legyen az édes bátyám uram vele. Mindazáltal az édes bátyámuramat kérem, hogy ők eme holta után el ne idegenedjék az ő keme atyjafiaitól (Bakics Margitot érti és gyermekeit) a kik, jól tudja ökeme én velem keserves nyomorult állapotomban sok jót cselekedtenek, midőn csak testi ruhám sem lévén, minden ruházóim ők lettenek légyen.....»

Végre az egész végrendeletet e szavakkal zárja be :
 «Ezeket mind elrendelvén üdvösségesen, kérem az édes

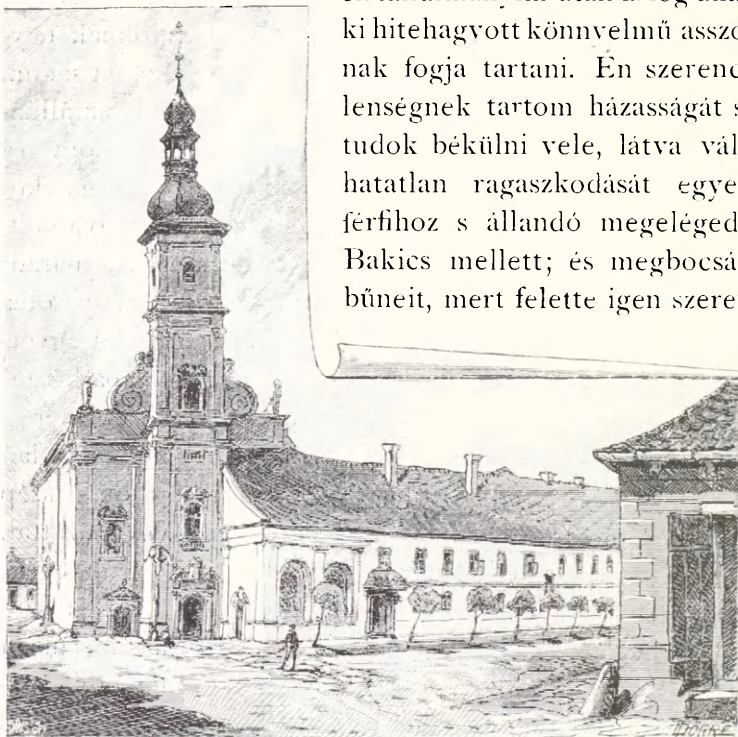
bátyám uramat, csináltasson én nekem holtom után egy apáczaruhát, olyat a micsodást szoktak viselni a szent Dominikus szerzetén levő apácák és abban temettesse el az én rothadandó testemet, — melyet elhittem, hogy feltámaszt az én édes uram Krisztusom az örök életre — Nagy-Szombatban a szent Ferencz szerzetin levő barátoknak egyházában. És lássa az édes bátyámuram, hogy engemet semmi pompával ne temettessen, mert nekem nem kell az állhatatlan világnak hívságos pompája,» stb. Megható hogy ez asszony mily állandóan s mennyi bensőséggel ragaszkodik a férfiúhoz, ki első s egyetlen szerelmének tárgya volt. Igaz, hogy e férfi is állhatatosan és híven mellette maradt midőn a rokonok és barátok elfordultak tőle s úgyszólván az egész világ magára hagyta és im ő hálásan tekint egyetlen barátjára még akkor is, midőn már koporsójába készül szállani; mily szépen írja le a multat, mennyi elismerés, mennyi lelkesültség van szavaiban, pedig az állhatatlan világ hiábavalóságaiból ki van gyógyulva, még csak szép temetésre sem vágyik s megelégszik apácza-ruházattal. Környezetéről is oly gondos, figyelmes mint volt egész életében s megemlékezik az egyházakról, zárdákról, a szegényekről, férfi- és leánycselédeiről, a hű Borkáról, a maga nevelte Andris inasról stb. De nem a végrendeletek szokásos száraz modorában, hanem közvetlen melegséggel és részletességgel van az egész írva.*

Mikor halt meg, pontosan meghatározni nem tudom. A végrendelet 1631 okt. 21-én kelt s mikor Bakics 1633 febr. 26-án párját kéri a győri káptalantól, már akkor Forgách Zsuzsánnát néhai rokonának nevezi.

Így folyt le ez úr-asszonyságnak 50 évre terjedő élete. Mint vihar után a tiszta égen lemenő nap végmosolya, mely megvigasztal a multak szenvedéseieért: Forgách Zsu-

* Kiadta báró Radvánszky Béla »Magyar családélet« című munkájában

zsánna élete is végefelé volt a legvonzóbb, a legboldogabb. Úgy adtam elő, a mint a régi írásokból megtanulhattam, de igyekeztem nem csak az 1608-ik évi, hanem az 1625-ik évi törvényczikk értelmét is megmagyarázni. Lehet, hogy az én tanulmányim után is fog akadni, ki hitehagvott könnyelmű asszonynak fogja tartani. Én szerencsétlenségnek tartom házasságát s ki tudok békülni vele, látva változhatatlan ragaszkodását egyetlen férfihoz s állandó megelégedését Bakics mellett; és megbocsátom bűneit, mert felette igen szeretett.

18. A SZ. FERENCZIEK NAGYSZOMBATI ZÁRDÁJA

TARTALOM.

Bevezetés	3
-----------	---

ELSŐ FEJEZET.

A GYERMEKKOR.

Forgách Zsuzsánna szülei s neveltetése. Nevelő anyja Poltári Soos Klára. A régi várak és várelet a XVI. században. A Forgách leányok férjhez menetele. Leánynézők: Révay Péter és Révay Ferencz s az eljegyzések. A lakodalom Komjátiban. Apai jó tanácsok az új házasoknak (9—32. lap).

MÁSODIK FEJEZET.

AZ IFJÚ ASSZONYSÁG.

Forgách Zsuzsánna a szklabiniai várban. Révay Gáborné Thurzó Katalin temetése. Bakics Péter első látogatása. A Szklabinján töltött napok. A Révayak elköltözése Szklabinjáról. A Bocskay mozgalom kezdete s annak hatása. Első perlekedések Forgách Zs. s férje közt. A család élete Szent-Jánoson. Révay Ferencz térítvénye. Bakics látogatása Szent-Jánoson (33—39. lap).

HARMADIK FEJEZET.

A FOGSÁG.

Fordulat Forgách Zs. életében. Révay Ferencz kegyetlenkedései. Látogatása Holicban. Családi tanács. Ferencz úr nejét Holicba viszi. Révay Péterné szigorú magatartása. A holicai regényes kalandok. Thurzó Holicba érkezése. Forgách Zs. sanyargatása, levelezése Bakicscsal. A válóper titkos megindítása. István deák fogása s kiszabadulása. Forgách Zsuzsánna szökése (40—53. lap).

NEGYEDIK FEJEZET.

A MENEKÜLÉS.

A szökés részletei: Kutsera előadása. A menekülők szenvedései. eltévedés a ködös éjben. Megállapodás a malomban. Ralovics Juro, Malinovszki János, Butás János előadásai. Megérkezés Detreköbe. (54—63. lap).

ÖTÖDIK FEJEZET.

ERŐS ITÉLETEK.

Révay első tettei neje szökése után. A közvélemény Forgách Zs. ellen fordul. Forgách Mária magatartása. Az első intézkedések Bizonyságok összeszedése. Má-

tyás főherczeg kemény parancsa. A rokonság magatartása. Az 1608-ik évi XXVI. t. cz. megalkotása és annak hatása (64—73. lap).

HATODIK FEJEZET.

A KÖZVÉLEMÉNY FORDULATA.

Törvényszéki tárgyalások. A tanuk erkölcsi értéke. Révay vádirata. Forgách Zs. és Bakics elmarasztalása. Újabb határidő. A szentszék előtt kezdett válóper áttételik világi törvényszékhez. Forgách Zs. panasz-

levele. A törvényszék ítélete. A közvélemény fordulata. A tanuk elé terjesztendő kérdő pontok. Tanuk szerzése. Verebelyszék. A tanuk kihallgatása Pozsonyban. A tisztító eskü ítélete (74—92. lap).

HETEDIK FEJEZET.

AZ UTOLSÓ EMLÉKEK.

Forgách Ferencz és Forgách Zs. magatartása. Révay 1618-diki folyamodása. Az 1625. XLIX-iki t. cz. A Bakics-család. Ba-

kics Margit. A detrekői társaság. Bakics és Forgách Zs. utolsó napjai. Forgách Zs. végrendelete (93—104).

KÉPEK.

ÖNÁLLÓ KÉPEK :

	Lap		Lap
Forgách Zsuzsánna levele Póltári Soos Klárához a csavniciskai levéltárban levő eredetiről 1600 jul. 15.	10	Rudolf császár és magyar király. Ortelius 1603-ki kiadásából	77
Thurzó György nádor. Meissner Dán. metszvénye után fára metszette Morrelli	41	Pozsony látkepe. Merian felvétele után	80
		Forgách Zsigmond ország kapitánya s utóbb nádor. Solder Egid 1615-diki rajza után	94

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK :

Révay és Forgách czímer a szklabinyai várban. Dörre rajza	1	Párnahaj-vég színes selyemmel hímözve. Huszka rajza	3
---	---	---	---

	<i>Lap</i>		<i>Lap</i>
Kendősarok-hímzés. Huszka rajza ..	8	Detrekő belsejéből. Dörre eredeti föl-	
Szklabinya vára Kis-Selmeczből te-		vétele ..	63
kintve. Dörre eredeti fölvétele ..	9	Bitse vára. Fénykép után Dörre raj-	
Komjáti. A régi kastély. Dörre eredeti		zolta ..	64
fölvétele ..	32	Mátyás főherczeg képe 1603-ból. Or-	
Malaczka. sz. ferencziek zárdája. Dörre		teliusból ..	69
eredeti fölvétele ..	33	Szklabinya észak-keleti oldalról te-	
Csávnicska (Kis-Selmecz) Révay vár-		kintve. Dörre eredeti rajza ..	72
kastélya. Dörre rajza ..	39	Verebély vára Birken «Handgriff»-	
Szklabinya vára még fenlévő része.		jéből. Dörre rajza ..	73
Dörre eredeti fölvétele ..	40	Bakics-család címere a pozsonyi fő-	
Detrekő északnyugoti oldalról. Dörre		gymnasiumi templomból ..	92
eredeti fölvétele ..	53	A pozsonyi székesegyház. Dörre rajza	93
Detrekő keleti oldalról. Dörre eredeti		A sz. ferencziek nagyszombati zár-	
rajza ..	54	dája. Dörre rajza ..	104

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

A cím lap az emléktáblát ábrázolja, mely a szklabiniai alsó várban az ajtótól jobbfelé van befallazva, s mely még ma is egészen épen van fentartva. Dörre eredeti rajza.

Forgách Zsuzsánna levele nevelő anyjához, teljesen hű hasonmása a csávnicskai levéltárban levő eredetinek, mely a «Magyar Hölgyek Levelei»-ben 144. lapon van közölve.

Thurzó György nádor arcképe még a nádorrá választatása előtti időből származik. Készítette Meissner Dániel rézmetsző, ki a XVII-ik század elején Csehországban élt s számos rajza által ismertté tette nevét. (L. Nagler II. 485.) Az eredeti példány az országos arcképcsarnok tulajdona. Fára metszette Morelli.

Rudolfnak több képe maradt fenn: s van az itt közlött Ortelius-félenél szebb is. De ez abban az időben készült, melyben ő is befolyt Forgách Zsuzsánna sorsára s azért legczélszerűbbnek látszott ezt adni.

Pozsonynak látkepe Merian «Newe Antologia Cosmica»-jából, egy nagyon ritka és kiváló becsű munkájából vétetett, mely LANFRANCONI Enea úr tulajdonát képezi. A képek ezen idők legszebb metszetei közé tartoznak.

Forgách Zsigmond nádor arcképe ha-

sonlag ezen idő legszebb és legjobb metszetei közé tartozik. Ritka csinnal és finomsággal van készítve s keretdíszítése is ritka műizlésre mutat. Rajzolta Sadeler Egid «a rézmetszés művészetének phönixe», mint általában nevezik. Prágában, II. Rudolf udvarában élt, s kitűnő munkákkal tette nevét halhatatlanná. (L. Müller III. 387.) E kép azon példányról vétetett, mely az orsz. képcsarnok tulajdonát képezi.

A szövegbe nyomott képek közül a Mátyás főherczegé ugyanazon okból, mint a Rudolfe Orteliusból vétetett.

Verebély eredetije Birken «Erzherzoglicher Handgriff»-jában van. Az alakok, melyek oldalt láthatók, a XVI-dik század elején divatozó magyar főúri s nemesi viseletet tüntetik fel — ezek a Braun közel-kori képein látható alakokról vétettek. Rajzolta Dörre Tivadar.

Minden többi vár, épület és rom rajza Dörre munkája s egynek, a Bakics címernek, kivételével, mindeniket Dörre Tivadar a helyszínen vette fel.

Szklabinya vára, az életrajz első fele nagy részének színhelye, három rajz által van képviselve. Az első a csávnicskai parkból mutatja, honnan úgy látszik, mintha még a parkban volna. Ez a tulajdonképeni alsóvár, az egyetlen ép rész.

mert a közép- és felső vár egészen rom. Magát ez alsó várt nagyobbban a 8-dik számú képen lehet látni. Ezen várban van báró Révay Ferencz nagybecsű és gazdag muzeuma számos ritkasággal, fegyverrel s egy Mátyás király korabeli kályharészlettel. A várat északkeleti oldaláról a 14. sz. rajz tünteti fel.

Detrekőt, melyben az életrajz második fele játszik, szintén három rajz mutatja be: a 9-ik sz. romjait úgy mint ma fennállanak. a 10-ik számú északkeleti oldalát s a 11-ik számú az udvar belsejét.

Csávnicska — Kis-Selmecz, mint a régi okiratok nevezik — a Révayak ősi fészke s kastélya részben még xvi. századi épület. Még egyes szobák is megvannak, melyekben e főurak laktak — épen azok, melyek képünk jobbfelőli oldalán láthatók.

Az eresz alatt, bár homályosan. láthatók a frescok nyomai. Innen van a regényes ki-látás Szklabinýára.

Bitse vára, a Thurzók fészke, ma is jó karban van.

Komjáti romjaira van építve a képünkön látható magtár. De Szent-Jánosból s Holicsból ennyi sem maradt fen, s ezért ezek nem is voltak adhatók.

Malaczkán Bakics Margit lakott. Ott van a sz. ferencziek zárdája, mely xvi. századi épület. A pozsonyi székesegyház s nagyszombati zárdá hasonlóan ezen idők maradványai közé tartoznak, bár többféle átalakuláson mentek át.

A Bakics czímer a pozsonyi gymnasiumi templom falában van; e templom hajdan a clarissáké volt.

[illegible]

Legelmednek meg a halgat
az Legelmed hanna

Swanna Förgaß

GEORGIUS THURZO DE BETHLEMFALVA COMES DE ARWA
EIVSDEMQUE COM. SUP. AC PERP. COM. DAP. REG. HUNG. MAGR. S. C. M. C.

Justitiæ fulgens sacrata THURZO, corona,

GÖRGIUS antiquæ gloria, faxq; Domus.

Hic COMES est Marti, cuncto vir notus et Orbi,

Lumen et ô ingens PANNONIS ora tuum

E. Küfer exc: MORELLI B.

Dan. Meissner: Co: B

THURZÓ GYÖRGY KIRÁLYI ÉTEKFOGÓ S KÉSŐBBI NÁDOR.

(Meissner Dániel egykorú metszvénye után.)

FORGÁCH ZSIGMOND ORSZÁG KAPITÁNYA S UTÓBB NÁDOR.

(Solder Egid metszévéne után.)

RUDOLF RÓMAI CSÁSZÁR S MAGYAR KIRÁLY.

(Ortelius 1603-ki kiadásában lévő rajza után)

TARTALOM.

Lap

Forgách Zsuzsánna. Irta Deák Farkas	
Bevezetés.	3
Első fejezet. A gyermekkor	9
Második fejezet. Az ifjú asszonyság	33
Harmadik fejezet. A fogság	40
Negyedik fejezet. A menekülés	54
Ötödik fejezet. Erős ítéletek	64
Hatodik fejezet. A közvélemény fordulata	74
Hetedik fejezet. Az utolsó emlékek.	93

Önálló képek :

Forgách Zsuzsánna levele Poltári Soós Klárához a csavniciskai levéltárban levő eredetiről 1600 jul. 15.	10
Thurzó György nádor. Meissner Dán. metszvénye után fára metszette Morelli	41
Rudolf császár és magyar király. Ortelius 1603-ki kiadásából	77
Pozsony látképe. Merian felvétele után	80
Forgách Zsigmond ország kapitánya s utóbb nádor. Solder Egid 1615-diki rajza után	94

A szövegbe nyomott képek :

Révay és Forgách czímer a szklabinai várban. Dörre rajza	1
Párnahaj-vég színes selyemmel hímözve. Huszka rajza	3
Kendősarok-hímzés. Huszka rajza	8
Szklabinya vára Kis-Selmeczből tekintve. Dörre eredeti fölvétele.	9
Komjáti. A régi kastély. Dörre eredeti fölvétele	32
Malaczka, sz. ferencziek zárdája. Dörre eredeti fölvétele.	33
Csavniciska (Kis-Selmecz) a Révayak várkastélya. Dörre rajza	39
Szklabinya vára még fenlévő része. Dörre eredeti fölvétele	40
Detrekő északnyugoti oldalról. Dörre eredeti fölvétele	53
Detrekő keleti oldalról. Dörre eredeti rajza	54
Detrekő bejáratából. Dörre eredeti fölvétele	63
Bitse vára. Fénykép után Dörre rajzolta	64
Mátyás főherczeg képe 1603-ból. Orteliusból	69
Szklabinya észak-keleti oldalról tekintve. Dörre eredeti rajza	72
Verebély vára Birken «Handgriff»-jéből. Dörre rajza	73
Bakics-család czímere a pozsonyi főgymnasiumi templomból	92
A pozsonyi székesegyház. Dörre rajza	93
A sz. ferencziek nagyszombati zárdája. Dörre rajza	104

Pázmány Péter. Irta Fraknói Vilmos	
Első fejezet (1570—1590.)	1

Önálló képek :

Pázmány Péter arcképe. 1632-ben készült olajfestmény után. Rézkarcz Dörre Tivadartól	1
Beregszászi Apológiája címlapjának hasonmása	14
Kolozsvár 1617-ben. Merian után	16

A szövegbe nyomott képek :

Az Igazságra vezérlő Kalauz címlapja	1
Nagy-Várad látképe	3
A kezdő betű: Pázmány családi czímere	3
Nagyvárad épületdíszlet Izabella palotájáról	6

Megjegyzések a képekről.

I. Forgách Zsuzsanna-hoz.

A címclap az emléktáblát ábrázolja, mely a szklabinyai alsó várban az ajtótól jobbra van befalazva, s mely még ma is egészen épen van fentartva. Dörre eredeti rajza.

Forgách Zsuzsanna levele nevelő anyjához, teljesen hű hasonmása a csávnicskai levéltárban levő eredetinek, mely a «Magyar Hölgyek Levelei»-ben 144. lapon van közölve.

Thurzó György nádor arcsképe még a nádorrá választása előtti időből származik. Készítette Meissner Dániel rézmetsző, ki a XVII-ik század elején Csehországban élt s számos rajza által ismertté tette nevét. (L. Nagler II. 485.) Az eredeti példány az országos arcképcsarnok tulajdona. Fára metszette Morelli.

Rudolfnak több képe maradt fenn: s van az itt közlött Ortelius-félenél szebb is. De ez abban az időben készült, melyben ő is befolyt Forgách Zsuzsanna sorsára s azért legcélszerűbbnek látszott ezt adni.

Pozsonynak látképe Merian «Neue Antologia» című nagyon ritka és kiváló becsű munkájából vétetett, mely LANFRANCONI Enea úr tulajdonát képezi. A képek ezen idő legsebbebb metszetei közé tartoznak.

Forgách Zsigmond nádor arcsképe hasonlóan ezen idő legsebbebb és legjobb metszetei közé tartozik. Ritka csinnal és finomsággal van készítve s keretdíszítése is ritka műzslésre mutat. Rajzolta Sadeler Egid «a rézmetszés művészetének phönixe», mint általában nevezik. Prágában II. Rudolf udvarában élt, s kitűnő munkákkal tette nevét halhatatlanná. (L. Müller III. 387.) E kép azon példányról vétetett, mely az országos arcképcsarnok tulajdonát képezi.

A szövegbe nyomott képek között a Mátyás főherczegé ugyanazon okból, mint a Rudolfé Orteliusból vétetett.

Verebély eredetije Birken «Erzherzoglicher Handgriff»-jában van. Az alakok, melyek oldalt láthatók, a XVI-dik század elején divatozó magyar főúri s nemesi viseletet tüntetik fel — ezek a Braun közelkori képein látható alakokról vétettek. Rajzolta Dörre Tivadar.

Minden többi vár, épület és rom rajza Dörre munkája s egynek, a Bakics címeknek, kivételével, mindeniket Dörre Tivadar a helyszínen vette fel.

A Bakics címér a pozsonyi gymnasiumi templom falában van, e templom hajdan a clarissáké volt,

II. Pázmány Péterhez.

Pázmány eredeti olajfestményű arcsképe a szent Ferencziek nagyszombati kolostorában őriztetik; hol Dörre Tivadar lett rá figyelmessé. Pázmánynak kétségtelenül ez a legjobb arcsképe. Határozottsága, szilárdsága, törhetlen lelki ereje híven tükröződik azon vissza, s e tekintetben messze túlszárnyalja a Ragendas-félet és Szlepcsényi-félet, melyekhez különben feltűnő hasonlaltal bir. E képet hálából csináltatták a franciskánusok, midőn Pázmány zárdájukat kiigazították. Következő felírás olvasható rajta, felül:

Ars utinam vitam mentemque effingere posset,

Relchrior, Hungariæ nulla Tabella foret.

Alól: PETRUS PÁZMÁNY S. R. E. CARDINALIS ARCHI EPISCOPUS STRIGONIENSIS. CONVENTUS TYRNAVIENSIS P. P. FRANCISCANORUM DE ANNO 1633 RESTAURATORET DONATOR MUNIFICUS. Renov. 1633.

Az *Apologia* címclapja azon példányról vétetett, mely az egyetemi könyvtárban őriztetik.

Kolozsvár látképe Braun és Hogenberg nagy munkájából van véve. Vander Rye festette 1617-ben, ki II. Ferdinánd steier herczegnek a későbbi magyar királynak udvari festője volt. Metszette Hufnagel belga metsző. E ritka könyv Lanfrancini Enea tulajdonát képezi.

A szövegbe nyomott képek:

A «Kalauz» mint tudva van ivért jelent meg. A címképhez valószínűen maga Pázmány adta az eszmét. A metsző Bidenharter Tóbiás magyarországi eredetű metsző.

Nagy-Várad látképet Kimmach készítette saját felvétele alapján. Ugyancsak ő másolta le az Izabella palotáján levő motívumokat is, melyek Rómer Flóris birtokában vannak. A kezdőbetű Dörre rajza, s a Pázmány-címert ábrázolja.